

**MENBAU'Z-ZÜLÂLİ MEÂNÎ Fİ-TERCEMETİ
MECMAU'L-EMSÂLİ MAYDÂNÎ'NİN İKİNCİ
BÂBİ: İNCELEME-METİN**

**2023
YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI**

Burcu Öztürk

**Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet İNCE**

**MENBAU'Z-ZÜLÂLİ MEÂNÎ Fİ-TERCEMETİ MECMAU'L-EMSÂLİ
MAYDÂNÎ'NİN İKİNCİ BÂBİ: İNCELEME-METİN**

Burcu ÖZTÜRK

**Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet İNCE**

**T.C.
Karabük Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında
Yüksek Lisans Tezi
Olarak Hazırlanmıştır**

**KARABÜK
Temmuz 2023**

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	3
DOĞRULUK BEYANI.....	4
ÖNSÖZ.....	5
ÖZ.....	7
ABSTRACT	8
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	9
ARCHIVE RECORD INFORMATION.....	10
KISALTMALAR	11
ARAŞTIRMANIN KONUSU.....	12
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	12
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	12
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	12
1. HÂFİZ MEHMED ŞÂKİR'İN HAYATI, ESERLERİ VE MEYDÂNÎ'NİN MECMAU'L-EMSÂL'İ	14
1.1. Mehmed Şâkir'in Hayatı ve Eserleri.....	14
1.1.1. Dîvân.....	15
1.1.2. Menbau'z-Zülâli Meânî Mecmau'l-Emsâli Meydânî	15
1.2. Meydânî'nin Mecmau'l-Emsâl'i.....	16
2. HÂFİZ MEHMED ŞÂKİR'İN TERCÜME YÖNTEMİ	17
2.1. Mesel Maddelerinin Tespiti ve Sıralaması	17
2.2. Kelime Açıklamaları.....	24
2.3. Müvelledûn Mesellerin Açıklaması	25
2.4. Mesellerin Benzer Türkçe veya Farsça Atasözleriyle Açıklanması	25
2.5. Türkçe Şiirler	26

2.6. Farsça Şiirler	27
2.7. Arapça Şiirler	28
2.8. Hikâyeler.....	29
3. TRANSKRİPSİYONLU METİN	31
3.1. El-Bābü'ş-Şānī Fī-Mā Evvelehū Bā'ün.....	32
3.2. El-Müvelledūn	103
3.3. Mā 'alā Ef'alü Min Hāze'l-Bāb	117
SONUÇ.....	154
KAYNAKÇA	156
ÖZGEÇMİŞ.....	157

TEZ ONAY SAYFASI

Burcu ÖZTÜRK tarafından hazırlanan “MENBAU’Z-ZÜLÂLİ MEÂNÎ Fİ-TERCEMETİ MECMAU’L-EMSÂLİ MAYDÂNÎ’NİN İKİNCİ BÂBİ: İNCELEME-METİN” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet İNCE

Tez Danışmanı, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından oy birliği ile Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 22/06/2023

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Muhammet İNCE (KBÜ)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Zafer TOPAK (KBÜ)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi İsmail TAŞ (BAİBÜ)

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Müslüm KUZU

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Burcu ÖZTÜRK

İmza :

ÖN SÖZ

Arap edebiyatının önemli şahsiyetlerinden olan Ahmed bin Muhammed el-Meydânî'nin (ö. 518/1124) meşhur *Mecmau'l-Emsâl* adlı eseri, Arap atasözleri konusunda yazılmış en mühim çalışmalardan biridir. Eser otuz bölümden oluşmaktadır. İlk 28 bölümü elifba sırasına göre yazılmış meseller ve bu mesellerin tek tek açıklamalarından oluşmaktadır. Meydânî'nin bu önemli eseri Arap edebiyatında olduğu gibi Anadolu sahası Türk edebiyatında da ilgi görmüş, eserin kısmi tercümelere yapılmıştır. Söz konusu tercümelere biri Antepli Hâfız Mehmed Şâkir Efendi'nin *Menbau'z-Zülâli Meânî fî-Tercemeti Mecmau'l-Emsâli Meydânî* adlı dört ciltlik tercümesidir. Şâkir Efendi, eserin yirmi ikinci bölümü olan “Ke” (ك) harfine kadar tercüme yapmıştır. Türk tercüme geleneği açısından önemli olan bu eserin daha önce dört ve beşinci bâbı Sajjad Hussein Oleiwi AL-JANABI¹, altıncı bâbı Umer Abbas Obaid OBAID² tarafından yüksek lisans tezi yapılmıştır.

Çalışmamız da bu eserin “Be” (ب) harfiyle başlayan ikinci bâbın metin ve incelemesinden oluşmaktadır. Üç bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde Hâfız Mehmed Şâkir'in hayatı, eserleri ve *Menbau'z-Zülâli Meânî fî-Tercemeti Mecmau'l-Emsâli Meydânî* adlı çalışması tanıtılmış ardından Meydânî'nin *Mecmau'l-Emsâl* eseri hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde ise Mehmed Şâkir Efendi'nin tercüme anlayışı hakkında bilgi verilmiştir. Burada mesel maddelerinin tercümesinde takip ettiği üslup üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde ise “Be” (ب) harfiyle başlayan ikinci bölümünün transkripsiyonlu metni ortaya konulmuştur.

Bu tez çalışmasının planlanmasında, yürütülmesinde, araştırılmasında, uygulanmasında ve şekillendirilmesinde hiçbir ilgi ve desteğini esirgemeyen, geniş bilgi ve tecrübesinden yararlanan ve çalışmalarımı bilimsel temeller ışığında

¹ Al-Janabi, Sajjad Hussein Oleiwi. (2022). *Menbau'z-Zülâli Meânî fî-Tercemeti Mecmau'l-Emsâli Meydânî'nin Dördüncü ve Beşinci Bâbı: Metin-İnceleme* [Yüksek Lisans Tezi]. Karabük Üniversitesi

² Obaid, Umer Abbas Oaid. (2023). *Menbau'z-Zülâli Meânî fî-Tercemeti Mecmau'l-Emsâli Meydânî'nin Altıncı Bâbı: İnceleme-metin* [Yüksek Lisans]. Karabük Üniversitesi.

şekillendiren değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Muhammet İNCE'ye sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Sevgili ve değerli aileme özellikle (annem ve babama), maddi ve manevi hiçbir yardımı esirgmeden yanımda buldukları için tüm kalbimle teşekkür ederim.

ÖZ

Ahmed bin Muhammed el-Meydânî'nin meşhur *Mecmau'l-Emsâl* adlı eseri, Arap atasözleri konusunda yazılmış en mühim çalışmalardan biridir. 19. yüzyılın sonlarında yaşayan Mehmed Şâkir bu eseri *Menaba'uz-Zülâl-i Me'ani Mecmuau'l-Emsâl-i Meydânî* adıyla tercüme etmiştir. Çalışmamız bu tercümenin ikinci bölümünün transkripsiyon ve incelemesinden oluşmaktadır. Üç ana bölümden meydana gelen çalışmanın birinci bölümünde Mehmed Şâkir'in hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde Mehmed Şâkir'in tercüme anlayışı üzerinde durulmuştur. Şâkir Efendi'nin kaynak metne bağlı kalmadan yaptığı ilave açıklamalarla eserin muhtevasını genişlettiği tespit edilmiştir. Bunun için özellikle metinde geçen kelimelerin tercümesi için Mütercim Âsım Efendi'nin *Kâmûsu'l-Muhît* tercümesine sıkça başvurduğu görülmüştür. Bunun dışında Meydânî'den önceki mesel derlemelerinden naklettiği ilave açıklama ve hikâyelerle eserin muhtevasını genişletmiştir. Ayrıca konunun akışına uygun çok sayıda Arapça ve Farsça şiire yer verdiği görülmektedir. Üçüncü bölümde *Menaba'uz-Zülâl-i Me'ani Mecmuau'l-Emsâl-i Meydânî*'nin “be” harfiyle başlayan kısmın transkripsiyonlu metni ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türk edebiyatı; Tercüme; Ahmed Meydânî; *Mecmau'l-Emsâl*; Hâfız Mehmed Şâkir; *Menbau'z-Zülâli Meânî fî-Tercemeti Mecmau'l-Emsâli Meydânî*

ABSTRACT

Ahmed bin Mohammed al-Maidani's famous Mecmau 'l- Emsal is one of the most important works written on Arab proverbs. Mehmed Şâkir, who lived at the end of the 19th century, translated this work as Menaba 'uz- Zülâl i Me'ani Mecmuau 'l- Emsâl i Meydânî. Our study consists of transcription and examination of the second part of this translation. In the first part of the study, which consists of three main sections, information about the life and works of Mehmed Şâkir is provided. In the second part, Mehmed Şâkir's understanding of translation is emphasized thereon. It was demonstrated that Şâkir Efendi expanded the content of the work with the additional explanations he made regardless of the source text. For this purpose, it was inferred that Translator Âsım Efendi frequently referred to the translation of Kâmûsu 'l- Muhît, particularly for the translation of the words stated in the text. Apart from the same, he expanded the content of the work with the additional explanations and stories he conveyed from the parable compilations prior to Meydani. Moreover, it is evident that there are many Arabic and Persian poems suitable for the flow of the subject. In the third part, the transcribed text of the section starting with the letter "be" of Menaba 'uz- Zülâl- i Me'ani Mecmuau 'l- Emsâl- i Meydâni has been presented

Keywords: Turkish literature; Translation; Ahmad Meydani; Majmau'l-Amsal; Hafiz Mehmed Shakir; Menbau'z-Zulali Meânî fî-Tercemeti Majmau'l-Emsâli Meydânî

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Menbau'z-Zülâli Meânî Fi-Tercemeti Mecmau'l-Emsâli Maydânî'nin İkinci Bâbı: İnceleme-Metin
Tezin Yazarı	Burcu ÖZTÜRK
Tezin Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Muhammet İNCE
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	22/06/2023
Tezin Alanı	Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	157
Anahtar Kelimeler	Türk edebiyatı; Tercüme; Ahmed Meydânî; Mecmau'l-Emsâl; Hâfız Mehmed Şâkir; Menbau'z-Zülâli Meânî fî-Tercemeti Mecmau'l-Emsâli Meydânî

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Menbau'z-Zülâli Meânî Fî-Tercemeti Mecmau'l-Emsâli Maydânî's Second Bâbı: Review-Text
Author of the Thesis	Burcu ÖZTÜRK
Advisor of the Thesis	Assist. Prof. Dr. Muhammet İNCE
Status of the Thesis	Master
Date of the Thesis	22/06/2023
Field of the Thesis	Department of Turkish Language and Literature
Place of the Thesis	UNIKA/IGP
Total Page Number	157
Keywords	Turkish Literature; Translation; Ahmad Meydani; Majmau'l-Amsal; Hafiz Mehmed Shakir; Menbau'z-Zulali Meânî Fî-Tercemeti Majmau'l-Emsâli Meydânî.

KISALTMALAR

b.	:	Bin (Oğlu)
ö.	:	Ölüm
s.	:	Sayfa
ss.	:	Sayfalar
S.	:	Sayı
bk.	:	Bakınız

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Bu araştırmanın konusu, Ahmed b. Muhammed el-Meydânî'nin Arap atasözlerine dair kaleme aldığı *Mecmau'l-Emsâl* isimli eserinin Türkçe tercümelerinden biri olan Antep'li Hâfız Mehmed Şakir'in *Menbau'z-Zülâli Meânî fî-Tercemeti Mecmau'l-Emsâli Meydânî* isimli eserin ikinci bölümünün transkripsiyonlu metni ve ilgili kısımların incelemesidir.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Çalışmanın amacı, Mehmed Şâkir Efendi'nin *Menbau'z-Zülâli Meânî* isimli tercümesinin ilgili bölümünü transkripsiyon alfabesine aktarmak, daha sonra ana kaynak ile tercüme karşılaştırarak müellifin tercüme sırasında izlediği metodu tespit etmektir. Böylece Türk tercüme geleneğinin tarihi seyrine ışık tutmak, mütercim'in bu gelenek içerisindeki yerini belirlemektir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Mehmed Şâkir'in *Menbau'z-Zülâli Meânî Mecmau'l-Emsâli Meydânî* isimli eseri yazma halinde olup eserin tamamını kapsayan bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışmayla ilk defa eserin ikinci bölümünün metni ortaya konulup incelemesi yapılacaktır. Araştırma üç bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde Mütercim Şakir Efendi'nin hayatı ve eserlerinden bahsedilmektedir. İkinci bölümde mütercim'in tercüme anlayışı ve yöntemi konusu hakkında bilgiler verilmektedir. Üçüncü bölümde ise ilgili bölümün transkripsiyonlu metni ortaya konulacaktır.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi'nde NEKTY00167 demirbaş numarasıyla kayıtlı *Menbau'z-Zülâl* adlı eseri hacimli bir eser olması hasebiyle eserin sadece ikinci bölümü araştırma konusu olarak seçilmiştir. Arap alfabesiyle tertip edilen eserin tek nüsha olması ve kimi harf ve kelimelerin net olarak okunamaması eserin transkripsiyonunu zorlaştırmıştır. Harekesiz bir metin olması

hasebiyle metinde geçen özel isimler, Arapça, Farsça ibare ve Őirlerin tespiti karşılaşılan glklerdenidir.

1. HÂFİZ MEHMED ŞÂKİR'İN HAYATI, ESERLERİ VE MEYDÂNÎ'NİN MECMAU'L-EMSÂL'İ³

1.1. Mehmed Şâkir'in Hayatı ve Eserleri

Antepli Hacı İbrâhîm Hilmî Habîbullâh Efendi'nin oğlu olan Mehmed Şâkir, 1245'te (1892)⁴ İstanbul'da Hubyar mahallesinde doğdu. Mahalle mektebinde okudu. Fatih camiinde ve dönemin eğitim kurumlarından öğrenim gördü. Hafızlık yaptı. Hattat Hoca Hamdi Efendi'den sülûs ve nesih dersi alarak icazet aldı. Babası 1260'ta (1844) ölünce Alemdar Mustafa Paşa'nın Bekâr Bey adıyla bilinen oğlu Şeyh Kâmil Efendi'nin himayesi ve vüzera kapı kethüdalarından Hacı Keşşâf Efendi'nin yardımıyla 1260 (1844) tarihinde Sadaret Mektubî Kalemine kabul edildi. Daha sonra devletin birçok kademesinde görev alan yazar en son 1319/1901 yılında Girid ve Cezâyir-i Bahr-i Sefid vilayetleriyle Biga sancağı kapı kethüdalığına atandı. 3 Şevval 1329 (27 Eylül 1911)⁵ tarihinde Mirgûn'daki evinde vefat etti.

İlk eğitimini mahalle mektebinde başlayan Şâkir Efendi, dönemin eğitim kurumları cami ve medreselerde Kur'an, tefsir ve hadis derslerini almıştır. Hattat Hoca Hamdi Efendi'den icazet almıştır. Kur'an-ı Kerimi ezberleyerek hafız olan Şâkir Efendi Şehnâme'nin tamamını ezberlemiştir. Bir aralık Nuruosmaniye camisinde müderrislik yapmış, eski sadrazam Cevad, Divan-ı Hümayun tercümanı Münir Paşalar, eski sadrazam Safvet Paşazade Refet Bey, Safvetî Paşazadeler, teşrifatçı Ferruh Efendizade Şefik Bey gibi yüz elliye yakın zata ders vermiştir.

Arapça, Farsça ve Türkçe dillerinde edebiyata vakıf olan Şâkir Efendi, Edebiyat çevresi tarafından Firdevsî-i Kudî, Şehnâmenüvis ve Mesnevihan sıfatlarıyla nitelenmiştir. Geride bir Dîvân da bırakan şair, şiirlerinde "Şâkir" mahlasını kullanmıştır. Yazarın günümüze ulaşan *Dîvân*'ı ve çalışmamızın konusu

³ Hâfız Mehmed Şâkir'in eserleri üzerine yapılan çalışmalarda yazarın hayatı ve eserleri hakkında bilgi verildiği için bu konu burada kısa tutulacaktır.

⁴ Doğum tarihi *Mir'ât-ı Sicill-i Memûrîn-i Osmaniye*'de (1325:13) 1254 olarak kaydedilmiştir.

⁵ Bursalı Mehmed Tâhir (2016, s. 700) vefat tarihini 1326 (1908) olarak kaydetmiştir.

olan *Menbau'z-Zülâli Meânî Mecmau'l-Emsâli Meydânî* olmak üzere iki eseri bulunmaktadır:

1.1.1. Dîvân

Eserin içinde kaside, muhammes, terhib-i bende ve müstezad gibi değişik nazım şekilleriyle yazılmış münacat, naat, tevhid, fahriye ve mersiye ile dini ve tasavvufi mevzuların işlendiği yaklaşık doksan şiir, daha sonra kafiyedeki son harfe göre dizilmiş 186 adet gazel, son olarak ikisi Farsça olmak üzere altı şiir bulunmaktadır. Divan üzerine bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır (Cersel, 2009).

1.1.2. Menbau'z-Zülâli Meânî Mecmau'l-Emsâli Meydânî

Eser, Meydânî'nin *Mecmau'l-Emsâl*'ine yapılmış ikinci ve en kapsamlı Türkçe tercümedir. Müellif hattıyla yazılı eser, dört ciltten oluşmaktadır. Beş yılda tamamlanan eserin birinci cildi 1289, ikinci cildi 1290, üçüncü cildi 1291 ve dördüncü cildi 1294 tarihinde tamamlanmıştır. Toplam (1. cilt 395, 2. cilt 311, 3. cilt 338, 4. cilt 282) 1326 varaktan meydana gelen hacimli bir eserdir. Meydânî, *Mecmau'l-Emsâl*'deki meselleri alfabetik sıralamıştır.

Şâkir Efendi'nin tercümesi *Mecmau'l-Emsâl*'in eldeki baskılarıyla karşılaştırıldığında mesellerin sayı ve sıralamasında ciddi bir fark olmadığı; aksine yapılan ilavelerle eserin hacminin ve içeriğinin zenginleştirildiği görülmektedir.

Mütercim, Meydânî'nin açıklamalarını tercüme etmekle yetinmemiş, her bir meseli Meydânî'den bağımsız olarak gerek duyduğu yerlerde dil, gramer ve lügat açısından incelediği gibi eklediği hikâye ve Farsça şiirlerle eseri salt bir tercüme olmaktan öteye taşımıştır. Özellikle kelime açıklamalarında Mütercim Âsım'ın *Kâmûs* tercümesinden çok istifade etmiştir. Sayfa kenarlarına düştüğü notlarla meselin konusuna ve hikâyesine işaret etmiştir.

1.2. Meydânî'nin Mecmau'l-Emsâl'i

Ahmed b. Muhammed el-Meydânî'nin (ö. 518/1124) *Mecmau'l-Emsâl* isimli kitabı Arap meselleri konusunda yazılmış en muteber kitaptır. Kitap uzun süre önemini korumuş ve mesel konusunda yapılan çok sayıda çalışmaya kaynaklık etmiştir. Meydânî eserini hazırlarken elliden fazla kitabı incelemiş altı binden fazla meseli derleyip açıklamıştır. Otuz bölümden oluşan kitabın ilk 28 bölümü, alfabedeki harf sırasına göre düzenlenmiş mesellerden oluşmaktadır. Her bölümde, ilk önce Cahiliye dönemi ile İslamiyet'in ilk yıllarına kadar süre gelen mesellere, ardından "ef'al" vezninde olan mesellere daha sonra da "müvelledûn" olan mesellere yer vermiştir. Yirmi dokuzuncu bölümü, eyyamu'l-Arab'ın isimlerine, otuzuncu bölümü ise Hz. Peygamber ile dört halifenin mesel haline gelmiş hikmetli sözlerine ayırmıştır.⁶

Mecmau'l-Emsâl'in Türk edebiyatında tespit edilen üç tercümesi vardır. Bunlardan biri Saîd Paşa'nın (ö. 1891) *Nuhbetü'l-Emsâl* isimli eseridir. İkinci tercüme çalışmamızın konusu olan Hâfız Mehmed Şâkir'in *Menbau'z-Zülâl* isimli tercümesidir. Üçüncü tercüme ise Ali Salâhaddin Yiğitoğlu'nun (ö. 1939) *Nuhbetü'l-Emsâl* isimli tercümesidir (İnce, 2022, ss. 35-42).

⁶ Meydânî'nin *Mecmau'l-Emsâl* isimli eseri ve tercümeleri hakkındaki bilgiler İnce'den (2022, ss. 18-19) özetlenerek hazırlanmıştır.

2. HÂFIZ MEHMED ŞÂKİR'İN TERCÜME YÖNTEMİ

Tercüme, bir metin veya sözü bir dilden başka bir dile çevirme anlamın gelmektedir. Ancak Osmanlı dönemi tercüme anlayışı, günümüz modern “çeviri” anlayışından farklıdır. Agâh Sırrı Levend (2008, ss. 80-81), tercüme olarak anılan eserleri, kaynak metnin aslı bozulmaması adına kelime kelime yapılan tercüme; kelime kelime olmamakla birlikte, aslına uygun yapılan tercüme; konusu aktararak yapılan tercüme ve genişletilerek yapılan tercüme olarak gruplandırır. Bu bağlamda Mehmed Şâkir'in tercümesi, genişletilerek yayılan tercüme grubuna dahil edilebilir.

2.1. Mesel Maddelerinin Tespiti ve Sıralaması

Yukarıda da ifade edildiği üzere *Mecmau'l-Emsâl*'de mesel maddeleri alfabetik olarak sıralanmıştır. Her harfin altında üç tür mesel bulunmaktadır. Birincisi cahiliye dönemi ile İslamiyet'in ilk yıllarına ait, dili bozulmamış içinde garip kelimelerin olduğu eski meseller, ikincisi “ef'alü min...” vezniyle başlayan meseller, üçüncüsü müvelledûn yani Arapçaya başka dillerden veya türetme yoluyla bu dile kazandırılan yeni mesellerdir.

Şakir Efendi tercüme yaparken mesel maddelerinin sıralamasında değişikliğe gitmiş, *Mecmau'l-Emsâl*'de üçüncü kısımda olan müvelledûn türündeki meselleri ikinci sıraya almıştır. *Mecmau'l-Emsâl*'de bulunan mesellerin yanı sıra *Mecmau'l-Emsâl*'de olmayan bazı mesellere yer vererek bunların da açıklamasını yapmıştır. Aşağıdaki tabloda “be” maddesinde yer alan mesellerin sayısı, Arapça orijinal okunuşları, çeviri yazıları ve meselin varak numaralarına yer verilmiştir. Tablonun en sağındaki sütunda ise *Mecmau'l-Emsâl*'de olmayıp Şâkir efendi tarafından tercüme edilen mesellerin karşısına yıldız (*) işareti konularak belirtilmiştir:

	Mesel Maddeleri	Transkripsiyon	Varak
	Eski Meseller		
1	بَيِّنْ مَا أوردَهَا زَائِدَةٌ	Bi-yedeyni mā-evradehāzā'idetün	[190a]
2	بِهْ لَا بَطْنِيْ أَعْفَرْ	Bihī lā-bi-zāby a'fara	[190a]
3	بَرْدُ غَدَاةٍ عَرَّ عَبْدًا مِنْ ظَمًا	Berdü ğadāten ğarra 'abden min zamein	[190b]
4	بَلَّغِ السَّيْلُ الرِّبَى	Beleġa's-seylü'z-zübā	[190b]
5	بَصْبِصْنَ إِذْ حُدَيْنَ بِالْأَنْتَابِ	Başbaşne iz ħudīne bi'l-eznābi	[191a]
6	بَاءَتْ عَرَارِ بِكَحْلِ	Bā'et 'arāri bi-kaĥli	[191b]

7	بعد خيرتها تحفظ	Ba'de hayratehā taḥtefīzu	[192a]	
8	بَعْدَ اللَّتْيَا وَ اللَّتَى	Ba'de'l-latiyyā ve'l-letī	[192a]	
9	بِعَلَّةِ الْوَرِثَانِ يَأْكُلُ رُطْبَ الْمُشَانِ	Bi-'illeti'l-vereşān ye'külü raṭbe'l-müşān	[192a]	
10	بَيْتِي يَبْخَلُ لَا أَنَا	Beytī yebḥālu lā-ene	[193a]	
11	بَيْنَ الْعَصَا وَلِحَائِهَا	Beyne'l-'aşā ve lihā'ihā	[193a]	
12	بَيْنَ الْمُمِجَّةِ وَالْعَجْفَاءِ	Beyne'l-mümüjḥati ve'l-'acfā'	[193a]	
13	بَيْنَ الرَّغِيفِ وَجَاجِمِ التَّنُورِ	Beyne'r-raġif ve cāḥimi't-tennūr	[193b]	
14	بَيْنَ الْقَرِينَيْنِ حَتَّى ظَلَّ مَقْرُونَا	Beyne'l-ḳarīneyni ḥattā zalla maḳrūnen	[193b]	
15	بَيْنَهُمْ دَاءُ الضَّرَائِرِ	Beynehum dā'ü'd-ḍarā'ir	[193b]	
16	بَيْنَهُمْ عَطْرُ مَنْشِمٍ	Beynehum 'ıtrū menşime	[194a]	
17	بِهِ دَاءُ ظَبْيٍ	Bihī dā'ü zaby	[194a]	
18	بَلَعَتِ الدِّمَاءَ الثَّنَنَ	Belagati'd-dimā'ü's-şünen	[194a]	
19	بِحَبِيهِ فَلَتَكُنَّ الْوَجْبَةَ	Bi-cenbihī fe'l-teküni'l-vecbet	[194b]	
20	بَلَّغَ فِي الْعِلْمِ أَطُورِيَهُ	Beleġa fi'l-'ilmi eṭvreyhi	[194b]	
21	بِأَبِي وَجُوهِ اللَّيْتَامَى	Bi-ebī vücüha'l-yetāmā	[195a]	
22	بِأَذْنِ السَّمَاعِ سُمِّيَتْ	Bi-üzni's-simā' i sümmyiye	[195b]	
23	بَعْضُ الشَّرِّ أَهْوَنُ مِنْ بَعْضِ	Ba'du'ş-şerri ehvenü min-ba'd	[195b]	
24	بِكُلِّ وَادٍ أَثْرٌ مِنْ تَعْلِبَةٍ	Bi-küllü vādin eşru min-şalebete	[195b]	
25	بِالسَّاعِدِينَ تَبْطِشُ الْكَفَانَ	Bis-sā'idīni tebtüşü'l-keffān	[195b]	
26	بَدَا نَجِيثُ الْقَوْمِ	Bedā necişü'l-ḳavmi	[196a]	
27	بِرِخِ الْخَفَاءِ	Beriḥa'l-ḥafā'ü	[196a]	
28	بِحَمْدِ اللَّهِ لَا بِحَمْدِكَ	Bi-ḥamdillāh lā-bi-ḥamdike	[196a]	
29	بِفِيهِ مِنْ سَارٍ إِلَى الْقَوْمِ الْبَرَى	Bi-fihi min sārīn ile'l-ḳavmi'l-berā	[197b]	
30	بَلَّغَ السِّكِّينِ الْعَظْمَ	Beleġa's-sikkīnū'l-'azme	[198a]	
31	بَلَّغَ مِنْهُ الْمُخْتَقُ	Beleġa minhū'l-muḥannaḳu	[198a]	
32	بَيْضَةُ الْغُفْرِ	Beyḍatü'l-'uḳri	[198b]	
33	بَيْضُ الْأُنُوقِ [أَعَزُّ مِنْ بَيْضِ الْأُنُوقِ]	Beyḍu'l-enüḳ [E'azzu min bayḍi'l-enüḳ]	[198b]	
34	بَيْضَةُ الْبِلَادِ	Beyḍatü'l-beled	[199a]	
35	بَيْضَةُ الْجُدْرِ	Beyḍatü'l-ḥader	[199b]	*
36	بَيْضَةُ النَّهَارِ	Beyḍatü'n-nehār	[199b]	*
37	بَيْضَةُ الزَّرُوبِ	Beyḍatü'z-zerüb	[199b]	*
38	بَاقِعَةٌ مِنَ الْبَوَاقِعِ	Bāḳi'atü mine'l-bevāḳi'	[200a]	
39	بَيْتُ الْأَدَمِ	Beytü'l-edemi	[200b]	
40	بَيْتُ الْجَبَلِ	Bintü'l-cebel	[201a]	
41	بِئْسَ مَقَامُ الشَّيْخِ أَمْرَسَ	Bi'se maḳāmü'ş-şeyḫ Emris	[201a]	
42	بَاتَ بِلَيْلَةٍ أَنْقَدَ	Bāte bi-leyleti enḳade	[201a]	
43	بَرَّضُ مِنْ عِدِّ	Beraḍu min 'iddi	[201b]	
44	بِرِيءٍ خِي مِنْ مَيِّتٍ	Beriye ḥayyün min meyyitin	[201b]	
45	بَرِيئَةٌ قَائِمَةٌ مِنْ قُوبٍ	Beri'et ḳā'imetün min ḳūbin	[201b]	
46	بَرِيٌّ بَرَاءَةُ الذَّنْبِ مِنْ دَمِ بْنِ يَعْقُوبَ	Beri'e berā'etü'z-zi'bi min-demi bin Ya'ḳūb	[202a]	*
47	بَالَ جَمَارٌ فَاسْتَبَالَ أَحْمِرَةً	Bāle ḥimārün fe'stebāle aḥmireten	[203a]	
48	بِئْسَ الْمَطَاعِمُ حِينَ الدَّلِّ تَكْسِبُهَا	Bi'se'l-meṭā'imü ḥīne'z-züllī teksibühā	[203a]	*
49	بِئْسَ الْعَوْضُ مِنْ جَمَلٍ قَيْدُهُ	Bi'se'l-'ıvaḍu min-cemelin ḳayduhu	[203a]	
50	بِئْسَ الرَّدْفُ لَا بَعْدَ نَعَمٍ	Bi'se'r-radfü lā-ba'de ne'am	[203a]	
51	بَطْنِي عَطْرِي وَسَائِرِي ذَرَى	Baṭnī 'aṭṭırī ve sārī zerī	[203b]	
52	بُغِيثُ لَكَ وَوَجِدْتُ لِي	Buġiytü leke ve vücidet lī	[203b]	
53	بَقْلُ شَهْرٍ، وَسَوَّكَ دَهْرٍ	Baḳlü şehrīn ve şevkü dehrīn	[204a]	
54	بِمَا تَجُوعِينِ وَيَغْرَى جِرْكَ	Bi-mā tecū'īne ve ya'rā hiruke	[204a]	

55	بِقَطِيهِ بِطَبِكِ	Bi-kaṭīṭi bi-ṭbike	[204a]	
56	بَيْنَ الْخَدَايَا وَالْخُلْسَةِ	Beyne'l-ḥazāyyā ve'l-ḥulseti	[204a]	
57	بِرْقُ لَوْ كَانَ لَهُ مَطَرُ	Berqu lev kāne lehū maṭaru	[204a]	
58	بَالِ فَادِرِ قَبَالِ جَفْرُهُ	Bāle fādirun fe-bāle cefruhū	[204b]	
59	مِثْلِي تُطْرَدُ الْأَوَابِدُ	Bi-miṣlī tuṭradū'l-evābid	[204b]	
60	بِلْدَةِ يَتَنَادِي أَصْرَمَاهَا	Beldetu yetenādā ašramāhā	[204b]	
61	بِيَدِي لَا بِيَدِ ابْنِ عَدِي	Bi-yedi lā bi-yedi ibni 'Adiyy	[204b]	*
62	بَكَرَتْ سَبْوَةٌ تَرَى بَيْرَ	Bekkeret ūbetü tezbeirru	[205a]	
63	بَقِي أَشَدُّهُ	Beḳā ešeddühü	[205a]	
64	بَاتَ هَذَا الْأَعْرَابِيُّ مَقْرُورًا	Bāte ḥāze'l-A'rābiyyü maḳrüren	[205b]	
65	بَلَّغَ مِنْهُ الْمَخْنَقُ	Beleḡa minhü'l-muḥannaḳ	[206a]	
66	بِعَيْنِ مَا رَيْنَكَ	Bi'ayni mā-erayenneke	[206a]	
67	بِالرِّقَاءِ وَالتَّيْنِ	Bi'r-rifā'i ve'l-benīn	[206a]	
68	إِبْنُكَ ابْنُ بُوْحِكِ	İbnüke ibnü bühike	[206b]	
69	بِنْتُ بَرْحِ	Bintü berḥ	[207a]	
70	بِحَارِجِ الْأُرْوَى	Beḥāzicü'l-ervā	[207a]	
71	بَرَزَ نَارَكَ وَإِنْ هَزَلْتَ فَارَكَ	Berriz nāreke ve in hezelte fāreke	[207a]	
72	بَدَتْ جَنَادِعُهُ	Bedet cenādi'uhū	[207a]	
73	أَبْدَى الصَّرِيحُ عَنِ الرَّغْوَةِ	Ebdā eš-šarīḥu 'ani'r-raḡveti	[208a]	
74	بَعْدَ الْهَيَاطِ وَالْمِيَاطِ	Ba'de'l-hiyāṭi ve'l-miyāṭi	[208b]	
75	بَاتَتْ بِلَيْلَةِ حُرَّةِ	Bātet bi-leyleti ḥurreti	[209a]	
76	بِرَيْثُ مِنْهُ مَطَرُ السَّمَاءِ	Beri'tü minhü maṭara's-semā'	[209b]	
77	بِسِلَاحٍ مَا يُقْتَلَنَّ الْقَتِيلُ	Bi-silāḥi mā yuḳtellenne'l-ḳatīlü	[209b]	
78	أَبْدَأَهُمُ بِالصَّرَاخِ يَفِرُّوْا	Ebde'thüm bi's-šurāḥi yefirru	[210a]	
79	أَبْرَمًا قَرُونًا	Ebera-mā ḳarūnen	[210a]	
80	أَبَادَ اللَّهُ خَضْرَاءَهُمْ	Ebdallāhu ḥaḍrahüm	[210b]	
81	بَرَزَ الصَّرِيحُ بِجَانِبِ الْمَثْنِ	Bereze's-šarīḥu bi-cānibi'l-metni	[210b]	
82	بَقِيْعَةٌ فِي رَفْرَقَةٍ	Baḳbaḳatü fi-zaḳzaḳatin	[210b]	
83	بَقِيَّتُ مِنْ مَالِهِ عَنَاصِ	Baḳiyet min mālihī 'anāṣ	[210b]	
84	أَبْدَيْتُهُنَّ بِعِفَالِ سُبَيْتِ	Ebde'thinne bi'afāli sübiti	[210b]	
85	بَعْتَ جَارِي وَلَمْ أْبِعْ دَارِي	Bi'tü cārī ve lem ebi' dārī	[211a]	
86	بِمِثْلِ جَارِيَةٍ فَلَنْزَنِ الزَّانِيَةِ	Bi-miṣli cāriyete fe'l-tezen ez-zāniyete	[211b]	
87	بِسَالِمِ كَانَتْ الْوَقْعَةُ	Bi-sālimi kāneti'l-vaḳ'atü	[211b]	
88	بِحَسْبِهَا أَنْ تَمْتَدَّقَ رِعَاؤُهَا	Bi-ḥasbihā en temteziḳa ri'a'ühā	[211b]	
89	بِتِ عَلَى كَغَبِّ حَدْرٍ قَدْ سَنِلَ بِكَ	Bitte 'alā Ka'bi ḥazeri ḳat sü'ile bike	[211b]	
90	بَرَزَ عَمَانَ فَلَ تَمَارِ	Berraze 'Umānün fe-lā tümār	[212a]	
91	بِمِثْلِي يَنْكَأُ الْقَرْحُ	Bi-miṣlī yünkā'ü'l-ḳarḥu	[212a]	
92	بَيْنَهُمَا بَطْحَةُ الْإِنْسَانِ	Beynehümā baṭḥatü'l-insān	[212a]	
93	بَيْنَ الْمُطْبِعِ وَبَيْنَ الْمُدْبِرِ الْعَاصِي	Beyne'l-muṭi' ve beyne'l-müdbiri'l-'āṣī	[212a]	
94	بَيْنَهُمْ اِحْلَاقِي وَقَوْمِي	Beynehüm ihliḳi ve ḳümī	[212a]	
95	بَرَدَ عَلَى ذَلِكَ الْأَمْرِ جِلْدُهُ	Berede 'alā zālike'l-emri cildühü	[212b]	
96	بِكُلِّ وَادٍ بَنُو سَعْدِ	Bi-küllü vādün Benū Sa'din	[212b]	
97	بَعْضُ الْجَدْبِ أَمْرٌ لِلْهَزِيلِ	Ba'du'l-cezbi emere'ü li'l-hezīli	[212b]	
98	بِدَانِي يَلْدَهُمُ الْجَدْبُ	Bedāni beledehümü'l-cedb	[212b]	*
99	بِعَيْرِ اللَّهْوِ تَرْتَقِ الْفُتُوقُ	Bi-ḡayri'l-lehvi tertetiḳu'l-fütüḳu	[213a]	
100	بِكُلِّ عُشْبٍ أَثَارُ رَعِي	Bi-küllü 'uṣbin āšārü-ra'yi	[213a]	
101	بُعْدَ الدَّارِ كِبَعْدِ النَّسَبِ	Bu'dü'd-dāri ke-bu'de'n-nesebi	[213a]	
102	بَلَّغَ الْغُلَامُ الْجُنْتِ	Beleḡa'l-ḡulāmü'l-ḥınṣe	[213a]	

103	بَقِيَ مِنْ فُلَانٍ إِبْقِيَّةٌ حَسَنَاءُ	Beḳā min fūlānin eṣfiyyetü ḥaşnā'ü	[213a]	
104	بَعْضُ الْقَتْلِ إِخْيَاءٌ لِلْجَمِيعِ	Ba'ḍu'l-ḳatli iḫyā'un li'l-cemī'	[213a]	
105	الْبِضَاعَةُ تُبَيِّرُ الْحَاجَةَ	El-biḍā'atü tüyessiru'l-ḥācete	[213b]	
106	الْبِطْنَةُ تَذْهَبُ الْفِطْنَ	El-biṭnetü tüzhibü'l-fiṭen	[214a]	*
107	الْبِطْنَةُ تَأْفِينُ الْفِطْنَةِ	El-biṭnatü tāfinü'l-fiṭnate	[214b]	
108	بَيْنَهُمْ رَمِيًّا ثُمَّ حَجِيرَى	Beynehüm rimmiyā şümme ḥaciziye	[214b]	
109	أَبْدَى اللَّهُ شَوَارَهُ	Ebda'llāhu şüvārehü	[215b]	
110	الْبِغْلُ نَعْلٌ وَهُوَ لِذَلِكَ أَهْلٌ	El-baḡlü naḡlün ve hüve li-zālike ehlün	[215b]	
111	بِهِ الْوَرَى وَحُمَى خَيْرَى	Bihī'l-verā ve ḥummiye ḥayberā	[215b]	
112	بَعْدَ إِطْلَاحِ إِبْنِ آسَى	Ba'de iṭṭlāḥi 'i ināsu	[216a]	
113	بُؤْسًا لَهُ ، وَتُؤْسَالَهُ ، وَجُؤْسًا لَهُ	Bu'sen lehü ve tu'sen lehü ve cüvsen lehü	[216a]	
114	بِئْسَ مَا فَرَعْتَ بِهِ كَلَامَكَ	Bi'se mā efra'at bihī kelāmeke	[216a]	
115	الْبِطْنُ شَرٌّ وَعَاءٌ صَفْرًا ، وَشَرٌّ وَعَاءٌ مَلَانٌ	El-baṭnu şerru vi 'ā'-i şıfran ve şerru vi 'ā'-i mü'l'ān	[216b]	
116	إِبْنُكَ ابْنُ أُيْرِكَ ، لَيْسَ ابْنُ غَيْرِكَ	İbnüke ibnü eyrike leyse ibnü ḡayrike	[216b]	
117	أَبْغَضُ بَغِيضِكَ هُونًا مَا	Ebḡaḍu bi-ḡayḍike hevnen mā	[216b]	
118	بِئْسَ السَّعْفُ أَنْتَ يَا فَتَى	Bi'se's-se'afu ente yā fetā	[216b]	
119	بِالْأَرْضِ وَلَدَتَكَ أُمَّكَ	Bi'l-ard-ı veledetke ümmüke	[217a]	
120	بِنَانٍ كَفَّ لَيْسَ فِيهَا سَاعِدٌ	Benānü keffin leyse fiḥā sā'idü	[217a]	
121	أَبْرَمُ طَلْحٍ نَالَهَا سِرَافٌ	Eberamü ṭalḥ nālehā sirāfū	[217a]	
122	بَيْضَاءُ لَا يُدْجَى سَنَاهَا الْعَظِيمُ	Beydā' lā yüdcī senāḥā'l-'ızlīmu	[217a]	
123	بِئْسَ صَفَا تَقُولُ عَنْ سَمَاعٍ	Bintü şafā teḡülü 'an-semā'i	[217b]	
124	بِحَنْ قَلْعٍ يُغْرَسُ الْوَدِيُّ	Bi-cinni ḳal' yuḡrasū'l-vediyü	[217b]	
125	الْبَلَابِيَا عَلَى الْخَوَابِيَا	El-belāyā 'ale'l-ḥavāyā	[217b]	
126	بِقَدْرِ سُرُورِ التَّوَاصِلِ تَكُونُ حَسْرَةُ الْفَوَاصِلِ	Bi-ḳadri surüri't-tevāşuli tekünü ḥaşretü'l-fevāşul	[218a]	
127	الْبَغْيُ أَجْرٌ مُدَّةُ الْقَوْمِ	El-baḡyu aḡiru müddeti'l-ḳavm	[218a]	
128	بَاتَ فُلَانٌ يَشْوَى الْقَرَاخَ	Bāte fūlānün yeşvi'l-ḳarāḥa	[218b]	
129	بِحَيْثُ الْعَيْنُ تَرَوُ مَا يَصْنُرُ	Bi-ḥayşü'l-'aynü ternü mā yeḍurru	[218b]	
130	بَيْتٌ بِهِ الْجَيْتَانُ وَالْأَنْوُقُ	Beytün bihi'l-ḡitānū ve'l-enūḳ	[218b]	
131	بِئْسَ مَحَلًّا بَيْتٌ فِي صَرِيمٍ	Bi'se maḥallā bittü fi şarīmin	[219a]	
132	بِشَرِّ كَحْنَةِ الْعَلُوقِ الرَّائِمِ	Bişrun ke-ḥanneti'l-'alūḳi er-rā'imi	[219b]	
133	بَيْضٌ قَطًّا يَخْضُنُهُ أَجْدَلُ	Beyḍun ḳatā yaḡḍunühü ecdelü	[219b]	
134	بَلَّغَ اللَّهُ بِكَ أَكْلًا الْعُمْرُ	Beleḡa'llāhu bike ekle'e'l-'ömürü	[219b]	
135	بِئْسَ مَحَكُّ الضَّيْفِ اسْتُهُ	Bi'se maḥakkü'd-ḡayfi ustuhü	[219b]	
136	بِخٍ بِخٍ سَاقٌ بِخَلْخَالٍ	Beḡin beḡin sāḳun bi-ḡalḡālin	[219b]	
137	بَنِيكَ حَمِيرَى وَمَكِّيْنَى	Benīki ḡamirī ve mekkikinī	[220b]	
138	بَابِعٍ بَعِيرٍ وَجْهَهُ مُلْتَمٌ	Bāyi' bi-'izzin vechühü müleşsemü	[221a]	
139	ابْنُ زَانِيَةٍ يَزَيْتِنُ	İbnü zāniyetin bi-zeytin	[221a]	
140	بِأَلْمٍ مَا تَخْتَنُنُ	Bi-elemi mā tuḡtetenne	[221b]	
141	بِمِثْلِي زَابِنَى	Bi-mişli zābinī	[221b]	
142	بَعْضُ الْبِقَاعِ أَيْمُنٌ مِنْ بَعْضِ	Ba'ḍu'l-biḳā' i eymenü min-ba'ḍ	[222a]	
143	بِبِطْنِهِ يَغْدُو الذَّكْرُ	Bi-baṭnihī ya'ḡü'z-zekeru	[222a]	
144	الْبَيْبَةُ عَلَى الْمُدْعَى وَالْيَمِينُ عَلَى مَنْ أَنْكَرَ	El-beyyinetü 'ale'l-müdde'i ve'l-yemīnü 'alā mā enkerā	[222b]	*
145	الْبَغْرَةُ تَدُلُّ عَلَى الْبَعِيرِ	El-ba'retü tedüllü 'ale'l-ba'ir	[223a]	*
146	أَبْغَضُ النَّاسِ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى الْعَنْرَى	Ebḡaḍu'n-nāsi ila'llāhi Te'ālā el-'aşarī	[223a]	*
147	أَبُو الْبَنَاتِ مَرْزُوقٌ	Ebü'l-benāti merzūḳun	[223a]	*
148	بُوْ بِشِشْعٍ نَعْلُ كَلِيبٍ	Bu' bi-şis'i na'li kelīb	[223a]	*

149	بَاكُورَةُ الْأَثْمَارِ	Bākūretü'l-eşmār	[224a]	*
150	بَغْلَةُ الشُّطْرَنْجِ	Bağletü's-şatranç	[224a]	*
151	الْبَاطِلُ يَمِيلُ إِلَى الْبَاطِلِ	El-bāṭilü yemilü ile'l-bāṭıl	[225b]	*
152	بَطَاعَةُ الْوَلَاءِ بَقَاءُ الْعِزِّ	Bi-tā'ati'l-vülāti bekā'u'l-'izzı	[226a]	*
153	بَدَتِ السَّمَاءُ نَقِيَّةً	Bedeti's-semā'ü nakıye	[226a]	*
154	بَلَغَ الْمَدَى، وَجَفَّتِ النَّرَى، وَأَمَرَ غَدْرٌ أَرَى	Beleğa'l-medā ve ceffe's-şerā ve emre ğadrin erā	[226a]	*
155	بَعَثُوا بِالسَّوَاءِ وَاللَّوْءِ	Be'aşü bi's-sevā'i ve'l-lev'	[226a]	*
156	الْبَادِيُّ أَظْلَمُ	El-bādī'ü azlem	[226b]	*
157	بَعْدَ خَرَابِ الْبَصْرَةِ	Ba'de ḫarābi'l-Başra	[226b]	*
Müvelledün Meseller				
158	بُنِسَ الشَّيْعَارُ الْحَسْدُ	Bi'se's-şi'āru el-ḫasedu	[227a]	
159	بَيْنَ الْبَلَاءِ وَالْبَلَاءِ عَوَافِي	Beyne'l-belā'i ve'l-belā'i 'avāfi	[227a]	
160	بَيْتِي أَسْتَرُ لِعَوْرَاتِي	Beyti esteru li-'avrātī	[227b]	
161	بَيْتُ الْإِسْكَافِ فِيهِ مِنْ كُلِّ جَلْدٍ رُقْعَةٌ	Beytü'l-iskāfi fihi min külli cildin ruq'atün	[227b]	
162	بِعِلَّةِ الزَّرْعِ يُسْقَى الْقَرْعُ	Bi-'illeti'z-zer' yuskā el-ḫar'	[227b]	
163	بِعِلَّةِ الدَّايَةِ يُقْتَلُ الصَّيْبِيُّ	Bi-'illeti'd-dāyeti yuqtelü eş-şabiyyü	[227b]	
164	بُعَاثُ الطَّيْرِ أَكْثَرُهَا فِرَاحًا	Buğāşü't-ṭayri ekşeruhā firāḫan	[227b]	
165	بَيْتُ مَالِ السَّجِيحِ بِحَادِثٍ أَوْ وَارِثٍ	Beşşir mäle's-şehiḫi bi-ḫādişin ev vārişin	[228a]	
166	بَعْضُ الْعَفْوِ ضَعْفٌ	Ba'du'l-'afvi da'fün	[228b]	
167	بَعْضُ الْجِلْمِ ذُلٌّ	Ba'du'l-ḫilmi züllün	[228b]	
168	بِهِ خَرَارَةٌ	Bihī ḫarāretün	[228b]	
169	بِهِ دَاءُ الْمُلُوكِ	Bihī da'ü'l-mülük	[229a]	
170	بَيْنِي وَبَيْنَهُ سُوقُ السِّلَاحِ	Beyni ve beynehü süku's-silāḫ	[229a]	
171	بَدَنٌ وَافِرٌ وَقَلْبٌ كَافِرٌ	Bedenün vāfirun ve ḫalbün kāfirun	[229a]	
172	بِقَدْرِ السُّرُورِ يَكُونُ التَّغْيِصُ	Bi-ḫadri's-sürüri yekünü't-tenġişu	[229a]	
173	بَيْنَ جَبْهَتَيْهِ وَبَيْنَ الْأَرْضِ جَنَابَةٌ	Beyne cebhetihī ve beyne'l-arḫi cināyetün	[229b]	
174	الْبُسْتَانُ كُلُّهُ كَرَفْسٌ	El-bostānü küllühu kerefsün	[229b]	
175	الْبَغْلُ الْهَرَمُ لَا يَفْرَعُهُ صَوْتُ الْجُلْجُلِ	El-bağlü'l-herimü lā-yüfzi'uhü şavtü'l-cülcülü	[229b]	
176	ابْنُ عَمِّ النَّبِيِّ مِنَ الدُّلْدُلِ	İbnü 'ammi'n-Nebiyi mine'd-düldüli	[230a]	
177	بَطْنٌ جَائِعٌ وَوَجْهٌ مَذْهُونٌ	Baṭnü cā'i'un ve vechün medhünün	[230b]	
178	الْبَيْتَرُ بِالزُّبُونِ تِجَارَةٌ	El-başaru bi'z-zebūni ticāretün	[230b]	
179	ابْنُ أَمِّ حَرِيصٍ عَلَى مَا مَنَعَ مِنْهُ	İbnü ādeme ḫarışun 'alā mā münī'a minhü	[230b]	
180	الْبَيْضُ نِصْفُ الْحُسْنِ	El-beyādu nişfü'l-ḫüsni	[230b]	
181	بِنَسْنِ وَاللَّهِ مَا جَرَى فَرَسِي	Bi'se va'llāhi mā cerā feresi	[230b]	
182	ابْنُهُ عَلَى كَتِفِهِ وَهُوَ يَطْلُبُهُ	İbnühü 'alā ketfihi ve hüve yeṭlühühü	[231a]	
183	بَعْدَ كُلِّ خُسْرٍ كَيْسٌ	Ba'de külli ḫüsrin keysün	[231a]	
184	بَاعَ كَرَمَهُ وَأَشْتَرَى مَعْصَرَهُ	Bā'a kermehü ve işterā ma'şarahü	[231a]	
185	بَيْنَ وَعْدِهِ وَإِنْجَازِهِ فَنَرَةٌ نَبِيٍّ	Beyne va'dihī ve incāzihi fetretü nebī	[231b]	
186	بَيْنَ نَاصِيَتِهِ وَبَيْنَ الْأَرْضِ عِدَاوَةٌ	Beyne nāşiyetihī ve beyne'l-arḫi 'adāvetün	[232a]	
187	بِجَبْهَةِ الْعَيْرِ يُفْدَى حَافِرُ الْقَرَسِ	Bi-cebheti'l-'ayri yüfdā ḫāfiru'l-feres	[232a]	
188	بِشْرُكٍ تُخْفَةُ لِإِخْوَانِكَ	Bişruke tuḫfetün li-iḫvānike	[232a]	
189	بَيْنَ الْحَاجِبِينَ بَهْجَةٌ	Beyne'l-ḫācibeyni bühicetün	[232b]	
190	بَلِّغْ مَا عَلَيْكَ فَإِنْ لَمْ يَقْبَلُوا فَمَا عَلَيْكَ	Beleğa mā 'aleyke fe-in-lem yaqbilü fe-mā 'aleyke	[232b]	
191	بَلْ تَأْتِرُ وَسَائِرُ قَلِّ اسْمِعْ وَمَرَوْ افْعَلْ أَنْتَ	Bel şā'iru ḫul isma' ve mürru ve if'al ente ṭabibü ḫāze'l-ḫarḫati	[233a]	
192	بِعَ الْخَيَوَانَ أَحْسَنُ مَا يَكُونُ فِي عَيْنِكَ	Bi'il-ḫayvāne aḫsene mā yekünü fi 'aynike	[233a]	

193	بِعِ الْمَتَاعِ مِنْ أَوْلَىٰ طَلْبِهِ تُوَفَّقُ فِيهِ	Bi' i'l-metā'e min evveli ṭalebihī tüveffaḳ fih	[233a]	
194	بَدَّلَ الْجَاهِ أَحَدُ الْمَالَيْنِ	Bezlü'l-cāhi eḥadü'l-māleyn	[233a]	
195	بَعْضُ الشُّوكِ يَسْمَحُ بِالْمَنْ	Ba' du'l-şevki yüsme' u bi'l-menni	[233a]	
196	بَرِيئٌ مِنْ رَبِّ يَرْكَبُ الْجَمَارَ	Beri'et min rabbın yerkebü'l-himäre	[233a]	
197	بَلَدٌ أَنْتَ غَزَاؤُهُ، كَيْفَ بِاللَّهِ نَكَالُهُ	Beledün ente ğazālühü keyfe billāhi nekālühü	[233a]	
198	بَعْدَ الْبِلَاءِ يَكُونُ النَّشَاءُ	Ba'de'l-belā'i yekünü's-senā	[233a]	
199	بِذَاتِ فِيمَ يَفْتَضِحُ الْكَذُوبُ	Bi-zāti femihī yefteḍihu'l-kezūbu	[233a]	
200	إِبْنُ آدَمَ لَا يَخْتَمِلُ الشَّحْمَ	İbnü âdem lâ yaḥtemilü'ş-şahme	[233a]	
Ef'al Vezniyle Başlayan Meseller				
201	أَبْلَغُ مِنْ قُوسٍ	Ebleġu min Qussi	[233b]	
202	أَبْلَغُ مِنْ ابْنِ قَرِيبٍ	Ebleġu min İbni Qarīb	[234a]	*
203	أَبْلَغُ مِنْ خِنْسَاءٍ	Ebleġu min ħünsā'	[234b]	*
204	أَبْلَغُ مِنْ أَبِي عَمْرٍو	Ebleġu min Ebū 'Amr	[235a]	*
205	أَبْلَغُ مِنْ جَعْفَرٍ	Ebleġu min Ca'fer	[235b]	*
206	أَبْلَغُ مِنْ عَبْدِ الْحَمِيدِ	Ebleġu min 'Abdülhmīd	[236a]	*
207	أَبْلَغُ مِنْ بَحْتَرِي	Ebleġu min Buḥterī	[236a]	*
208	أَبْلَغُ مِنْ جَاحِظٍ	Ebleġu min Cāḥız	[236b]	*
209	أَبْخَلُ مِنْ مَادِرٍ	Ebḥalü min Mâdirin	[236b]	
210	أَبْخَلُ مِنْ كَلْبٍ	Ebḥalü min Kelbin	[236b]	
211	أَبْخَلُ مِنْ ذِي مَعْزِرَةٍ	Ebḥalü min zī Ma'ziretin	[237a]	
212	أَبْخَلُ مِنَ الصَّنِينِ بِنَائِلٍ غَيْرِهِ	Ebḥalü mine'd-ḍanīni bi-nā'ili ğayrihī	[237a]	
213	أَبْرٌ مِنْ فَلَاحِسٍ	Eberru min Felḥasin	[237a]	
214	أَبْرٌ مِنَ الْعَمَلَسِ	Eberru mine'l-'Amellesi	[237b]	
215	أَبْصَرُ مِنْ زَرْقَاءِ الْيَمَامَةِ	Ebşaru min Zerḳā'i'l-Yemāmeti	[237b]	
216	أَبْعَدُ مِنَ النَّجْمِ	Eb'adü mine'n-necmi	[238b]	
217	أَبْعَدُ مِنْ مَنَاطِ الْعَيْوُقِ	Eb'adü min menāṭi'l-'ayyūḳ	[238b]	
218	أَبْعَدُ مِنْ بِيضِ الْأَنْوُقِ	Eb'adü min biḍi'l-enūḳı	[238b]	
219	أَبْعَدُ مِنَ الْكَوَاكِبِ	Eb'adü mine'l-kevākibi	[239a]	
220	أَبْصَرُ مِنْ فَرَسٍ بَهْمَاءٍ فِي غَلَسٍ	Ebşaru min feresi behmā'e fi ğalesin	[239a]	
221	أَبْصَرُ مِنْ عُقَابٍ مَلَاعٍ	Ebşaru min 'uḳābi melā'i	[239a]	
222	أَبْصَرُ مِنْ غُرَابٍ	Ebşaru min ğurābin	[240a]	
223	أَبْصَرُ مِنْ نَسْرٍ	Ebşaru min nesrin	[240a]	*
224	أَبْصَرُ مِنَ الْوَطْوَاطِ بِاللَّيْلِ	Ebşaru mine'l-vaṭvāṭi bi'l-leyli	[240b]	
225	أَبْصَرُ مِنْ كَلْبٍ	Ebşaru min kelbin	[241a]	
226	أَبْصَرُ مِنَ الْمَائِحِ بِاسْتِ الْمَائِحِ	Ebşaru mine'l-mā'iḥi bi-esti'l-mā'tiḥi	[241a]	*
227	أَبَايُ مِنَ حُنَيْفِ الْحَنَاتِيمِ	Eb'eyü min ħuneyfi'l-ḥanātimi	[241a]	
228	أَبَايُ مِمَّنْ جَاءَ بِرَأْسِ خَاقَانَ	Eb'eye mimmen cā'e bi-re'si ḥāḳān	[242a]	
229	أَبْرٌ مِنْ هِرَّةٍ	Eberru min hirretin	[242b]	
230	أَبْغَضُ مِنَ الطَّلِيَاءِ	Eb'ġaḍu mine't-ṭalyā'i	[242b]	
231	أَبْرَدُ مِنْ عَضْرَسٍ	Ebredü min 'aḍresi	[242b]	
232	أَبْرَدُ مِنْ عَبْقَرٍ	Ebredü min 'abḳar	[243a]	
233	أَبْرَدُ مِنْ غِبِّ الْمَطَرِ	Ebredü min ğibbi'l-maṭar	[243a]	
234	أَبْرَدُ مِنْ جَرْبِيَاءٍ	Ebredü min cirbiyā'i	[243b]	
235	أَبْرِدُ مِنْ يَحْجٍ	Ebredü min yeḥḥin	[243b]	*
236	أَبْرَدُ مِنَ أَيَّامِ الْعَجُوزِ	Ebredü min eyyāmi'l-'acüz	[244a]	*
237	أَبْطَأُ مِنْ فَيْدٍ	Ebṭa'ü min-findin	[244b]	
238	أَبْهَى مِنَ الْقَلَانِدِ فِي اعْتِاقِ الْخِرَانِدِ	Ebhā mine'l-ḳalā'idi fi a'nāḳi'l-ḥarā'idi	[245a]	*
239	أَبْهَى مِنَ الْقَمْرَيْنِ	Ebhā mine'l-ḳamereyn	[245b]	

240	أَبْهَى مِنْ قُرْطَيْنِ بَيْنَهُمَا وَجْهٌ حَسَنٌ	Ebhā min qurṭeyni beynehümā vechün ḥasen	[246a]	
241	أَبْهَى مِنَ النَّيْرِينِ	Ebhā mine'n-nireyni	[246b]	*
242	أَبْقَى مِنَ الدَّهْرِ	Ebqā mine'd-dehr	[246b]	
243	أَبْقَى مِنْ تَفَارِيقِ الْعَصَا	Ebqā min tefāriki'l-'ašā	[246b]	
244	أَبْقَى مِنْ وَحْيٍ فِي حَجَرٍ	Ebqā min vahyi fi ḥacerin	[246b]	
245	أَبْقَى مِنَ الْحَجَرَيْنِ	Ebqā mine'l-ḥacerīn	[247a]	*
246	أَبْقَى مِنَ النَّسْرَيْنِ	Ebqā mine'n-nesreyni	[247b]	
247	أَبْقَى مِنَ الْعَصْرَيْنِ	Ebqā mine'l-'aşreyni	[247b]	*
248	أَبْيَنُ مِنْ فَلَقِ الصُّبْحِ، وَفَرْقِ الصُّبْحِ	Ebyenü min feleki'ş-şubḥ ve feraqi'ş-şubḥ	[247b]	
249	أَبْيَنُ مِنَ ابْنِ إِسْبُوْعَيْنِ	Ebyenü min ibn-i isbü'ayni	[248a]	*
250	أَبْيَنُ مِنْ فَرْفِيرِ الْفَلَكِ	Ebyenü min firfiri'l-feleki	[248a]	*
251	أَبْيَنُ مِنْ بَدْرِ فِي الدَّجَا	Ebyenü min bedrin fi'd-dücā	[248a]	*
252	أَبْيَنُ مِنَ الشَّمْسِ فِي وَسْطِ النَّهَارِ	Ebyenü mine'ş-Şemsi fi vasaṭi'n-nehāri	[248a]	*
253	أَبْعَدُ مِنْ ضَبِّ أَلَى النَّوْنِ	Eb'adü min ḍabbīn ile'n-nūni	[248a]	*
254	أَبْصَرُ مِنْ هَدْهِدٍ	Ebşaru min Hüdhüd	[248b]	*
255	أَبْخَرُ مِنْ أَسَدٍ، وَمِنْ صَفْرٍ	Ebḥaru min esedin ve min şaḥarin	[248b]	
256	أَبْطَشُ مِنْ دَوْسَرٍ	Ebtaşu min devsera	[249a]	
257	أَبْوَلُ مِنْ كَلْبٍ	Ebvelü min kelbin	[249b]	
258	أَبْرَدُ مِنْ أَمْرَدٍ لَا يُسْتَهَى، وَمِنْ مُسْتَعْمِلِ النَّخْرِ فِي الْحِسَابِ، وَمِنْ بَرْدِ الْكَوَائِينِ	Ebredü min emred lā yüştehā ve min müsta'meli'n-naḥvi fi'l-ḥisābi ve min berdi'l-kevānīn	[250a]	
259	أَبْغَاذُ مِنْ وَجْهِ النَّجَارِ يَوْمَ الْكِسَادِ	Ebgaḍu min vücūhi't-tüccāri yevme'l-kesādi	[250a]	
260	أَبْغَاذُ مِنْ سَجَادَةِ الرَّانِيَّةِ	Ebgaḍu min seccādeti'z-zāniyeti	[250a]	
261	أَبْغَاذُ مِنْ قَدْحِ اللَّبْلَابِ، وَمِنْ الشَّيْبِ إِلَى الْغَوَانِي، وَمِنْ رِيحِ السَّدَابِ إِلَى الْخَيَّاتِ	Ebgaḍu min kaḍḥi'l-leblāb ve mine'ş-şeybi ile'l-ğavānī ve min rīḥi's-sedābi ile'l-ḥayyāti	[250b]	
262	أَبْطَأُ مِنْ مَهْدِيِّ الشَّبِيْعَةِ	Ebta'u min meḥdiyyi'ş-Şī'ati	[250b]	
263	أَبْطَأُ مِنْ غُرَابِ نُوحٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ	Ebta'u min ğurābi Nūḥ 'aleyhi's-selām	[250b]	
264	أَبْكَرُ مِنْ غُرَابٍ	Ebkeru min ğurābin	[251a]	
265	أَبْكَى مِنْ يَتِيمٍ	Ebkā min yetimin	[251a]	
266	أَبْخَلُ مِنْ صَبِيٍّ	Ebḥalü min şabiyyin	[251a]	
267	أَبْخَلُ مِنْ كَسْعٍ	Ebḥalü min küs'i	[251a]	
268	أَبْخَلُ مِنْ أَهْلِ مَرْوٍ	Ebḥalü min ehl-i Mervi	[251b]	*
269	أَبْخَلُ مِنْ مَنْصُورٍ	Ebḥalü min Mañşuri	[251b]	*
270	أَبْخَلُ مِنْ كَلْبِ بَنِي سَاعِدَةَ	Ebḥalü min kelbi Benī Sā'ideti	[252a]	*
271	أَبْزَرُ مِنْ قَشْرَةٍ	Ebzaru min qaşiretin	[252a]	*
272	أَبْلَدُ مِنْ ثَوْرٍ	Ebledü min şevrin	[252a]	
273	أَبْلَدُ مِنْ سُلْحَاكَاتِنِ	Ebledü min sülḥakātin	[252a]	
274	أَبْشَعُ مِنْ مَثَلِ غَيْرِ سَائِرٍ	Ebşe'u min meşelin ğayri sā'irin	[252a]	
275	وَأَبْعَى مِنَ الْإِبْرَةِ، وَمِنْ الرَّبِيبِ، وَمِنْ الْمَخْبِرَةِ	Ve ebġā mine'l-ibreti ve mine'z-zībi ve mine'l-miḥbereti	[252a]	

Tablodan da anlaşıldığı üzere “be” harfiyle başlayan mesellerden 275 mesel açıklamasıyla birlikte tercüme edilmiştir. Bunlardan 157’si eski, 42 tanesi müvelledün, 75 tanesi “efa’l” vezniyle başlayan mesellerden oluşmaktadır.

2.2. Kelime Açıklamaları

Cahiliye dönemine ait eski meselerde çoğunlukla anlamı garip, açıklamaya muhtaç kelimeler bulunmaktadır. Bu yüzden de Meydânî meselleri açıklarken önce bu tür kelimelerin anlamını vermiş daha sonra meselin açıklamasına geçmiştir. Şâkir Efendi, mesel maddesinde geçen ve okuyucu açısından anlaşılması güç olduğunu düşündüğü; fakat Meydânî tarafından açıklamasına yer verilmeyen kelimelerin de çözümlemesini yapmıştır. Bunun için genelde Mütercim Asım'ın *Kâmûsü'l-Muhît* tercümesinden istifade ettiği anlaşılmaktadır.

Mecmau'l-Emsâl'in Arapça Metni	Şâkir Efendi'nin Tercümesi	Mütercim Asım'ın Kâmûsü'l-Muhît Tercümesi
<p>بَيْنَ الرَّغِيفِ وَجَاغِ التَّوْرِ</p> <p>(...)</p> <p>المكانُ الشَّدِيدُ الحَرِّ: الجاجم</p> <p>قال أبو زيد: جاجمه جَمْرُه</p>	<p>Bejne'r-rağîf ve cāhimi't-tennūr</p> <p>“er-Rağîf” emîr vezninde kirde ta'bir olunan etmeğe [ekmek] dinür cem'i ergife ve ergufe ve ruğf gelür rāniñ dāmmıyla ve ruğuf gelür dāmmeteynle ve ruğfān gelür rāniñ dāmmıyla ve terāğîf gelür tā-i fevkıyye iledür ki ğayr-ı kıyāsdur.</p> <p>“el-Cāhim” pek ıssı ve harr olan mekâna dinür.</p> <p>(...)</p> <p>“et-Tennūr” tāniñ fethi ve nūn-ı müşeddedeniñ dāmmıyla etmek taḥḥ idecek firuna ve ocağa dinür kânūnu'l-ḥubz ma'nāsınadır.</p> <p>İşbu tennūr kelimesi A'cemî olub Arab daḥî muvāfakat eylemişdür. Ve Ebû Hâtim 'Arabî-yi saḥîḥ değıldür didi. Cem'i tenānîrdür. Ve Kurtubî der ki tennūr ism-i A'cemîdür. 'Arab ta'rib eylediler zîrâ aşıl binâsı “t,n,r”dür. kelâm-ı 'Arab'da ise ḳable'r-râ' nūnı müştemil kelime yokdur. Ve Muzhir'de Fârisî'den me'hûz olmak üzere mersûmdur intehâ.</p> <p>Ve tennūr vechü'l-arḍ ma'nāsınadır ve bihî füssire ḳavluhū te'âlâ “ve fâra't-tennūr.” el-âye. [193b]</p>	<p>er-Regîf:</p> <p>Emîr vezninde kirde ta'bir olunan ekmeğe denir. Cem'i ergife gelir ve ruğf gelir rā'nın zammıyla ve ruğuf gelir zammeteynle ve ruğfān gelir rā'nın zammıyla ve terāğîf gelir tā-yı fevkıyye ile ki ğayr-i kıyāstır (Mütercim Âsım Efendi, 2014, s. 3709).</p> <p>el-çhâim Bu dahi pek ıssı mekâna denir.</p> <p>et-tennūr tâ'nın fethi ve nūn-ı müşeddedenin zammıyla ekmek pişirecek ocağa ve firna denir, kânūnu'l-ḥubz ma'nāsına.</p> <p>tennūr kelimesi Acemî olup Arab dahi muvāfakat eylemiştir. Ve Ebû Hâtim, 'Arabî-yi saḥîḥ değıldür dedi. Cemâ'i tenānîrdür. Ve Kurtubî dedi ki tennūr ism-i A'cemîdir, 'Arab ta'rib eylediler zîrâ asl binâsı “ت،ن،ر”dir, kelâm-ı 'Arabda ise kable'r-râ' nūn'u müştemil kelime yokdur. Ve Muzhir'de Fârisiden me'hûz olmak üzere mersûmdur. İntehâ.</p> <p>Ve tennūr Yer yüzüne denir, vechü'l-arz ma'nāsına ve bihî füssire ḳavluhu ta'âlâ: “ve fâra't-tennūr.” el-âye (Mütercim Âsım Efendi, 2013, s. 1788).</p>

Örnekte de görüldüğü üzere Meydânî meselde geçen “ragîf” ve “tenûr” kelimelerini açıklamazken Mehmed Şâkir her iki kelimenin anlamını Mütercim Âsım’ın tercümesinden naklederek verdiği görülmektedir. “Câhim” kelimesinin açıklamasını da yine Mütercim Âsım’dan istifadeyle açıklamıştır.

2.3. Müvelledûn Mesellerin Açıklaması

Müvelledûn meseller, Arapçaya başka dillerden veya türetme yoluyla kazandırılan mesellerdir. Bu tür meseller dil bakımından daha sade ve anlaşılırdır. Bu yüzden Meydânî bu tür meselleri her bölümün sonunda liste halinde verip herhangi bir açıklama yapmamıştır. Bununla birlikte Mehmed Şâkir, Meydânî’den bağımsız olarak bunların da açıklamasını yapmıştır. O mesellerden ilki *يُسُّ الشِّعَارُ الْحَسْدُ* meselidir. Meydânî meseli aktarmak yetinmiş, mesele dair herhangi bir açıklama yapmamıştır. Ancak Mehmed Şâkir Efendî açıklama yapmıştır:

eş-Şi‘âr” insāniñ gömleğine dinür ve muṭlaḳā bedene mümāss olan libāsına dinür kıllara mümāss oldıġıçün ba‘dehū at çölünde ve o maḳūlede isti‘māl olundı el-ḥased ba‘dılara göre ġıbtā ile tefsīr olunur ve ḥased bir fādıl ve mütena‘‘im ni‘meti ve faḍileti kendisine müteḥavvel olmasına yāhud āndan zā‘il ve meslūb olmasını temennī eylemek ma‘nāsınadır ya‘nī şī‘ār ve ṭabī‘atıñ ḳabīḥi ḥaseddür fī’l-ḥaḳıḳa ḥased şī‘ār-ı reddiyye-i sā‘ireniñ eḳbaḥ ve erzelidür binā‘en ‘alā-zālik ḥasedden iḥtirāz dımnında Berzegān[?] İyyāke ve’l-ḥasede iyyāke ve’l-esede dimişlerdür zīrā ḥased esed gibi muḍırr bir ṭabī‘atdur ve ḥasūd olan kimseler bi’t-ṭab’ bī-ārām ve rāḥatdur berde-i mühlük ve rāh-zen her sālīk-i mesālīkdür ve derd-i ḥasediñ devāsı ḥasedi terkdür ve-illā merkdür nitekim şā‘ir dimişdür:

بمیر تا برهی ای حسود کاین رنجیست

[227a] که از مشقت آن جز به مرگ نتوان رست

2.4. Mesellerin Benzer Türkçe veya Farsça Atasözleriyle Açıklanması

Şâkir Efendi az da olsa yeri geldiğinde Meydânî’nin eserinde yer alan meselleri, benzer Türkçe atasözleriyle açıklayarak, aradaki benzerliğe dikkat çekmiştir. “Be” maddesinde tespit edilenler şunlardır:

بَلَّغَ السِّكِّينِ الْعَظْمُ

“Beleġa’s-sikkīnū’l-‘azme (...) bu meşel lisān-ı Türkīde bıçak kemiġe tayıdı dedikleri meşel kabīlindendür lisān-ı Fārisīde daġī kārīd be-stiġvān resīd dinür.” [198a].

ابْنُهُ عَلَى كَتِفِهِ وَهُوَ يَطْلُبُهُ

“İbnühū ‘alā kitfihī ve hüve yeṭlūbühū (...) bu meşel lisān-ı Türkī’de ḫerīf merkebe binmiş ḫālā merkeb arar didikleri meşel kabīlindendür.” [231a].

2.5. Türkçe Şiirler

Şâkir Efendi, tercüme sırasından sayısı az da olsa Türkçe şiirlerden de örnekler vermiştir. Bu bölümde tespit edilen Türkçe şiirle aşağıda varak numarasıyla birlikte verilmiştir:

Şeh-i serīr-i imāmet ‘Alī veliyyu’llāh [191a]

Kıldı cellād-ı felek ḫūn-rīzlik bünyādını

İtdi zāhir devr-i zālīm ‘ādet-i mu’tādını

Bāġbān-ı dehr açup ḫūn-ı ciġer ser-çeşmesin

Kan ile sīrāb kıldı gülşen-i bī-dādını [208b]

Şıdk ile rıḫādāde-i taḫdīr-i Hudā ol

Virme ḫalecān ḫalbine tedbīr eyle aşlā [218a]

Müdde’ī üzere gerkdür şāhid

Münkire elzem olandur sevgend

Ne ise maḫkemeye varma şaḫın

Dām-ı tezvīre olursun pā-bend [222b]

Vir müjde baħıle yemeğe mālını yekbār

Bir yanda ıurur ħādiş ve bir yanda vāriş [228a]

Kātib-i eblağ idi ‘Abdülĥamīd

Ĥayf kim Seffāħ ānı kıldı şehīd [236a]

Aķbeĥu min Cāħız odur zişt-rūy

Olsa daĥı ĥūb-edā nūkte-gūy [236b]

2.6. Farsça Şiirler

Şâkir Efendi, Meydâni'nin eserini tercüme ederken yer yer Farsça örneklerden de yararlanmışır. Bu şiirleri hikayesiyle birlikte bilhassa Sadî-i Şîrâzî (ö. 691/1292), Hâfız-ı Şîrâzî (ö. 792/1390[?]), Nizâmî (ö. 611/1214[?]), Vahşî-i Bâfkî (ö. 991/1583), Emîr Şâhî (ö. 857/1453) Sâib-i Tebrîzî (ö.1087/1676[?]), Mollâ Câmî (ö. 1414/1492) ve Mevlânâ Celâleddîn Rûmî (ö. 672/1273) gibi Fars edebiyatının önde gelen isimlerin eserlerinden yararlandığı görülmektedir. Şâkir Efendi, birebir tercüme faaliyeti yapmadığını ortaya koyarak hem Türkçeden örneklerle hem de Arapça-Farsça benzer şiir örneklerinden yararlanarak bu dillere vâkıf olduğunu göstermekle birlikte, edebi şahsiyetinin enginliğini ve eserini zenginleştirmeye çalıştığını sonucuna varabiliriz. Söz konusu alıntılardan bir tanesi aşağıda örnek olarak gösterilmiştir.

Mehmed Şâkir	Meydânî
<p>Bâ'et 'arâri bikaħle</p> <p>'Arâr қаtām vezninde bir öküzün adıdur kaħl daħı faħl vezninde diğer bir öküzün ismidür ki bir gün biri biriyle süsüşüklerinde ikisi de helâk olmuşdur ve 'arâr kesr üzerine mebnîdür iki nesne biri biriyle beraber olduķda ħarb ve irād olunur rivāyet iderler ki Keşir bin Şehāb el-Ĥārîşî Benî Şa'lebe bin Zebyān'dan 'Abdullāh bin el-Ĥaccāc eş-Şa'lebî'yi ħarb eylemişdi vaķtā ki Keşir düçār-ı laţme-i 'azl oldı 'Abdullāh aħz-i intiķām dımnında mezburun ağzına urub ba'de'l-hetm işbu beyti inşād eyledi:</p> <p>بَاءَتْ عَزَارُ بَكْخُلٍ فِيمَا بَيْنَنَا</p>	<p>بَاءَتْ عَزَارُ بَكْخُلٍ</p> <p>يقال: هما بَقَرَتَانِ انتطحتا فماتتا جميعاً، وعزار: مبنى على الكسر مثل قَطَامٍ.</p> <p>يضرِب لكل مستويين، يقع أحدهما بجزء الآخر.</p> <p>يقال: كان كثير بن شهاب الحارثي ضرب عبد الله بن الحجاج الثعلبي من بني ثعلبة بن ذبيان بالرى، فلما عزل كثير أقيد منه عبد الله فهتم فاه.</p> <p>وقال:</p>

وَالْحَقُّ يَعْرِفُهُ أُولُو الْأَلْبَابِ	بَاءَتْ عَرَارٌ بَحْلًا فِيمَا بَيَّنَّا وَالْحَقُّ يَعْرِفُهُ أُولُو الْأَلْبَابِ
<p>Bu ol hikāyeye mümāşıldür bir merdüm-āzār-ı bed-rūzgār bir faķīr kimseniñ ser-i bī sāmānına bir taş urmuş olmağla ol kimsede mecāl-i intikām olmadığı cihetle şakla şamanı gelür zamānı meşeli mü'eddāsınca ol kimse ol sengi hıfz eylemişidi ol vaķte ķadar ki ol zālīm-i bed-kerdār inkılāb-ı ruzgār ruzgār ile oldığı me'mūriyyetden ba'de'l-infişāl pençe-i ğadr-i pādīşāhiye dūĉār olub bir ĉāhıñ ĉa'rına ilkā ve işāl olunmuşıdı bu hādīşe ol kimse sāmī'a-nevāz-ı iftiĉārı olub ve hemen ol taş e line alup leb-i ĉāha vardı ve dū-dest-i ke-mā tednū tūdān ile ol taşı ģerifñ başına endāģat eyledikde ģerif ĉa'r-ı ĉāhdan تو این همان سنگست که در فلان تاریخ بر سر من زدی این همان سنگست که در فلان تاریخ بر سر من زدی</p> <p>naszabı ra ĉo bini bxtıar aqlan teslim krdnd axtıar ĉon ndarı naĉn drndē tız ba bdan ān be ke km ģırı stız hr ke ba polād bazo pñĉe krd sacd sımın ĉod ra rñĉe krd baş ta dsttş brārd rozģar ps bkam dostan mĉzş br ār⁷</p> <p>[191b - 192a]</p>	<p>Bu kısım Meydānî'nin eserinde yoktur. Şâkir Efendi Gülistandan aktarmıştır.</p>

2.7. Arapça Şiirler

Şâkir Efendi tercüme sırada konuyu açıklamak için pek çok Arapça şiiirden de örnekler sunmuştur. Aşağıdaki mesel buna örnektir:

بِه لَا يَطْبِي أَعْفَرُ

Bihī lā-bi-zabyin a'fara

“el-A'far” ebyağ ya'nī ziyāde beyāz ma'nāsınadır. Bu mesel bir şahş-ı muşibet-resīdeye ĉarb-ı şemātetinde ĉarb ve irād olunur:

كل المصائب قد تمر على الفتى

⁷ “Bir münasebetsiz ādi kimseyi bahtiyar, mes'ut görünce akıllılar ona itiraz etmez, hoş görürler. Mademki keskin, yırtıcı turnağı yoktur, öyleyse kötüler ile cenkleşme. Her kim polat kollu birisiyle pençeleşirse kendisinin gümüş gibi narın bileğini incitmiş olur. Sabret, felek o kötünün, polat kolunun elini bağlayınca o zaman istediğin gibi onun beynini çıkarırsın” (Şeyh Sādî-i Şirāzî, 1980, ss. 348-349).

فتھون غير شماتة الأعداء [190a]

Yiğidin başına gelen her türlü musibet kolay geçer, ama felâketten dolayı düşmanın sevinmesi geçmez.

2.8. Hikâyeler

Şakir Efendi tercüme sırasında konuyla alakalı hikâyelere de başvurmuştur. Genellikle bu hikâyelerin başlığını sayfa kenarına not etmiştir. Bu hikâyelerden biri Hz. Yusuf'un hikâyesidir:

برئ برائة الذئب من دم بن يعقوب

Beri'e berâ'etü'z-zî'bi min-demi ibn-i Ya'küb

İbn-i Ya'küb'dan murâd hâdret-i Yūsuf 'alâ Nebiyyinā ve 'aleyhime's-selâmdur bu meşel beri'et kâ'ibetün min-küb meşeli kabîlindendür ki tebri'et-i zimmet zımnında darb ve irâd olunur beyândan âzâde olduğu üzere hâdret-i Yūsuf'u Yehūzā ve Rübîl ve Şem'un ve Lāvî ve Riyālün ve Yeşcer ve Rân ve Yeftali ve Cād ve İşr nām ihvānı geşt ü güzār bahānesiyle pederleri hâdret-i Ya'küb'dan alup şahrāyagitmişler idi bunlar Yūsuf'a olan 'adāvet-i ma'lūmeleri cihetiyle cümlesi yek-dil ve yek-cihet olub hâdter'i ilkā-yı çāh eyledikden sonra huđūr-ı Ya'küb'a gelib Vā eḡāh. [202b] Vā Yūsufāh deyü bünyād-ı nevhā ve figān eylediler ve Yūsuf zî'b ekl eyledi deyü kađıyyeyi Ya'küb'a beyān eylediler pes bu haberden hâdret-i Ya'küb müte'ellim ve endūh-nāk olub nevhaya āgāz eyledi ve hūn-i derūg ve kizb ile ālūde pīr-i ehnī[?] ki hâdret-i Yūsuf'ūn kāmışi idi sağ ya'nī hiçbir tarafından çāk olmamış gördükde kelāma āgāz eyleyüp ey ferzendān hiç böyle hālīm ve selīm kürk görmedim ki Yūsuf'u ekl eyleye de kāmışını sīne-i 'uşşāk gibi çāk çāk eylemeye imdi yakīnen ma'lūmumdur ki zî'b bu isnād olunan töhmetden berī'ü'z-zimmedür diyerek ızhār-ı rüy-i taşdik eylemedi rivāyet eylerler ki ol zamān ihvān-ı Yūsuf bir zî'b-i bī-günāh şayd eyleyüp ve ba'dı yerine kan sürüb huđūr-ı Ya'küb'a getiridler ve Ya'küb'a hıṡāben Ey peder işte bu kurdur ki halkıñ āgnāmını ekl eylediği gibi Yūsuf'u daḡī ekl eylemişdür didiler pes hâdret-i Ya'küb fermān eyledi derhāl kürk-i pābesteyi ıtlāk eylediler ol benī-zī-şān hemān-dem kurduñ tekellüm eylemesi dımnında dergāh-ı kađıyü'l-hācete dest-i berdāşte-i tađarru' ve niyāz olub ba'dehū kürk-i vaḡşīye Edni minnī buyurduklarında mezkūr kürk kemāl-i tebaşbus ve cāblūsī ile gelib yüzünü

fahz-i Ya'küb'a vad' eyledi imdi hadret-i Ya'küb söze şurū' eyleyüp Ey kürk-i hūnhār ve ey zālīm ve ğaddār benim cān-ı 'azīzim meşābesinde olan oğlum Yūsuf'u ne için ekl eylediñ ve neden tolayı beni giriftār-ı derd ve miñnet eylediñ didikde zi'b ruşat-ı İllāhī ile lisāna gelib Lā vallāhi yā Nebiyyallāh mā ra'eytühū ve lā ekeltühū ve innī le-ġarībūn fī arđıkūm el-yevm vaşaltū min Mısr fī taleb-i eñin lī geğadtühū fe-evşekānī hā'ülā'i ve sākūnī ileyk ya'nī ekl-i Yūsuf'dan tebri'e-i zimmet idüp bugün Mısr'dan geldim ğā'ib eylemiş olduğum qarındaşımı cest ü cū eylemek üzere iken beni tutub ve tevşīk eyleyüp huđūra getirdiler didi pes hadret-i Ya'küb onu tas2dīk Kenān [203a] İhvān-ı Yūsuf'u ez-zi'b ma'a eñih ev fī minkūm ma'a eñikūm kelimātıyla zecr ve tevbih eyledi ya'nī kurd eñisi haqqında sizden ziyāde vefādār ölü olduğu bedihidür meşel-i mezkūr Berī'ü'z-zi'b min-demi ibn-i Ya'küb 'unvānıyla dahī mezkūrdur. [202a-203a].

Eserde, bu konuda pek çok sayıda hikāye mevcuttur. Bu hikāyelerin bir bölümü *Mecmau'l-Emsāl*'de var olan hikāyelerin tamamının tercümesi iken diğeri önemli bir bölümü tamamen Şâkir Efendi tarafından eklenmiştir ya da özet niteliğinde olan hikāyeler detaylandırılarak tercüme edilmiştir.

3. TRANSKRİPSİYONLU METİN

Metnin Hazırlanmasında Takip Edilen Yöntem:

Metnin hazırlanmasında eserin İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi'nde NEKTY00167 demirbaş numarasıyla kayıtlı müellif nüshası esas alınmıştır. Nüshanın varak numaraları eksik ve hatalı verildiği için çeviri sırasında varakların dijital numaraları değerlendirilmeye alınmıştır.

Eserin metni hazırlanırken mesel maddelerinin Arap harfleriyle yazılışı verildikten sonra hemen altında maddenin çeviri yazısı yapılmış, ardından eserin metnine geçilmiştir.

Metnin kaynağı Arapça bir eser olması hasebiyle içinde çok sayıda ayet ve hadis, Arapça ve Farsça şiir ve mütercim tarafından tercümesi yapılmamış ibareler bulunmaktadır. Metin aralarına serpiştirilen Arapça ibarelerin çeviri yazısı yapılmıştır. Ancak metin içinde geçen Arapça ve Farsça şiirler Arap harfleriyle dizilmiştir.

Çeviri yazıda ünlü ve ünsüz seslerin yazımında seslerin metindeki yazılış şekline bağlı kalınmıştır. Metinde geçen özel isimler büyük harflerle yazılmış, metin içerisinde noktalama işaretleri kullanılmamıştır. Sadece bölüm sonlarına nokta konulmuştur.

Çeviri yazıda kullanılan özel işaretli harfler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

آ	ā
ء	'
ث	s
ح	ḥ
خ	ḫ
ذ	ẓ
ص	ṣ
ض	ẓ, ḍ
ط	ṭ
ظ	ẓ
ع	'
غ	ḡ
ق	q
ق	ñ
و	ū
ى	ī

3.1. El-Bābü's-Sānī Fī-Mā Evvelehū Bā'ün

1. بَيِّنْ مَأْوَرَدَهَا زَائِدَةٌ

Bi-yedeyni mā-evradehā zā'idetün

[190a]⁸ “Bi-yedeyn” ey bi'l-kuvveti ve'l-celādeti. Ya'nī bi-yedeyn kuvvet ve celādet ile tefsir olunur. Yukālu: Mā-lī bihī yedān. Ey kuvvet-i yed luğat-ı Arab'da muṭlakā kuvvet ve iktidār ve celādet ma'nāsına müsta'meldür ve mā şıladur. Zā'ide bir racülün ismidür. Mezbür her bār develerini şuya götürmek murād eylese kavmi beyninde ızhār-ı kuvvet ve celādet veyāhud anları ḍabṭ u rabṭ ḥuşuşunda 'arḍ-ı merdānegī ve besālet eyler idi. Ve kaṭ'ā ızhār-ı 'aciz eylemez idi yaḥud bi-yedeyn kavliyle mezbürün aḍbaṭ-ı nās oldığı ya'nī eliyle her nesneyi ḍabṭ u rabṭa iktidārı var idüğü murād olunur. Meşel-i mezbür isti'māl-i cidd ü cehd üzerine hiṣṣ ü iğrā ma'raḍında ḍarb ve irād kılmur.

2. بِهِ لَا يَظُنِّي أَعْفَرٌ

Bihī lā-bi-zabyin a'fara

“el-A'far” ebyaḍ ya'nī ziyāde beyāz ma'nāsınadır. Bu meşel bir şahş-ı muşībet-resīdeye ḍarb-ı şemātetinde ḍarb ve irād olunur.

كل المصائب قد تمر على الفتى

فتهون غير شماتة الأعداء

Me'al-i meşel emr-i mekrüh ve ḳabīḥ saña nāzil olsuñ zaḳīye ya'nī āhū-yı a'fara nāzil olmasun ki benim merḥamet ü şefkatim āhüyadur saña değüldür. Ḥayvānātdan āhū ihtiyār olunmasına sebep āhū ednā bir şey'den müteḍarrır ve raḥnedār olur. Meşelā şıçrar iken pālari sühület ile şikest olunmasına veyāhud bir maraḍ işābet eylese felāḥ bulmayup serī'an helāk oldığına mebnīdür. Meşel-i mezkūr Ferezdaḳ Nām şā'ir-i meşhūr Ziyād bin Ebīh'in mevti [190b] meşel-i mezkūr berrakī 'unvānyıla ya'nī 'alāmet-i te'nīs ile daḥī mervīdür. Yukālu: Berraḳa 'ayneyhi tebrīḳan izā vesī'ahümā. Ke-ennehū ḳāle berraḳa 'ayneyk fe-ḥuzife'l-

⁸ Yazma eserin bazı varakları numaralandırılmadığı için dijital sayfa numaraları esas alınmıştır.

mef'ül ve yecüzü en-yeküne min-ķavlihim ra'ade'r-racül ve beriķa izā ev'ade ve tehdede ve Őeddede irādetü'l-ķeŐir ey ķesura va'īdük li-men-lā ya'rifük.

3. بَرْدُ غَدَاةٍ عَرَّ عَبْدًا مِنْ ظَمَائِهِ

Berdü ğadātin ğarra 'abden min-zame'in

Bu meŐel bir ğadāt-ı bāridede Őuyı ķalmayup derd-i 'aŐaŐdan helāk olan. Serħa'l-māŐiye ya'nī beyābānda Őalma gezen 'abd ħaķķındadır ki mezbūruñ ķavlındendür ki dimiŐdür "min zame'in" Őılatü ğarra. Ve yine "men-ğarrake min-fülān" meŐeldür. Ey men evĕa'eke 'aŐveten min cihetihi ya'nī enne'l-berde ğarrahū min-iħlāki'z-zame'i iyyāhu fe-iğterre. Ve yecūzu en-yeküne't-taķdīru: ğarre 'abden min faķdi zame'i ey ķaddera fī nefsihī ennehū yefkidü'z-zame'i fe-lā yezme'u. Bu meŐel bir nesneyi ħazm ve ihtiyāt ile aħz eylemek ħuŐuŐunda ķarb ve irād olunur.

4. بَلَّغَ السَّيْلُ الرَّبِي

Beleğa's-seylü'z-zübā

"ez-Zübā" zübyeniñ cem'idür ki yüksek yerde olan ķuķur ma'nāsınadır ve arslanı Őayd eylemek iķün ħafr eyledikleri ħufreye dinür. Ya'nī sel Őuyı tepede olan ķuķura ulaŐdı dimekdür ki bir Őey ħaddi tecāvüz eylese ķarb olunur meŐeldür. Ve ba'dılara göre zübye ğurfe vezninde Őol yüksek tepeye dinür ki aña sel Őuyı ķıķup baŐmaz ola. Yuķālu: Ķa'ade fī-zebyetin ey rābiyetün lā-ya'lūha'l-mā' ve kezālik arslan Őaydına maħŐŐuŐ olan ķuķura dinür ve rābiye daħī yüksek tepeye dinür ve Őedīde ve zā'ide ma'nāsına müsta'meldür ve minhü ķavlıhū Te'ālā "fe-eħazehum aħzeten rābiye"⁹ ey Őedīdeten zā'ideten [191a] Müverric Sa'īd bin Semmāk ibn-i Ħarb'de ol daħī pederinden ve pederi daħī İbnü'l-Mu'temir'den rivāyet eyler ki zamān-ı sa'ādet-iķtirānda Mu'āz ibn-i Cebel üç nefer kimse ile yaħud üç nefer kimse Mu'āz'a geldi ki zübyede bir arslan üç nefer kimesneniñ ķatline teŐaddī eyledi bunlar ħaķķında istiftā murād eylediler ol eŐnāda Őīr-i bīŐe-i vilāyet-i ħayder-i Kerrār hidāyet

⁹ Kur'an-ı Kerim, 69/10: "O da onları amansız bir Őekilde yakalayıp cezalandırdı."

Mısra¹⁰

Şeh-i serîr-i imâmet 'Alî veliyyu'llâh

Rağıyallâhu 'anh finâ'en Mekke'de ihtibâ'en kâ'id idiler ol hadret-i Mu'âz'ı ve yanında bulunanları gördükde istikşâ-yı emr idüp Mu'âz ve ma'iyeti hikâyet eylediler ki ey mesned-neşîn-i 'izz-i lâ-fetâ bir zübyede bir şîr ki halk anıñ mağarratından dil-gîr idi biz âni naḥçîr eylemek tevbîriyle zübyeye vardık lâkin şîr şer-gîr olmağla hamle idüp nâsdan biriñ kapdı ol esnâda ol kimse halâş olmak emniyyesiyle bir diğerkimseye ta'alluk eyledi bunu müte'âkib ikinci şahş bir âhara dest-âvîz-i necât olduysa da kâr-gîr olmayup ucı birden lağzîde-pây-ı zübye-i helâk oldılar bunlar hakkında ne güne mu'âmele iktidâ ider didiklerinde sulţân-ı evliyânıñ rağıyallâhu 'anh inne li'l-evveli rubu'u'd-diyeti ve li's-şânî en-niśf ve li's-şâlîş eddiyyetü küllühâ buyurdıklarını mütemmim-i emr-i kâ'inât hulâşa-i mevcûdât 'aleyhi ekmelü't-tahıyyât hadretleri istimâ' buyurdıklarında le-kađ erşedeke'llâhu li'l-ḥaqq buyurmuşlardır.

5. بَصْبَصْنَ إِذْ خُذِينَ بِالْأُنْتَابِ ِ

Başbaşne iz ḥudîne bi'l-eznâb

El-başbaşatu deveyi ḥaddi için kıyruğundan taḥrîk eylemek ma'nâsınadır bu meşel cebânetinden nâşî ḥudû' ve tâ'atde olan kimse hakkında ḍarb ve îrâd olunur. Ve'l-bâ'u fi bi'l-eznâb muḫḫametün ve başbaşa şuya giren deve sür'atle yürümek ma'nâsına daḥî müsta'meldür. Yuḫâlu: Başbaşate'l-iblü izâ sāret fe-esra'at. [191b]

6. بَاءَتْ عَرَارٍ بِكَحْلِ ِ

Bâ'et 'arâri bikaḥle

'Arâr ḳatâm vezninde bir öküzüñ adıdur kaḥl daḥî faḥl vezninde diğerkim bir öküzüñ ismidür ki bir gün biri biriyle süsüşdüklerinde ikisi de helâk olmuşdur ve 'arâr kesr üzerine mebnîdür iki nesne biri biriyle berâber oldıkda ḍarb ve îrâd olunur rivâyet iderler ki Keşîr bin Şehâb el-Ḥârîşî Benî Şa'lebe bin Zebyân'dan 'Abdullâh

¹⁰ Mısra metinde ع kısaltmasıyla gösterilmiştir.

bin el-Ḥaccāc eṣ-Sa‘lebī’yi ḍarb eylemişdi vaqtā ki Keṣīr dūḡār-ı laṭme-i ‘azl oldı ‘Abdullāh aḡz-i intiḡām dımnında mezburūñ aḡzına urub ba‘de’l-hetm işbu beyti inşād eyledi:

بانتت عرار بکل فیما بیننا
والحق یعرفه أولو الالباب

Bu ol ḡikāyeye mūmāşıldür bir merdüm-āzār-ı bed-rūzgār bir faḡır kimseniñ ser-i bī sāmānına bir taş urmuş olmaḡla ol kimsede mecāl-i intiḡām olmadıḡı cihetle şakla şamanı gelür zamānı meşeli mü’eddāsınca ol kimse ol sengi ḡıfz eylemişdi ol vaḡte ḡadar ki ol zālīm-i bed-kerdār inḡılāb-ı ruzgār ruzgār ile oldıḡı me’mūriyyetden ba‘de’l-infişāl pençe-i ḡadr-i pādişāḡiye dūḡār olub bir ḡāḡiñ ḡa‘rına ilḡā ve işāl olunmuşıdı bu ḡādışe ol kimse sāmī‘a-nevāz-ı iftiḡārı olub ve hemen ol taş eline alup leb-i ḡāḡa vardı ve dū-dest-i ke-mā tedīnū tūdān ile ol taş ḡerifiñ başına endāḡat eyledikde ḡerīf ḡa‘r-ı ḡāḡdan to kisti ve īn sengrā ber ser-i men ḡerā zedī¹¹ ya‘nī sen kimsin ve bu taş benim başıma ne iḡün urdun didi ol kimse bālā-yı ḡāḡdan ḡüftāra āḡāz eyleyüp īn hemān sengest ki der fülān tāriḡ ber-ser-i men zedī¹² ya‘nī bu ol taşdur ki fülān tāriḡde benim başıma urmuş idiñ didi ḡerīf ḡa‘r-ı ḡāḡdan bunca müddetdür nerede idiñ didikde ol kimse ez-cāḡet endişe mī-kerdem eknūn ki [192a] der-ḡāḡet yāftem firşatrā ḡanīmet dānistem ya‘nī ben seniñ mañşıbından endişe eylerdim ḡāl bu ki seni ḡāḡda buldum firşatı ḡanīmet bildüm didi. Nitekim ḡukemā dimişlerdür:

ناسزایی را چو بینی بختیار
عاقلان تسلیم کردند اختیار
چون نداری ناخن درنده تیز
با بدان آن به که کم گیری ستیز
هر که با پولاد بازو پنجه کرد
ساعد سیمین خود را رنجه کرد
باش تا دستش برآرد روزگار

¹¹ تو کیستی و این سنگ را بر سر من چرا زدی

¹² این همان سنگست که در فلان تاریخ بر سر من زدی

پس بکام دوستان مغزش بر آر¹³

7. بعد خیرتها تحتفظ

Ba‘de ḥiyeretihā taḥtefīzu

Bu meşel ba‘de ḥayrātihā taḥtefīzu ‘unvānıyla daḥī zikr olunur ḥiyeretihāda olan hā’ible ‘ā’id ve rāci’dür. Meşel-i mezkūr ey ba‘de idā‘atin ḥiyārihā taḥtefīzu bi-ḥavāşihā ve şerārihā ‘ibāresiyle müfesserdür ekşer me’ālini idā‘a ve isrāf eyleyüp ba‘dehū māl-ı kālile ta‘alluḫ eyleyen kimse hakkında ḍarb ve irād olunur.

8. بَعْدَ اللَّتْيَا وَ اللَّتْيَا

Ba‘de’l-leteyyā ve’l-letī

İkisi daḥī dāhiye-i kebīre ve şağīreye dinür aşl-ı meşel budur ki bir ādem bir kerre te’ehhül idüp aldığı ‘avret-i kaşire ve melḥame olmağla ḥazz eylemeyüp itlāk ve soñra bir daḥī ḥabl-i izdivāca dest-zen-i ārzū olub bu def‘a aldığı ḥātun daḥī gāyet ṭavīle ve ḍa‘ife olmağla anı daḥī taṭlīḫ eylemekle su’āl idenlere ba‘de’l-leteyyā ve’l-letī dimesiyle beyne’l-‘Arab meşel olmuştur. Ve merḫūm bir daḥī tezevvüc eylememişdür ba‘dehū kelām-ı merḫūm dāhiye üzerinde cereyān eylemişdür. Bu meşel iki taraflı dāhiye hakkında ḍarb ve irād olunur.

9. بَعْلَةَ الْوَرَشَانِ يَأْكُلُ رُطْبَ الْمُشَانِ

Bi-‘illeti’l-vereşān ye’külü ruṭabe’l-müşān

Bu meşel bi-‘illeti’l-vereşān ye’külü temre’l-müşān ‘unvānıyla daḥī mervīdür ya‘nī temri bahanesiyle [192b] tāze ḥurmayı ağacdan ekl ider dimekdür temri müşāna idāfetle deyüp raṭb lafzını müşāna idāfe ile dimezler ve temr-i müşān ḥurmānın a‘lā cinsine dinür vereşān ḫumrı dimekle ma‘rūf olan ḫuşdur ‘Arab’da bir ismi “sāḫu

¹³ “Bir münasebetsiz ādi kimseyi bahtiyar, mes’ut görünce akıllılar ona itiraz etmez, hoş görürler. Mademki keskin, yırtıcı turnağı yoktur, öyleyse kötüler ile cenkleşme. Her kim polat kollu birisiyle pençeleşirse kendisinin gümüş gibi narin bileğini incitmiş olur. Sabret, felek o kötünün, polat kolunun elini bağlayınca o zaman istediğin gibi onun beynini çıkarırsın” (Şeyh Sâdî-i Şirazî, 1980, s. 349).

hurr”dur cem‘i verāṣīn gelür serehānın cem‘i serāhīn geldiği gibi ve dahī vāvīn kesriyle vireṣān cem‘idür kirevān gibi ve erkek kumruya vireṣān dinür ba‘dılar dir ki vireṣān bir kuşdur üveyik ile güvercinin çiftleşmesinden hāşıl olur ve ba‘dılar bu kuşa viriṣīn didiler nitekim vireṣān hakkında İbn-i ‘Uneyn işbu luğazı tanzīm eylemişdür:

أَيَا عُلَمَاءَ الْقَرِيضِ إِي
 أَعُوزَنِي فِي الْقَرِيضِ كَشَفْتُ
 فَخَيَّرُونِي عَنْ اسْمِ طَيْرِ
 النَّصْفِ حَرْفَانِ وَالنِّصْفِ حَرْفٌ

Ya‘nī ey ṣī‘riñ ma‘nāsına ‘ālim olan zāt ṣu ṣī‘riñ ma‘nāsını keşf beni ‘āciz eyledi şol kuşuñ isminden baña haber viriñiz ki bir nişfi iki harf öbür nişfi bir harf idi zīrā nişf-ı evveli vāv ile rā iki harfdür nişf-ı ṣānīsinde elif nūn mezīdetān hazf olunub gidince bir “ṣīn” kalmağla nişf-ı ṣānīsı bir harf olur yaḥud bundan kumrı murād ola nişfi emir ma‘nāsına olan kum’dur iki harf ile ve nişf-ı ṣānīsı yine emir ma‘nāsına rā ola yalnız bir harfdür ve vireṣānıñ Ebū’l-Aḥḍar ve Ebū ‘Ömer ve Ebū Nāyiḥa künyesidür. Rivāyet iderler ki kumrı nağmesinde “Lidū li’l-mevt ve ebnū li’l-ḥarāb” dir imiş. Toğuñ ki ‘ākıbeti mevtdür binā eyleyiñ ki ‘ākıbeti ḥarābdur dimekdür. Burada olan lām mecāz tarīkıyla ‘ākıbet ma‘nāsını ifade ider nitekim ṣā‘ir bu ma‘nāda dimişdür:

لَهُ مَلِكٌ يُنَادِي كُلَّ يَوْمٍ
 لِدُوا لِلْمَوْتِ وَأَبْنُوا لِلْخَرَابِ

Ya‘nī Cenāb-ı Ḥaḳḳ’ıñ bir meleği vardur ki her gün ol vechle nidā eyler diyü İmām Kuşeyrī beyān eylemişdür. [193a] Menşe-i meşel budur ki bir kimse kendü ḥurmaliğına kölesini ḥāris naşb ve ta‘yīn eylemekle köle kuşa ve uğrıya ḥācet bırakmaksızın ḥurmaları ‘āfiyetle kendüsi ekl eyleğe şurū’ eyledi ḥudāvendī gelib ‘itāb-ı kemüne bu ḥurmalar ne oluyor diyü su‘āl eyledikce merḳūm köle vireṣān ekl ediyor diyü cevāb ider idi ‘ākıbet kışsa meydāna çıkdıkda ḥudāvendī kelām-ı mezbūru irād eylemekle beyne’l-‘Arab meşel olmuşdur ki murād olunan nesneniñ hılāfı bir nesne ızhār iden kimse ḥaḳḳında ḍarb ve irād olunur.

10. بَيْتِي يَبْخَلُ لَأَنَا

Beytī yebḥalū lā-ene

Bu kavil bir ḥātunun aḳvālindendir ‘inde vücdı mu‘tezir bir nesne taleb olduğunda kelām-ı merḳūmı irād eylemekle beyne’l-‘Arab meşel olmuştur.

11. بَيْنَ الْعَصَا وَلِحَائِهَا

Beyne’l-‘aşā ve lihā’ihā

Ve’l-lihā kisā vezninde ağacın kabuğuna dinür. Yuḳālu: Lihā’i’ş-şecer ey kışruhū bu meşel muḥibbeyn-i şefikayn ḥaḳḳında ḍarb ve irād olunur lā-medḥale beyne’l-‘aşā ve lihā’ihā ‘unvāniyla daḥī meşeldür ya’nī ağac ile kışrı beyninde medḥal yokdur dimekdür ki fülān fülān ile yek-dil ve yek-cihetdür ma‘raḍında tezkār olunur.

12. بَيْنَ الْمُخَّجَةِ وَالْعَجْفَاءِ

Beyne’l-mümihhati ve’l-‘acfā’

Arablar şāt-ı mümihḥa dirler kaçan koyunun ‘izāmında muḥḥ ya’nī ilik olmuş olsa zīrā muḥḥ ilik ma’nāsınadır meşelā muḥḥ-ı ‘izām dirler mağz-ı istiḥvān gibi bu meşel iḳtişād ḥusūsunda ḍarb ve irād olunur. [193b]

13. بَيْنَ الرَّغِيفِ وَجَاحِمِ النَّوْرِ

Beyne’r-raḡīf ve cāḥimi’t-tennūr

“er-Raḡīf” emīr vezninde kirde ta‘bīr olunan etmeḡe [ekmek] dinür cem‘i erḡife ve erḡufe ve ruḡf gelür rāniñ ḍammıyla ve ruḡuf gelür ḍammeteynle ve ruḡfān gelür rāniñ ḍammıyla ve terāḡīf gelür tā-i fevḳıyye iledür ki ḡayr-ı kıyāsdur. “el-Cāḥim” pek ıssı ve ḥarr olan mekāna dinür. “et-Tennūr” tāniñ fetḥi ve nūnun-ı müşeddedeniñ ḍammıyla etmek ṭabḥ idecek fırına ve ocaḡa dinür kānūnu’l-ḥubz ma’nāsınadır işbu tennūr kelimesi A‘cemī olub Arab daḥī muvāfaḳat eylemişdür ve Ebū Ḥātım ‘Arabī-yi saḥīḥ deḡüldür didi cem‘i tenānīrdür ve Ḳurtubī der ki tennūr ism-i A‘cemīdür ‘Arab ta‘rīb eylediler zīrā aşıl bināsı tenr’dür kelām-ı ‘Arab’da ise ḳable’r-rā’ nūnu müştemil kelime yokdur ve Muzhir’de Fārisī’den me’ḥūz olmak

üzere mersümdür intehā. Ve tennūr vechü'l-arḍ ma'nāsınadur ve bihī füssire ḳavluhū Te'ālā "ve fāra't-tennūr." el-āye. İddi'ā eyleyen insān içün bu meşel ḍarb ve irād olunur.

14. بَيْنَ الْقَرِيْنَيْنِ حَتَّى ظَلَّ مَقْرُونًا

Beyne'l-ḳarīneyn ḥattā ḳalle maḳrūnen

Ey neze'e beynehümā ḥattā şāre mişlühümā. Yuḍrebü li-men ḥāleṭa emran lā-yu'īnuhū ḥattā neşebe fih.

15. بَيْنَهُمْ دَاءُ الضَّرَائِرِ

Beynehum dā'ü'd-ḍarā'ir

Ey el-ḥased "eḍ-ḍarra" ḍād'ın fethiyle ıḍtırārdan isimdür nā-çārlıḡa ve ihtiyāca dinür ḍarra kenehe vezninde ve ḍarā'ir kenā'in veznindedür ve ḍarra iki zevvcenin her birine itlāḳ olunur eḥadūhumā āḡarıñ ḍarrasıdur ortak ve ḳuma ta'bır olunur. 'Aşabiyyet cihetinden ḳavm beyninde 'adāvet rusūḡ bulduḡda ḍarb ve irād olunur. [194a]

16. بَيْنَهُمْ عَطْرُ مَنْشِيمٍ

Beynehum 'ıṭru menşime

"el-'ıṭr" ḡoş rāyiḡalu nesneye dinür tayyib ma'nāsınadur Aşma'ī ḳavlince kesr-i şīn ile "menşim" bir imra'e-i 'aṭṭāreniñ ismidür ki Mekke'de olur idi ḳaçan Benū Ḥuzā'a ile Cürhüm ḳabīlesi ḳıtāl ve cidāl murād eyleseler mezbūreniñ 'ıṭrıdan kendülerini bi't-ṭa'tır ba'dehū mübāşir-i ḡarb u tedmīr olurlar idi ḡüyā beyinlerinde bu 'ıṭr kesreti dimāyı mü'eddī olur idi. Tafşıl-i ḳışşa bābü'ş-şīnde "eş'em min 'ıṭr menşim" meşeli zeylinde zıkr olunur in-şā'allāhu te'ālā bu meşel şerr-i 'azīm ve dāhiye-i elīm vuḳū'unda ḍarb ve irād olunur.

17. بِهِ دَاءُ ظَنِّي

Bihī dā'ü zaby

Ey innehū lā-dā'e bihi ke-mā lā-dā'e bi'z-zaby ya'nī fülāniñ ašlā derdi yoƒdur āhūnuñ derd ve marağı olmağı ğibi zīrā āhū denilen ğayvāniñ marağ-ı mevtden mā-'adā marağı olmaz ke-zālik düşmeniñ miñnetine mütā'allık kelām istimā' olunđuđda lā-bi-zaby dirler āña işābet iden ğādişe kendüsine lāzım ve mü'eşşir olmasun dimekdür lā-kāne bi-mişl-i'đ-đaby fi-selāmetihi minhü tağđirindedür ğāşılı şemātet mevki'inde đarb olunur.

18. بَلَّغْتَ الدِّمَاءَ الثَّنُونَ

Belāğati'd-dimā'ü's-şünen

“eŞ-şünen ve's-şünnet” şāniñ đammıyla ƒasığa dinür 'ānet ma'nāsına 'alā-ƒavlin ƒasıƒ ile ğöbek beyninde olan yufƒa deriye dinür ve at kısmınıñ mu'ahğaar resiginde ya'nī bilekleriniñ ensesinde olan şaƒaƒ ğibi ş'i're dinür şünen cem'idür şurad veznindedür. Bu meşel şerr ü fitne nihāyete bāliğ olduğda đarb olunur beleğa's-seyli'z-zebā meşeli ƒabīlindedür. [194b]

19. بِجَنْبِهِ فُلْتُكُنِ الْوَجْبَةَ

Bi-cenbihī fel-teküni'l-vecbetü

Ey es-saƒtatü. Ba'đılar bu kelāmı bir du'ā maƒāmında isti'māl eylemişlerdür ve ramāhullāhu bi-dā'i'l-cenb maƒāmındadır dimişlerdür ki bir ādem üzerine mevt ile du'ā murād olunđuđda irād olunur. Dā'ü'l-cenb yan ağrısına dinür ve cenb kelimesi maşdar olur yanı ağrımak ma'nāsınadır. Yuƒālu: Cenbü'r-racül mebniyyen li'l-mef'ül ke-'anā izā şekā cenbehü ve işbu İttakillāha fi-cenbih ve lā-tağđah fi sākıh meşelini ba'đılar lā-teftelhü ve-lā teftenhu 'ibāretiyle tefsīr eylediler ki ānı ğörmez yanından ğelib ahz ü ihlāk ve ayağını bir fitneye ilƒā eylemekden tağzīrdür. Ve cenb kelimesi vukye ve şetm ve mezemmet ile dahī tefsīr olunur bu dahī mecāzdur. Ya'nī anıñ ğaƒƒında nā-sezā söyleme dimekdür.

20. بَلَّغَ فِي الْعِلْمِ أَطْوَرَيْهِ

Belāğa fi'l-‘ilm eṭvereyh

El-‘ilm ‘ayn’ın kesriyle bilmek ma’nāsınadır. Yuḡālu ‘alimehü ‘ilmen mine’l-bābi’r-rābi’ izā ‘arafehü. Ba’ḍılar ma’rifeti idrākü’ş-şey’ bi-tefekkür ve tedebbür li-eşerih ‘unvāniyla ta’rīf ve ‘ilmi ḥaḡ ma’rifetiyle tavşīf ve ‘ilm-i e‘amm oldıgını tanşīş eylemişdür. Ve ba’ḍılarıñ beyānına göre ma’rifetiñ muḡābili inkār ve ‘ilmiñ muḡābili cehldür. Ve ma’rifet bi’t-tefekkür bilmek olmağla ya’rifuhullāh ḡavli Ḥaḡ Te‘ālā’ya nisbeti cā’iz olmaz belki ya’lemuhullāh demek lāzımdur zīrā ‘ilim bir şey’in ḥaḡıkatini bilmekten ‘ibāretdür gerek ḥuḡūrī olsuñ ‘ilm-i İlāhī gibi gerek ḥuşūlī olsuñ ‘ilm-i ‘ibād gibi. Ve ‘ilm vech-i diḡḡat üzre bilmeğde ıtlāḡ olunur şū‘ūr ve fiṭnat gibi ba’ḍı mü’ellifiniñ i’tikād-ı cāzım ve muṭābıḡ ile de ta’rīfleri ma’nā-yı luğāvīden müstefāşdur (?) nitekim *Müfredāt-ı Rāḡıb*’da bi’l-işāre meşrūḡdur. İntehā. [195a] El-eṭvereyh āfet ve dāhiyeye ıtlāḡ olunur. Fi’l-aşl ḡadd ve sınır ma’nāsından ef‘al-i tafḡıldür eblağa fi’l-ḡad ma’nāsınadır. Ba’dehü muṭlaḡan ḡāyet ü nihāyet ma’nāsında isti’māl olundu ve mübālağa cem‘-i ‘āḡıl olarak isti’māl edilir. Niteki aḡvereyn ve emreyn kelimeleri daḡı bu resmedür. Meşel-i mezkūr fülān kimse derece-i ‘ilm ü dānişīñ evvel ü āḡirine bāliḡdür demek mevḡi‘inde ḡarb olunur ki murād her ṡarafını muḡīṡ ve müstev‘ib demek olmuşdur.

21. بَأْيِي وَجُورَةُ الْيَتَامَى

Bi-ebī vüçühü’l-yetāmā

Bu meşel eḡārib üzerine ızhār-ı teḡannün eyleyen kimse ḡaḡḡında ḡarb olunur. Aşl u menşe’i budur ki Nu’mān İbnü’l-Münzir zamān-ı salṡanatında Sa’d el-Ḳarḡara nām bir kimesne var idi her-bār meclis-i Nu’mān’a tereddüd eyleyüp ba’ḡı muḡḡıḡlık icrā eyler idi. Ḥikāye eylerler ki Nu’mān’ın Yaḡmüm nāmında tiz-reftār ve şabā-gerdār bir esebi olub bir gün Nu’mān eğlenmek ṡarīḡıyla İştābil müdürine emr ile ol eseb-i tiz-reftāri ḡāḡırlatdı ve Sa’d el-Ḳarḡara’ya süvār olmaḡ üzere emr eyledi. Sa’d ise ḡāyet vehhām olmağla infāz-ı emrden şüret-i istinkāf irā’e eyledikde Nu’mān ḡahr yüzünden Sa’d’a ‘atf-ı liḡāfe-i ibrām idince Sa’d bī-ḡāre ḡāḡ u nā-ḡāḡ mezbür esbe süvār ve eṡrāfında bulunan evlādına ḡaşr-ı enzār birle bi-ebī vüçühü’l-yetāmā didikde kelāmı beyne’l-‘Arab meşel olmuşdur. Pes Nu’mān bu ḡavli istimā’ ile

ḥande-fermā olub ba‘dehü merķümü ol teklifden ‘afv eylemesi üzerine Sa‘d işbu şi‘ri inşād eylemişdür:

نَحْنُ بَعْرَسِ الْوَدِيِّ أَعْلَمْنَا
مِنَّا بَجَزَى الْجِيَادِ فِي السَّلْفِ
يَا لَهْفَ أُمِّي فَكَيْفَ أَطَعْتُهُ
[195b] مُسْتَمْسِكًا وَالْيَدَانِ فِي الْعُرْفِ

22. بِأُذُنِ السَّمَاعِ سُمِّيَتْ َ

Bi-üzni’s-simā‘i sümmiyte

Yuḍrabu li’r-racüli yezķuru’l-cüd şümme yef‘aluhu. Ve taķdīru’l-keām bi-simā‘i üzniñ şe’nühā’s-simā‘ sümmiyte bi-keżā ve keżā. Ey innemā sümmiyte cevād bi-mā tesma‘u min-zikri’l-cüd ve tef‘aluhu ve hāzā ḳavluhum innemā sümmiyet hāni‘en li-tehenni’in ve eḳāfe’l-üzni ile’s-simā‘ li-mülāzemetihā iyyāhü ve’t-tesmiyetü tekūnu bi-ma‘ne’z-zikr. Ke-mā ḳāl:

وَسَمَّيْتُهَا أَحْسَنَ أَسْمَائِهَا
أَيَّ وَادَّكَّرَهَا بِأَحْسَنِ أَسْمَائِهَا

Ve ma‘ne’l-meşel bi-mā sümi‘a min-cüdiķe zekertü ve şekertü yeḥuşuhü ‘ale’l-cüdi. Ḳāle’l-Emevī ma’nāhu enne fi’lek yüşaddiķu mā semma‘tehu’l-üzniñ min-ḳavlik.

23. بَعْضُ الشَّرِّ أَهْوَنُ مِنْ بَعْضِ ِ

Ba‘ḳu’s-şerri ehvenü min-ba‘ḳ

Bu meşel hikāye-i mufaşşalası bābü’s-şādda maşṭūr olan Ṭurfe bin el-‘Abd nām şā‘ir-i meşḥūr ḳavliñdendir ki Nu‘mān-ı mezbūruñ ḳatline emr eylediği zamān īrād-ı şāḥife-i beyān eylediği işbu şi‘rinden me’ḥūzdür:

أَبَا مُنْذِرٍ أَقْنَيْتَ فَاسْتَنْبَوِي بَعْضَنَا
حَنَانِيكَ بَعْضُ الشَّرِّ أَهْوَنُ مِنْ بَعْضِ

Beynlerinde tefāvüt olan şerler zuhūrunda darb ve irād olunur ki inne mine'ş-şerri hıyāren meşeli kabīlindendür.

24. بِكُلِّ وَادٍ أَنْزَلْنَا مِنْ تَعْلَبَةٍ

Bi-küllü vād eşr min-şa'lebetē

Bu meşel Şa'lebī nām kimesneniñ kavlındendür. Her kañgi vādīye vardı ise kavminden bir şahşı görmekle tarīk-ı mübāhātadan gelerek kelām-ı merķūmı irād eylemişdür.

25. بِالسَّاعِدِينَ تَبْطِشُ الْكَفَّانَ

Bis-sā'idīne tebtışü ve'l-keffān

Bu meşel tesā'ud ve te'ādud emr üzere iki kimseniñ te'āvüni haqqında darb ve irād [196a] olunur. Meşel-i mezkūr bi's-sā'idī tebtışü'l-kef'unvānıyla dahī mezkūrdur. Qāle Ebū 'Ubeyde ey innemā aqvā'alā mā ürid bi'l-maķdereti ve's-si'ati ve leyse zālīke'indī yađribuhü'r-racül şimetühü'l-kerem ğayra ennehü mu'dim muķtir. Qāl ve yuđrabu eyđan fi-killeti'l-a'vān.

26. بَدَا نَجِيثُ الْقَوْمِ

Bedā en-necīşü'l-ķavm

Ay zahera sırruhum. "en-Necīşü" ketm ü ihfā olunan rāza dinür. Ve ba'dılarıñ kavlıne göre aşlü'n-necīş kıyudan çıkarılan toprak kümesine itlāķ olunur. Bu kināye sır ma'nāsına müsta'meldür. Ve hedef ma'nāsınadır ki nişān naşb olunacak toprak kümesinden 'ibāretdür tır-endāzlar beyninde seped ta'bīr olunur yuķāl: Ramev fi'n-necīşi eyi'l-hedefi ve-huve türābün yüme'u. Ve yuķāl li-türābi'l-hedefi necīş eyđan. Ey şāra sırruhum hedefen yurmā. Kelām-ı merķūm bir kavmiñ rāzı efvāh-ı nāsda cereyān eylese darb ve irād olunur.

27. بَرَحَ الْخَفَاءُ

Beriha'l-ḥfā'ü

Ey zāle min-ḳavlihim mā-berihā yef' alü kezā ey mā-zāle ve'l-mā'nā zāle's-sırru fe-vüdiḥa'l-emr. Ve ḳāle ba'ḍuhum el-ḥafā el-müteṭāti'i mine'l-arḍ ve'l-berāḥ el-mürtefi' ey şāra el-ḥafā' berāḥan ve ḳāle:

بَرِحَ الْخَفَاءُ فَبَحْتُ بِالْكَتْمَانِ

وَشَكَّوْتُ مَا أَلْقَى إِلَى الْإِخْوَانِ

لَوْ كَانَ مَا بِي هَيِّنًا لَكْتَمْتُهُ

لَكِنَّ مَا بِي جَلٌّ عَنِ كَيْتْمَانِ

Ma'lüm ola ki bir iş sāḥa-i zāhirde bürüz oldıḳda 'Arablar beriha'l-ḥafā' dirler zāle'l-ḥafıyyetü ve vüdiḥa'l-emr ma'nāsını murād iderler. Ve berāḥ gizli iş āşikār olmak ma'nāsınadır. Ve berāḥ seḥāb vezninde keşīru'l-mā'ānīdür. Ez-cümle ašlā zer' ü şeceri sütre idecek nesnesi olmayan arḍ-ı müttesi'aya dinür. Ve re'y-i münkire ya'nī pek 'azīm [196b] olan re'ye ıtlāk olunur ki ašlā pürüzi olmaya. Ve zāhir ve āşikār olan emr ü māddeye dinür. Pes berḥ daḥī berāḥ lafzından münşe'abdür ki sütre ve şecere ve binādan ḥālī olan bāriz mekān-ı müttesi'a dinür. Ba'ḍan zuhūr ma'nāsı i'tibār olunur. Meşelā fe'ale zālike berāḥan dirler şarāḥan ma'nāsına. Ve kezālik beriha'l-ḥafā' dirler zahr ma'nāsı verirler güyā ki mer'i olan mekān-ı vāsi'de ḥāşıl olmuşdur ve beriha dirler zehebe fi'l-berāḥ ma'nāsına ve rīḥ-i şedīdeye de bāriḥ ıtlākı kezālik şayyerahū bāriḥ ta'bīri bundandır nihāyet ta'yīn için şıyādīñ sağ tarafından zuhūr idüp şol tarafına murūr iden şayra taḥşış olunmuşdur ki şıyād münḥarif olmadıḳca remy edemez āña binā'en ānīñla teşe''üm. iderler bunuñ muḳābiline sāniḥ ıtlāk olunur ve leyle-i māḍıyeye bāriḥa ıtlākı daḥī ondandır ve mā-berihā dirler şebete fi'l-berāḥ ma'nāsınave ašl-ı beriha zehebe fi'l-berāḥ ma'nāsına olmaḳla mā-eḳāme fi-mekānih ma'nāsını müstelzim olmaḳın muḳteḍası nefy oldıḳından zāle ma'nāsına müsta'meldür ḥarf-i nefy teşaddüdüde elbette işbāt ḥāşıl olmaḳla mā-berihā mā-zāle ma'nāsına olur ki 'inde'l-naḥviyyīn ef'āl-i nāḳışa cümlesindendir ve zıkr olunan şayyera bāriḥden ma'nā-yı teşe''üm müteşavver olmaḳla ondan şiddet ve meşāḳkat ma'nāsı aḥz olunur ve ebrāḥ 'Uşvāre bin 'āmir bin Leys'iñ vālidesi ismidür ki āña fārratü'l-cebel ıtlāk iderler idi ve berāḥ maşdar olur maḳāmından zā'il olub bir vāsi' sāḥrāya varmaḳ ma'nāsınadır. Yukālu: Beriha'r-racül mekānehū berāḥan mine'l-bābi'r-rābi' izā zāle 'anh ve şāra fi'l-berāḥ ef'āl-i nāḳışadan olan mā-berihā

bundandır ve ‘Arabların lā-berāha kavli ki lā-zevāle dimekdür lā-raybe kelimesi gibdür ki nefy-i cins olan lā’ ile menşübdür ve lā leyse ma’nāsına olmağla raf’ı dahī cā’izdür ve arslana ve bahādur kimseye ḥabīl-i berāh ıtlākı gūyā ki şecā’atlerini başı[?] her biri kemend ile ḥavf eylemeyüp şābit oldukları mülāhazasına mebnīdür. [197a]

28. بِحَمْدِ اللَّهِ لَا بِحَمْدِكَ َ

Bi-ḥamdillāh lā-bi-ḥamdik

Bu kavlı ‘ā’iše-i şiddīka raḍiyallāhu ‘anhā aqvālındendür ki Cenāb-ı Peygamber enāme ‘aleyhi’s-şalāt ve’s-selām taraf-ı ‘ālilerinden nüzül-i Āyetü’l-İfk ile mübeşşer oldıkdā irād eylemişdür Āyetü’l-İfk “İnnellezīne cā’ū bi’l-ifki ‘uşbetün minküm lā-taḥsebūhū şerran leküm bel hüve ḥayrun leküm liküllü-mri’in me-kteseb mine’l-işmi vellezī tevellā kibrahū minhüm lehū ‘azābün ‘azīm” şunlar ki kizb-i şarīḥ ile ‘Āyişe raḍiyallāhu ‘anhāya iftirā etdiler onlar sizden bir ‘uşbe ya’nī cemā’atdür “ki ‘Abdullāh bin Übeyy ve Zeyd bin Rufā’a ve ḥassān bin şābit ve Mistāḥ bin Eşāşe ve şamne bint-i Caḥş gibi” siz bu kizb ve iftirāyı kendiñize şer zann etmeye belki siziñ için ḥayrlıdurki ol iftirā ile şevāb-ı ‘azīm ve kizbleri zāhir olmağla ta’zīm-i şān bulduñuz ve tebri’e-i zimmetiñiz ḥaqqında āyetler nāzil oldı cümle-i müfessireye ‘uzzām ittifākıyla bu ḥıṭāb Peygamber ‘aleyhi’s-selāma ve Ebū Bekr ve ‘Āyişe ve Şafvān’adur raḍiyallāhu ‘anhüm ol iftirā idenlerden her biri için bed-gūyān ve ḥandegān ve ‘adem-i men’ ile ḥāmūşān için kesb eyledikleri günāh kadar cezaları vardır ol müfterilerden evvelki ‘Abdullāh bin Übeyy ve ikinci ḥassān bin şābit ve üçüncü Mistāḥ bin Eşāşe’dür ki bu iftirāyı icād idüp kelāmıñ ekber ve eşna’ımı söylediler onlar için dünyā ve āḥiretde ‘azāb-ı ‘azīm vardır rivāyet iderler ki bunlara ḥadd-i kazf uruldukdan şoñra ‘Abdullāh bin Übeyymatrūd ve maḥzūl ve ḥassān ise ‘ömrü āḥir olana dek a’mā ve Mistāḥ meşlūlü’l-yed oldılar ‘Āyişe raḍiyallāhu ‘anhāya iftirā olunduğu kışsa bu vechle menkūldür ki Peygamber ‘aleyhi’s-selām ba’dı gāzālara teşrīf buyurdıkları zamān ‘Āyişe’yi berāber götürürler idi yine bir gāzāda ‘Āyişe ma’iyyet-i seniyyelerinde bulunmağın nüzül eyledikleri bir maḥallden bir gece kūs-i raḥīl darb olunduğda ‘Āyişe raḍiyallāhu ‘anhā. [197b] kaḍā-i ḥācete gitmiş bulunmağla ol ḥālde ma’sker-i hümāyūna gelürken elini şadrına mess etdikde gerdanlığını kırılmış buldu onu tefahḥuş ve tecessüs eşnāsında bir miqdār meks iktidā

eylemekle ānīn hūd-ı cenk hādimi ‘Āyişe rađıyallāhu ‘anhāyı hūd-ı cidd[?]e zannıyla hūdcı alup ‘askerle ‘azm-i rāh eyledi ‘Āyişe rađıyallāhu ‘anhā gelib ‘askeri ve hūdcı gitmiş bulduğunda ol maħallde tevekkuf eyledi ‘askeriñ gerisine me’mūr Şafvān bin Mu‘aţţal es-Sülemī gelib bilmekle ħarīkayı devesine irkāb ile kendisi piyāde deveyi yederek ma‘asker-i hümāyūna getirdi pes mezbūrlar onu bundan tılayı ithām eylemeleriyle tā āyet-i merķūme nāzil oluncaya dek pederi Ebū Bekr’iñ ħānesinde ikāmetle emr olundu. Vaķtā ki Āyet-i İfk nāzil oldu Faħr-i kā’ināt ‘aleyhi efđalü’t-taħıyyāt kendisine tebşīr-i mādde eyledikde ħađret-i ‘Āyişe bi-ħmadillāh lā-bi-ħamdik demekle kelāmı meşel olmuşdur ķāle’l-mü’ellif ‘aleyhi’r-rahmet yuđrabu ħāze’l-meşel li-men yemünnü bi-mā-lā eşera lehü fiñ ve’l-bā’ü fi bi-ħamdillāh min şılatı’l-ıkrār ey uķırru bi-enne’l-ħmade fi-ħāzā lillāh Te‘ālā.

29. بَغِيهِ مِنْ سَارٍ إِلَى الْقَوْمِ الْبَرَى

Bifihî min sādî ilā kavmî’l-berā

“el-Berā” türāb ma’nāsınadır ki Fārisīde ħāk dinür nitekim meşel-i āħarda daħî bifih el-berā ve ‘aleyhi’l-berā ve ħamā ħayberî ve şer mā yerā fe-innehü ħayserî vārid olmuşdur el-fih fāh fevh fevhuhü gibi fem ma’nāsınadır ki ağza dinür Fārisīde dūhān dirler el-berā hezīmet ma’nāsınadır el-ħayserî el-ħasār ziyān ve ħusrān dimekdür. Yuķālu: Zū-ħayserî ey zū-ħasār ve helāk ve ħayserî elif-i maķşüre ile dāll ve kem-rāholan ādeme dinür. Yuķālu: Racülün ħāsirun ve ħayser ve ħayserî ey dāll ve ħāsir ticāretde đarar ve ziyāna uğramış kimseye daħî dinür ism-i fā’il-i nisbīdür. Yuķālu: Tācir-i ħāsir. [198a] izā şāra ķad vuđı ‘a fi-ticāretihî ve kāh olur ki ef’āl ve aħvāle vaşf isnād olunur ve minhu ķavluhü Te‘ālā Tilke izā kerrāttün ħāsiratün ey ħayru nāfi’atin ve ħāsir şu‘arā-yı ‘Arabdan Selem bin ‘Amr’iñ laķabıdır rivāyet iderler ki merķūm pederinden mevrūs Muşĥaf-ı Şerīf’i ucuz bahālî dimeyüp fūrūht ve eşmān-ı ħāşılasıyla Ebū Nevās iştirā eylediği ‘alā ķavl yedine emvāl-i keşire girmişiken tebzīr ve itlāf eylemesi bā’iş-i telķīb olmuşdur ma’lüm ola ki bifih elīri[?] ķavllerinden murād-ı heybet ve ħusrāndur nitekim şā’ir dimişdür Kilānā pā mu‘āz bi-ħubb-i Leylā bifî ve fike min-Leyle’t-türāb ey kilānā ħā’ib min-vaşihā.

30. بَلَغَ السِّكِّينُ الْعَظْمَ

Beleġa's-sikkīnū'l-'aḍme

“es-Sikkīn” siniñ kesri ve kāfiñ teşdīdiyle ma'rūfdur ki bıçaġa dinür Fārisīde kārīd dirler mezḅūḅu ḅareketden iskān eylediġi içün ıtlāk olunmuşdur sekīne daḅī bu ma'nāyadur sikkīn lafzı müzekker ve mü'ennes olunur ve'l-'azm 'aynıñ fetḅiyle kemiġe dinür Fārisīde istiḅvān dirler cem'i a'zamdur efles gibi ve 'ızāmdur 'aynıñ kesriyle ke-mā-verede fi't-Tenzīl kāle Men yuḅyi'l-'ızāme ve hiye ramīm 'azm-i ramīm çürümüş kemik dimekdür ki kezālikFārisīde istiḅvān pusıda dinür bu meşel lisān-ı Türkīde bıçaġ kemiġe ḅayandı dedikleri meşel ḅabīlindendür lisān-ı Fārisīde daḅī kārīd bī-stiḅvān resīd dinür beleġa's-seylü'zeby ve beleġati'd-dimā'ü's-şenne meşelleri gibi bir şerr nihāyete resīde oldıġda arb olunur.

31. بَلَغَ مِنْهُ الْمُخْتَقُ ُ

Beleġa minhü'lmuḅannaġa

“el-Muḅannaġ” ḅancere ma'nāsınadur boġaza dinür ve 'alā-ḅavl boġazda boġulacaġ yere dinür 'Arablar beleġa minhü'l-muḅannaġ dirler beleġa minhü'l-cehd ma'nāsını murād iderler. [198b]

32. بَيْضَةُ الْعُفْرِ ِ

Beyḅatü'l'uḅr

Ey beyḅatü'd-dīk beyḅatü'l-'uḅr şol yumurḅaya dinür ki ānuñla bekāret iḅtiyār ve tecrübe olunur 'alā-ḅavl decāceden ibtidā ḅaşıl olan yumurḅadur yāḅud eñ soñra ḅoġurduġu yumurḅadur yāḅud tefsīr olunduġu vechle ḅoros yumurḅasıdur ki senede bir def'a 'alā-ḅavl müdeti'l-'ömr bir kerre ḅoġurur ola nitekim Beşşār bin Berd nām şā'ir dimişdür.

قد زُرْتِي زورَةً فِي الدَّهْرِ وَاحِدَةً

تَنِي وَلَا تَجْعَلِيهَا بَيْضَةَ الدِّيَكِ

Meşel-i mezkūr bir kerre vuḅū' bulan nesne ḅaġġında arb olunur ve beyḅatü'd-dīk veled ve zürriyyeti olmayan ebter ādeme dinilür ammā Ebū 'Ubeyd ḅavlince beyḅatü'l-'uḅr şol baḅıl içün arb-ı meşeldür ki müddet-i 'ömründe bir

nesne i'tā ide ve ba'de-ezīn āña rucū' eylemeye ħarūsuñ beyđası gibi yāħud baħīlīñ merre-i aħīrede verdiđi nesneye dinūr ve ba'dılar beyđatü'l'ıkr beyđu'l-enūk ve'l-eblağ el-'uğuk meşeli kabīlindendür didiler ki buña göre vücūdu mümkün olmayan nesne ħağķında īrād kıılır.

33. بَيْضُ الْأُنُوقِ

Beyđu'l-enūk

“el-Enūk” fe'ül vezninde ħartal didikleri kuşdur ki ba'dıların rivāyetine göre dört ħaşleti vardır biri yumurtasını ħıfz ider ki 'Arablar bir nesneniñ 'izzetinden baħş eyleseler E'azzü min-beyđu'l-enūk dirler ve veledini ħimāye eyler ve ziyāde ülfet ider kendi çiftinden mā-'adāya itā'at eylemez ve yine 'Arablar meşellerinde eb'adü min-beyđu'l-enūk dirler ki ziyāde ba'īd olan nesne ħağķında ħarb iderler mezbūruñ yuvası emākin-i şu'ubede olmak mülābesesiyle yumurtasına dest-res olmak. [199a] Muħāldür tayr-i mezbūr bu ħadar ferāsetiyle berāber yine şāħib-i ħamāğatdür nitekim şā'ir demişdür.

وذاآ اسمین والألوان شتى

تُحَمَّقُ وَهِيَ كَيْسَةُ الْحَوِيلِ

İki isim şāħibi ve elvān-ı müteferriğası olan ħartal kuşu aħmak olur ħālbuki aħvāli 'āğil kimse işidür dimekdür ve yine şu'arādan ba'dıları demişdür

وَكُنْتُ إِذَا اسْتُدْعْتُ سِرًّا كَتَمْتُهُ

كَيْبِضُ أَنْوَقٍ لَا يُنَالُ لَهَا وَكُرُّ

“Ke-beyđu'l-enūk” baña bir sırr emānet ħonulduğda ben onu ketm iderim ħartalıñ yumurtası gibi ki āña erkeği muğtali' olmaz dimekdür ve yine şā'ir demişdür:

طَلَبَ الْأَبْلُقَ الْعُقُوقَ فَلَمَّا

لَمْ يَنْلَهُ أَرَادَ بَيْضَ الْأُنُوقِ

Erkekden ħāmil olmak ħaleb eyledi bu ise mümkünātdan olmamağla vağtā ki dişilik onu nā-ümīd etdiyse dönüb ħartal yumurtasını ħaleb eylediği āniñ āşiyānesi cibāl-i şāħikada olmağla beyđasına dest-res olmak mümkün olmaz bir ħavlden enūk

erkek kırtaldur ānīñ beydası olmağ kıtıyyen müteşavver değıldür buña dā'ir ba'đı mebahış yine bu kitābda zıkr olunur bi-luţfihī Te'ālā

34. بَيْضَةُ الْبَلَدِ

Beydatü'l-beled

“el-Beled” ma'ānī-i keşiresinden mā-'adā edhā en-ni'ām ma'nāsına deve kışunuñ yuvasına dinür ki onda yumurta çıkırır ve ba'dehū terk ider bu tağdır zemmi müş'irdür ki meyleđiñ atdığı yavru kıbtılinden lākin bunuñla medh dah ī murād olunur kıle'l-Mü'ellif Ve yecüzü en yürāde bihi'l-medhu ey hüve vāhidü'l-beled ellezī yectemi'u ileyh ve yaqbilü kıvlehū ve enşede şa'lebe li-mra'etin tersā 'Amr bin 'Abdūd hīne kıatelehū 'Alī rađıyallāhu Te'ālā 'anh

لو كان قاتلُ عمرو غيرَ قاتِلِه

[199b] بَكَيْتُهُ مَا أَقَامَ الرُّوحُ فِي جَسَدِي

لَكِنَّ قَاتِلَهُ مَنْ لَا يُعَابُ بِهِ

وكان يُدعى قديما ببيضَةَ البلدِ

Bunda deve kışunuñ yavru ihrācı için dā'imā göz dikip tırduğu yumurta murād olunur ki medhi müş'irdür bu münāsebetle şol müteferrid ve mümtāz ādeme beydatü'l-beled ıtlāķ olunur ki nās āña teveccüh ve iķbāl ile başına cem' olub cemī' aķvāli kıarīn sem'-i kıabül ve inkıyād ola ammā beydatü'l-beled zemmi müş'ir oldığı tağdırde Hüve ezellü min-beydati'l-beled dirler ki deve kışunuñ meydānda terk idüp kendini yumurtdan ezyed zelīl ve haķīrdür dimek murād olunur beydatü'l-beled fi'l-aşl deve kışunuñ yumurtasına ıtlāķ olunur ve beled ise bālāda beyān olunduğu üzere mezbūruñ yumurta çıkardığı maħalle dinür pes E'azzü min beydati'l-beled ve ezellü min betđati'l-beled medh ve zemmi müş'ir meşellerdür maħallinde siyāķ sebāķ kıarīnesiyle istidlāl olunur ve beydatü'l-beled mantar nev'inden yer elmasına dahī dinür.

35. بَيْضَةُ الْخَدْرِ

Beydatü'l-ħader

‘Arablar cār ve pūşide altında olan maḥbūbe-i nāzīñ endāma beydatü’l-ḥader dirler ki gūyā ebr altında āfitāb veyāḥud zeyr yerka‘ mygde[?] kalmış māhitāb gibi ola. Yuḳālu: Hiye beydatü’lḥader ey cāriyetühü.

36. بيضة النهار

Beydatü’n-nehār

‘Arablar gündüzüñ rūşenliğine beydatü’n-nehār ıtlāk iderler teḳülü ‘āleceñ min-beydati’n-nehār ilā-sevādi’l-leyl ey beyāḍihī.

37. بيضة الزروب

Beyḍāne’z-zerüb

Bir belde ve bir taḡıñ ismidür ve ‘Arablar insāndan beyāḍ çehreli olanlara beyḍāne’z-zerüb dirler ki sevdān muḳābilidür ebyaḍıñ cem‘idür. İntehā. [200a]

38. باقعة من البواقع

Bāḳı’atü mine’l-bevāḳı

Ey dāhiyetün mine’d-devāhī ya’nī bāḳı’a dāhiye ve āfet ma’nāsınadur ve aşlı beḳa’a kelimesindendür iḥtilāfü’l-levn ma’nāsınadur ya’nī tıyūr ve kelb cinsinde olan alacalıḡa dinür nitekim belḳ devābb kısmında olandur. Yuḳālu: Beḳa’a’t-tā’,r ve’l-kelb beḳa’ā mine’l-bābi’r-rābi’ ve hüve ke’l-belḳ fi’d-devābb ve yuḳālu: fihi beḳa’a dirler ve yine Senetün beḳ’ā’ü dirler ki beḳ’ā’ü ḥamrā’ü vezninde ḳuraḳ ve ḳıtlıḳ seneye ‘alā-ḳavl ucuzluḳla ḳıtlıḳdan mürekkebe olan vaşf olur. Yuḳālu: Senetün beḳ’ā’ü ey mücdebetün ev bihā ḥaşabün ve cedebün ve buḳ’ānū’ş-şām dirler bāniñ ḍammıyla ehl-i Şām’ıñ ḥıdmetkārlarına ve nevker ve çākerlerine ıtlāk olunur levnleri beyāḍ ve ḥumratdan mürekkebe oldıḡı için yāḥud Rūm ile Sūdān’dan ḥaşıl oldıḳları için v eminhü’l-ḥadīşi Ebī Hüreyre Yūşekü en ya’mele fıküm buḳ’ānū ehli’ş-Şām burada buḳ’ān ebḳa’ yāḥud bāḳı’dan cem’dür ve buḳ’a bāniñ ḍammıyla ebḳa’ lafzından cem’ olur ki alaca nesnelere dinür ve minhu ḳavlü’l-ḥaccāc eş-ş-ḳafī Ra’eytü ḳavmen buḳ’ā ey ‘aleyhim şiyābün mūrḳa’atün ya’nī üzerlerinde yamalı libāsları var idi bu cihetle alaca nesneye teşbīh eylemişdür ve bāḳı’ ḳāfiñ kesriyle ki

Aḥṭal nām šā'iriñ beytinde vāki'dür murād şırtlandur yāḥud ala ƙarġa yāḥud alaca köpekdür ƙāle'ş-şā'ir:

كلوا الضب وابن العير والباقع الذی

بييت يعس الليل اهل المقابر

El-bāƙı'atü dühâtdan olan âdeme dinür. Yuƙālu: Hüve bāƙı'atün ey dāhiyetün ve şol zekī vezīriñ ve 'ārif âdeme dinür ki her iş elinden gelib ve aşlā aldanmaya. Yuƙālu: Racülün bāƙı'atün ey zekiyyün ve 'ārifün lā-yefütühü şey'ün lā-ühī ve şol ƙuşa dinür ki ġāyet 'acül vezīriñ olmaġla şayd ḥadşesinden çeşme ve şayvād yerlerden şu içmeyüb, [200b] Dā'imā kenār ve alarġa yerlerden ve ba'dı şu irkilmiş çuƙurlardan içey ola. Yuƙālu: Tā'irun bāƙı'atün izā kâne lā-yeruddü'l-meşāribe ḥavfe en-yuşāde ve innemā yeşribü mine'l-buƙ'ati bundaki hā' mübālaġa içindür zīrā buƙ'a şu irkilen çuƙur yere dinür ve ba'dılarınıñ beyānına göre bāƙı'a şol 'acül ve tiz-pervāz bir ƙuşdur ki şu içdiġi zamān şaġına şoluna pervāz ider Hürevī İbn-i 'Ömer rađıyallāhu 'anhümādan ƙabā'iliñ haberinde naql ve ḥikāyet eylemişdür ki ḥadret-i 'Alī kerremallāhu vecheh Ebū Bekr rađıyallāhu 'anh ḥadretlerine Ey Ebū Bekr sen A'rābilerle bāƙı'a ƙuşu mişilli 'acele deprendiñ ya'nī sür'atle ḥaƙƙı icrā eylediñ dimişdür ve ḥaber-i āḥarda vārid oldı ki Ebū Bekr anlar üzere ol derece ta'cīl eyledi ki ġüyā bāƙı'aniñ ta'cīli gibidür bu A'rābilerden murād ƙavm-i mürteddīn olmaġ üzere mervīdür el-'ilmü 'indallāh meşel-i mezkūr kendisinde dehā' ve nekr olan kimse ḥaƙƙında ƙarb ve irād olunur.

39. بَيْتُ الْأَدَمِ

Beytü'l-edemi

“el-Edem” edmiñ cem'idür ki arđ ma'nāsına isti'māl olunur ammā ba'dılara göre Beytü'l-edemi ḥāne-i iskāf ma'nāsınadır bu taƙdīrce edim saḥtiyān ma'nāsınadır zīrā ḥāne-i iskāfda her nevi' cilden bir miƙdār bulunur nitekim emşāl-i mevlidünde vārid olmuşdur Beytü'l-iskāf fihi min-küllü cildin raƙ'atin meşel-i mezkūr eşḥāşıñ ictimā'ı ve aḥlāfiñ iftirāƙı ma'rağında ƙarb olunur nitekim şā'ir dimişdür:

القَوْمُ إِخْوَانٌ وَشَتَّى فِي الشَّيْمِ

وكلهم يَجْمَعُهُ بَيْتُ الْأَدَمِ

Yervî'n-nās ve küllühüm yecme'uhüm 'alā i'ādeti'l-kināyeti ilā ma'nā küll ve yecme'uhū 'alā i'ādetihā ile'l-lafz kālū ve beytü'l-edemi ḥabā' min edm ey yecme'uhüm 'alā-ḥtilāfi elvānihim ve aḥlākīhim ḥabā'ün vāḥidūn yūrīdū ennehüm yerci'üne fihā ilā esāsīn vāḥidīn ve küllühüm benū-racūlin [201a] vāḥidīn ke-mā ḳīle:

الأرض من تربة والناس من رجل

40. بِنْتُ الْجَبَلِ

Bintü'l-cebel

Ba'dı ḳavle göre bintü'l-cebel tağ eteğinde şā'ih olan kimseniñ şayḥasınıñ kendisine 'avdetine dinür ḳāle mü'ellif Hiye şavtūn yerci'u ile's-şā'ih ve-lā-ḥaḳīḳate lehū yuḍrabū li'r-racūli yekūnū ma'a külli vāḥidīn ve innemā eneşe fe-ḳīle bint zehāben ile'n-netīceti ey innehā tūntecū minhū ev ile's-şayḥati.

41. بِنْسَ مَقَامِ الشَّيْخِ أَمْرَسَ

Bü'ise maḳāmü's-şeyḥ emris emris

“el-Mers” ders vezninde maḳaranıñ ipi bir cānibe döşemek ma'nāsınadır. Yuḳālu: Merese ḥablü'l-bikreti mersen mine'l-bābi'l-evvel izā vaḳa'a fī-eḥadi cānibeyhā ve yuḳālu: Mersü'l-cebel bi-mersin izā vaḳa'a fī-eḥadi cānibeyi'l-bikreti fe-izā e'adtehū ilā mecrāhu ve ḳāle'l-mü'ellif ḳultü emrestühū ve takdīru'l-kelām Bü'ise maḳāmü's-şeyḥ el-maḳām ellezī yuḳālu: Lehū fihi emres ve hüve en ya'ceze 'ani'l-istikā'i li-ḍa'fihī yuḍrabū li-men yuḥavvicühū el-emr ilā mā lā ḫāḳate lehū bihī ev yürebe'ü bihī 'anh.

42. بَاتَ بَلِيَّةً أَنْقَدَ

Bāte bi-leyleti enḳade

Enḳade ehmede vezninde kirpiye dinür ḳaḅgaze gibi ve kāh olur ki āña ḥarf-i ta'rīf idḥāl olunur ba'dılar der ki enḳade kelimesine ḥarf-i ta'rīf dāḥil olmadığı efkle gibi ma'rife olduğına mebnīdür ve ḥarf-i ta'rīfiñ duḥūlü naḳl māddesinden ki

fethateynle diř çürüyüb ufanmaq ma'nāsına vařf olduğına mebnīdür hattā müstekşāda[?] ve kīle El-enqad ellezī teřtekī sinnehū mine'n-naqd ve hüve fesādün fi'l-ıdrās yaħrikuhā ve hüve lā yenāmü 'ibāretiyle mersūmdür mü'eddā-yı meşel kirpi kısmı bütün gece uyuyub cevelān ider. [201b] Fi'l-ħaķīķa kirpi geceleri meşy ve hareket eyler binā'en 'alā zālik 'Arablar meşellerinde Esrā min-ķanfez dirler.

43. بَرَضٌ مِنْ عَدْوٍ

Berağa min 'idd

“el-Berđ” ĳarđ vezninde azca olan nesneye dinür cem'i berāđ gelür ki murād ĳalīldür el-'idd 'aynīñ kesriyle řol mā'-i cārīye dinür ānīñ ařl ve māddeyi ĳaťan münĳaťi' olmaya pıñar řuyı gibi ve 'idd berđ muĳābilidür ki keřret ma'nāsına müsta'meldür 'ādetā keřretinden ta'dād olunmađı ādem ĳavāhiřker oluryuĳālu: İneħüm le-zū 'idd ey keřret. Yuĳālu: Beređa min 'idd ey ĳalīlün min-keřir.

44. حَى مِنْ مَيِّتٍ بَرِيءٍ

Beriye ĳayyü meyyiti

Bu meşel 'inde'l-müfāraķa đarb ve irād olunur ve miřlühü ĳavlü'l-ĳufeyr izā belaĳat bekkün meķāne keżā ve būri'et ilā āħirihī maĳulün ĳavlü'l-ĳufeyr.

45. بَرِنْتُ قَائِبَةً مِنْ قُوبٍ

Beri'et ĳā'imetün min ĳūbi

“el-ĳā'ibe” nā'ibe vezninde el-ķābetü ĳuřuñ yumurđadan ĳıķan yavrusuna dinür ve ķābe lafzı ķā'ibeden muĳaffedür ĳāce kelimesi gibi ve ķā'ibe ve ķābe mü'elli,fiñ beyānı üzere beyđa ya'nī yumurđa ma'nāsınadır ve bu 'iřetün rāđiyetün ĳabilindendür yāħud zāt-ı ĳūb ya'nī zāt-ı feraĳ olduđı i'tibāriyle olur meşel-i mezk'ür teħalleřat ĳā'ibetün mün-ķūb yāħud ĳā'ibetün min-ķūbeti 'unvānıyla tezkīr ve bīđa-i feraĳ ile tefsīr olunur řāħibinden ya'nī hem-deminden ve refīķinden munfařıl ve münĳaťi' olan kimse ĳaĳķında đarb olunur zāħiran řıķleti olan hem-deminden munfa'sıl olmaq mülāyimdir ve ba'đı ĳavle göre merĳ-ı beće bīđayı řaĳķ eyleyüb

çıkırsa ol bīḍaya bīḍa-i ḳā'ibe dinür kaçan bir kimse. [202a] Bir töhmetden veyāḥud melzūm-i zimmeti olan bir nesneden ibrā-i zimmet eylese 'Arab bu meşeli ḍarb ider mevrīd-i meşel Benī Esed'den bir A'rābīyi bir tācir istiḥḳār eyledikde A'rābī tācire ḥıṭāben ben saña fūlān mekāna ḳadar ḥaḳāret eylerim ol mekāna vāşıl oldıḳda beri'et ḳā'ibetün min-ḳūb ya'nī ol mekāna selāmet ile vardığımızda merg-ı beçe bīḍayı niçe delib çıkar ve ḳaşr-ı bīḍadan ne gūne berī'ü'z-zimme olur ise bendahī seniñ bu ḥaḳāretiñden ol şüretle berī'ü'z-zimme olurum dimekle bu kelāmı meşel olarak irsāl olunduḡu ba'dı emşāl-i 'Arab'ı ḥāvī olub tettebbü'-kerde-i 'ācizī olan kitāblarda meşūr ve menḳūldür meşel-i mezkūr teberre'et ḳā'ibetün min-ḳūb ve ye'külü ḳūbiyye ḳāben yertekīb terkībleriyle dahī mezkūrdur ḥulāşa-i mefhūm ḳūb ve ḳāb feraḥ ṭā'ir ma'nāsınadır ve ḳā'ibe ve ḳāb ḳaṭ' ma'nāsına ḳūbdan fā'ile bi-ma'nā mef'ūledür ḥattā feraḥ ṭā'ir bīḍayı deldikde 'Arablar tūḳuvviyeti'l-ḳābetü 'an-ḳūbihā dirler ya'nī bīḍa feraḥından delindi demek olur kaçan bir kimse iki ḥācetini su'āl idüp üçüncü ḥācetini su'āle teḳarrub eylese ḍarb olunur aşlı ünḳuḍiyet ḳaviyyün min-kāvin olub şaḥḥāḥ-ı Cevherī'de ber-vech-i tafşıl beyān olunmuşdur beri'et ḳābetün mün-ḳūb beri'e ḳābetün min-ḳūb dahī meşellerdür.

46. بری برائة الذئب من دم بن يعقوب

Beri'e berā'etü'z-zī'bi min-demi ibn-i Ya'ḳūb

İbn-i Ya'ḳūb'dan murād ḥaḍret-i Yūsuf 'alā Nebiyyinā ve 'aleyhime's-selāmdur bu meşel beri'et ḳā'ibetün min-ḳūb meşeli ḳabīlindendür ki tebri'et-i zimmet zımnında ḍarb ve irād olunur beyāndan āzāde oldıḡı üzere ḥaḍret-i Yūsuf'u Yehūzā ve Rübīl ve Şem'un ve Lāvī ve Riyālün ve Yeşcer ve Rān ve Yeftali ve Cād ve İşr nām ihvānı geşt ü güzār bahānesiyle pederleri ḥaḍret-i Ya'ḳūb'dan alup şaḥrāyagitmişler idi bunlar Yūsuf'a olan 'adāvet-i ma'lūmeleri cihetiyle cümlesi yek-dil ve yek-cihet olub ḥaḍter'i ilkā-yı çāh eyledikden soñra ḥuḍūr-ı Ya'ḳūb'a gelib Vā eḥāh. [202b] Vā Yūsufāh deyü bünyād-ı nevhā ve fiḡān eylediler ve Yūsuf zī'b ekl eyledi deyü ḳadıyyeyi Ya'ḳūb'a beyān eylediler pes bu ḥaberdan ḥaḍret-i Ya'ḳūb müte'ellim ve endūh-nāk olub nevhaya āḡāz eyledi ve ḥūn-i derūḡ ve kizb ile ālūde pīr-i ehnī[?] ki ḥaḍret-i Yūsuf'uñ ḳamīşı idi sağ ya'nī ḥiçbir ṭarafından çāk olmamış gördükde kelāma āḡāz eyleyüp ey ferzendān ḥiç böyle ḥalīm ve selīm kürk görmedim ki Yūsuf'u ekl eyleye de ḳamīşını sīne-i 'uşşāḳ gibi çāk çāk eylemeye imdi yaḳīnen

ma'lumumdur ki zi'b bu isnād olunan töhmetden berī'ü'z-zimmedür diyerek ızhār-ı rüy-i taşdıķ eylemedi rivāyet eylerler ki ol zamān ihvān-ı Yūsuf bir zi'b-i bī-günāh şayd eyleyüp ve ba'dı yerine kıan sürüb huđūr-ı Ya'ķüb'a getiridiler ve Ya'ķüb'a hıřāben Ey peder işte bu kıurddur ki halkıñ ađnāmını ekl eylediđi gibi Yūsuf'u dađı ekl eylemişdür didiler pes hađret-i Ya'ķüb fermān eyledi derhāl kürk-i pābesteyi ıtılāķ eylediler ol benī-zī-şān hemān-dem kıurduñ tekellüm eylemesi dımnında dergāh-ı kıādıyü'l-hācete dest-i berdāşte-i tađarru' ve niyāz olub ba'dehü kürk-i vađşīye Edni minnī buyurduķlarında mezkūr kürk kemāl-i tebaşbus ve cāblūsī ile gelib yüzünü faħz-i Ya'ķüb'a vađ' eyledi imdi hađret-i Ya'ķüb söze şurū' eyleyüp Ey kürk-i hūnhār ve ey zālīm ve ğaddār benim cān-ı 'azīzim meşābesinde olan ođlum Yūsuf'u ne için ekl eylediñ ve neden tolayı benı giriftār-ı derd ve miħnet eylediñ didikde zi'b ruħşat-ı İlāhī ile lisāna gelib Lā vallāhi yā Nebiyyallāh mā ra'eytühü ve lā ekeltühü ve innī le-ğarībün fī arđıküm el-yevm vaşaltü min Mışır fī taleb-i eħin lī geķadtühü fe-evşekanī hā'ülā'i ve sākūnī ileyk ya'nī ekl-i Yūsuf'dan tebri'e-i zımmet idüp bugün Mışır'dan geldim ğā'ib eylemiş oldıđum kıarındaşımı cest ü cū eylemek üzere iken benı tutub ve tevşīķ eyleyüp huđūra getirdiler didi pes hađret-i Ya'ķüb onu tas2dıķ Kenān [203a] İhvān-ı Yūsuf'u ez-zī'b ma'a eħiħ ev fī minküm ma'a eħiķüm kelimātıyla zecr ve tevbih eyledi ya'nī kıurd eħisi haķķında sizden ziyāde vefādār ölü oldıđı bedihīdür meşel-i mezkūr Berī'ü'z-zī'b min-demi ibn-i Ya'ķüb 'unvānıyla dađı mezkūrdur.

47. بَالِ جَمَارٍ فَاسْتَبَالَ أَحْمَرَةَ ُ

Bāle ħımādün fe-stebāle aħmiretün

Ey ħumilet 'ale'l-bevl mekrüh olan nesne üzerine bir kıavmiñ te'avünü vuķū'unda bu meşel đarb ve irād olunur.

48. بِئْسَ الْمَطَاعِمُ حِينَ الذَّلِّ تَكْسِبُهَا

Bi'se'l-meřā'imü ħīne'z-zülli teksibühā

Bu bir beytiñ mışrā'-ı evvelidür El-ķadru münteşibün ve'l-ķadru maħfūd mışrā'-ı şānīsidür ya'nī ne yaramaz ta'āmlardan şol meřā'im ki onları züll ve hevān zamānında kesb idersiñ zīrā eğerçi cömlek āteş kenārında ta'ām ile memlū dikilib kıaynar ya'nī züll ve hevān ile meksübüñ izdiyād-ı ni'metine sebebdür ammā

hürmetiñ noqşanına bādīdür bu meşel ki āniñ toprası tolu ammā yüzü qaradur mevki‘inde irād olunur nitekim şā‘ir-i ‘Acem dimişdür:

نانم افزود و آبرویم کاست

بینوایی به از مذلت خواست

49. بِئْسَ الْعَوَظُ مِنْ جَمَلٍ قَيْدُهُ ُ

B i’se’l-‘ıvađu min-cemeli qayduhū

Aşl-ı meşel budur ki bir kimse Mevlā’sınıñ cemelini ra’y iderken ihlāk eylemekle āniñ qaydıyla ‘avret eyleyüp Bi’se’l-‘ıvağu min cemeli qayduhū dimekle kelāmı beyne’l-‘Arab meşel olmuşdur.

50. بِئْسَ الرَّدْفُ لَا بَعْدَ نَعْمٍ ُ

Bi’se’r-ridfi lā-ba‘de ne‘am

“er-Ridf” er-redif rākibiñ eñsesine binen kimseye dinür. Yuqālu: Hüve radifehū ey rākebe [203b] halefehū Enşed ibnü’l-A‘rābī:

لا تُنْبِعَنَّ نَعْمٌ لَا طَائِعًا أَبَدًا

فإن لا أفسدت من بعد ما نَعْم

إن قلت يوماً نَعْمٌ بدأ فتمَّ بها

فإن إمضاءها صِنْفٌ من الكرم

Qāle’l-Mehleb bin Ebī şafre li-bnihī ‘Abdülmelik Yā büneyye innemā kānet vaşıyyetü Rasūlillāh şallallāhu ‘aleyhi ve sellem ‘āmmetühā ‘adātün enfezehā Ebū Bekr rađıyallāhu ‘anh fe-lā tūbde’ü bi-ne‘am fe-inne mevrıdühā sehlün ve maşdaruhā va‘run Va-‘lem in lā ve in qabihat fe-rubemā ravahtü ve mā kadertü fe-lā tūcibü’t-ţame‘u Ve qāle Semre bin Cündüb Le-en eķüle li’ş-şey‘ lā-ef‘alehū şümme yebdü lī fe ef‘alühū ehabbü ileyye min en eķüle ef‘alühū şümme qāle’l-Müşaqqıb:

حَسَنٌ قَوْلٌ نَعْمٌ مِنْ بَعْدِ لَا

وَقَبِيحٌ قَوْلٌ لَا بَعْدَ نَعْمٍ

إِنَّ لَا بَعْدَ نَعَمٍ فَاحْتَسَنُ
فَبِلَا فَايْدَأ إِذَا خِفْتِ النَّدَمَ
وَإِذَا قَلْتِ نَعَمَ فَاصْبِرِي لَهَا
بِنَجَاحِ الْوَعْدِ إِنْ الْخُلْفَ دَمَ
وَّ

51. بَطْنِي عَطْرِي وَسَائِرِي ذَرِي

Baṭnī ‘aṭṭirī ve sārī zerī

Aşl-ı meşel budur ki bir A‘rābī b,r ‘aşirete mihmān olmağla şāhibhāna mihmān-ı mezbūru ikrāmen ‘aṭṭir ile ta‘ṭir eylemek bābında bir kıza emr eyledi kız daḥī uzun uzadı ta‘ṭire mübāşeret eyledikde ‘rābī -merānān de ve keşş bir sırr-ı bezn- diyerek kelām-ı mezbūru irād eyledi murādı beni iṭ‘ām ve karnımı ibā‘ eyle demek olmağla kelāmı beyne’l-‘Arab meşel olmuşdur Ehemm-i mehāmm ile emr eyleyen veyāḥud bir ādemden kendü ḥāline ehemm olan nesneyi istid‘ā iden kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

52. بُعِيْتُ لَكَ وَوُجِدْتُ لِي

Buḡiytū leke ve vücidet lī

Mü’telifin ve mütevāfikin ya’nī bir diğeriyle ḥüsn-i emīzeş ve mu‘āşeret ve muvāfaḳat eyleyen kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur meşeldür [204a]

53. بَقْلُ شَهْرٍ، وَشَوْكُ دَهْرٍ

Baḳlū şehri ve şevkü dehri

Ḥayrı kaşir ve ḳalil ve şerr ü maḍarratı tavil olan kimse ḥaḳḳında bu meşel ḍarb ve irād olunur.

54. بِمَا تَجُوعِيْنَ وَيَعْرَى جُرُكِ

Bi-mā tecū‘ine ve yu‘rā hiruke

Bu meşel ba‘de’l-faqr ğināya mālîk olub ol ğinā sebebiyle halka ‘ard-ı vaķār ve iftiħār eyleyen kimse hakkında đarb olunur.

55. بَوِّطِيهِ بِطَبِّكَ ۞

Bi-ķaķıķı bi-ķıbike

Ey ferķıyetün bi-rıfķıke et-tebķıķı et-tefrıķ ve’l-baķķ ve teferreķa mine’t-temr ‘inde’ş-şarām Me’āl-i meşel Ey hātün ānı sen ħazāķatle tefrıķ eyle dimekdür aşlı budur ki bir zanpara bir ğün meħfıce maħbūbesi ħānesine ķarūķ eyleyüp ešnā-yı idāre-i iķdāħ-ı aşķ ve niyāzda ħerıfde bir ishāl ‘arığası zuhūr eylemekle nā-ķār oturdığı yere ħadeşleyüb ‘avret ise şāyed bir kimse geldikde bu ħālî görür deyü telāşa dūşmekle zanpara-i bı-ķāre ħadd-i zātında bir şaşķın kimse olmağla ‘avrete kelām-ı mezbūru irād idüp beyne’l-‘Arab meşel olmuşdur bir maşlaħat-ı ħıle ve ħazāķatle muħkem eyleğe me’mūr olan kimse hakkında đarb olunur.

56. بَيْنَ الْحَدَايَا وَالْخُلْسَةِ ۞

Beyne’l-ħuzeyyā ve’l-ħulseti

“el-Ĥuzeyyā” ve’l-ħuzye ‘atıyye ma’nāsınadır ve’l-ħulse ism-i muħtelisdür Bu meşel ruķ ve te’ennuķ ile ‘atā istiħrāc eyleyen kimse hakkında đarb olunur.

57. بَرِّقْ لَوْ كَانَ لَهُ مَطَرٌ ۞

Berķu lev kāne lehū maķaru

Yuđrabu li-men lehū devā’ün ve lā ma’nā merā’ehū. [204b]

58. بَالِ فَادِرٍ فَبَالَ جَفْرُهُ ۞

Bāle fādirun fe-bāle cefruhū

“el-Fādir” va’l-i müsinn ma’nāsınadır ya’nī yaşlı olan yaban keķisine ve ‘alā-kavlin dört aylıķ oğlağa dinür anasından henüz ayrılmış ola erkeğine cefr dirler zırā ol vaķitde yanları ķabarmağa başlar ki boynuzudur cem’i ecfār ve cifār gelür bu meşel ‘alā minvāl-i ebıħ[?] nesc ve ħareket eyleyen kimse hakkında đarb olunur.

59. مَتَلَى تُطْرَدُ الْأَوَابِدُ

Bi-mişlî tuṭradü'l-evābid

Ma'lūm ola ki 'Arablar Bi-mişlî tuṭradü'l-evābir dirler Bi-mişlî tütṭlabü'l-ḥācāti'l-mümteni'a dimeği murād iderler aṣlü'l-evābid vaḥş ma'nāsınadur ma'anī-i sā'ire āndan müste'ārdur ve minhü ḳavlü'n-nās Etā fülānün fī kelāmihī bi-ābidetin ey bi-kelimetin ve ḥaşyetin ve te'ebbüdin el-mekān teveḥḥaşe.

60. بَلْدَةٌ يَتَنَادَى أَصْرَمَاهَا

Beldetü yetenādā aşramāhā

“el-Aşramān” ḳurd ile ḳargaya dinür İbnü'l-Sekyet ḳavlince nāsdan münḳaṭi' oldıḳları bā'iş-i tesmiyedür ve ünşide li'l-murād:

عَلَى صَرْمَاءَ فِيهَا أَصْرَمَاهَا

وَحَرَيْثُ الْفَلَاةِ بِهَا مَلِيلٌ

Ve şarme'in aşlen mā' olmayan mefāzeye dinür ve leyl ve nehāra daḥī aşramān dinür her biri āḥarından münḳaṭi' oldıḳçün bu meşel aḥlāḳı şerr ile tenādi eyleyen kimse ḥaḳḳındadır.

61. بِيَدِي لَا بِيَدِ ابْنِ عَدِي

Bi-yedī lā bi-yedī bin 'Adiyy

Bu meşel zibā aḳvālındendür ki tafşīli Cezīmetü'l-ebreş ḳışşasında zıkr olunur in-şā' Allāhu Te'ālā. [205a]

62. بَكَرَتْ شَبْوَةٌ تَزُّ بَيْرٌ

Bekkeret şebvetü tezbirru

“Şebve” ḥarf-i ta'rīf dāḥil olmaḳsızın bir 'aḳrebiñ ismidür āña şebda' daḥī dinür ve minhü'l-ḥad'īs Men ḡaḍḍa 'alā şebda'ihī selime mine'l-eyyām ya'nī bir kimse 'aḳreb-i mennāl olan lisānını ışırsa āfāt-ı dehrden sālīm olur ki süküt

haqqındadır ve tezbi'r tentefiſü ma'nāsınadır bu meşel şerr için teşemmür eyleyen kimse haqqında darb olunur nitekim İbnü'l-A'rābī işbu ſi'rinde demişdür:

قَدْ بَكَرَتْ شَبْوَةٌ تَرْبِيرُ

تَكْسُو اسِنَّهَا لَحْمًا وَتَقْمَطِرُ

ُ

63. بَقِي أَشَدُّهُ

Beķā eşeddühü

Bu meşel Beķā şeddühü 'unvāniyla daħī zıkr olunur beyāndan müstağnī oldığı üzere 'Arabların ekşeriyet üzere meşelleri elsine-i behāyimden maħkī olduğu mişillü bu meşel daħī elsine-i cerzāndan ya'nī yaban fāreleri zibānından 'alā-ķavl 'ādī Muş lisānından menķüldür aşlı bu uslūb üzere mervīdür ki ezmine-i ķadīmede bir kerbe-i tīz-cenk-mānend-i beber ve pelenk ser-zede-i sāce-i cenk olub her-bār cerzān ta'bīr olunan fāreleri şīrāna Dūçar-ı çengāl-efnā ve hādīmü'l-lezzāt esā cem'iyetlerini teşrīd ile rehīn-i dereke-i nesyen mensiyyen eyler ve kerbe-i şīrest der-girift-i mūş ıarıkasından gelib saķaf-ı kā'inātı teneknā ider idi yevmen mine'l-eyyām bu hirre-i şīr-behreniñ çengel ta'addiyātıdan bākī ķalup herās-ı bī-ħadd ve kıyās ile cān-ı bi-leb āmde olan cerzān-ħāne ħarābān bir maħalle ictimā' eyleyüp bu senūd-ı zālimiñ nice bir giriftārve ruḡāt-ı ta'addiyātı ve tā-çend dūçar-ı envā'-ı 'uķūbāt olalım ve bunuñ şerr-i taħammül-kedāzından nbçyedñ sūrāħ-ı mūşiyāneyi eşpāne idelim diyerek. [205b] Taħte-i istişāreye ķur'azen muħāvā ve münāzara oldılar ve mezbūruñ ħīle ve zulmünden necāt bulub bir müddet keylār-ı 'ālemde meymene meysere-dāne-çīn-i ta'ayyūş olmaķ için bir re'y üzerine müttefik oldılar şöyle ki mezbūr Senūd'uñ gerdenine bir celcel[?] ya'nī çeñferāk ta'līķ ideler ħattā ol ħayūn mişāl ehremen kendülere kaşd eylemek üzere sedd-i ſelme-i emed şedd ideceği zamān ol celcel-i mu'allāķ ħareket idüp şadāsını istimā'-ı birre Eyne'l-meferr diyerek kerīve-i necāħa ve sevāriħ-i felāħa cān atalar pes cümlesi bu ħīleyi taħsīn eyleyüp birūn-i cenbān yek-diğere sābāş ve efrīn ideler ve bu re'y-i muşīb üzere ķarār-dāde oldılar ve ortaya bir celcel daħī getirdiler pes ol ħāne knve pūr-mekr ve fiten olan cerzāniñ içlerinden ba'đıları gūyā ayağa ķalkup Eyyūhe'l-cerzān işte celcel işte meydān ķanği dirler ve kedām-ı şerze şīrdür ki bu celceli buradan aħz eyleyüp gerden-i kerbeye ta'līķ ide didikde yine meyāneden gūyā berī Beķā eşeddühü yaħud Beķā şeddühü dimekle

beyne'l-'Arab meşel olmuştur fi'l-ḥaḳīkā İşiñ eñ müşkili ol celceli kerbeniñ gerdenine ta'İlḳ eylemekdür nitekim şā'ir dimişdür.

نه اسانست موش ههزره كرد وسارق و خائن

بعنق كربة رنده جلجلا بر اويزد

هر آن ده كوشود خالی زسك نی حاجت چوبست

هر آنجا كربة رنده باشد موش بكریزد

Meşel-i mezkūr bir emriñ eşedd ve eş'ab ve ehveli bākī ḳaldıḳda ya'nī esānī ḥıtām-pezīr olub ve şūrā-yı hevz-i resīde-i ḥadd-i ḥıtām olmadıḳda ḍarb ve īrād olunur.

64. بَاتَ هَذَا الْأَعْرَابِيُّ مَقْرُورًا

Bāte hāze'l-A'rābiyyü maḳrūren

Bu meşel ḥācetinden nāşī mā-dününde bulunan kimseyi hezv eyleyen kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur Men bāte defīyyen ve ğayruhū maḳrūr ḳabīlindendür el-maḳrūr soğuḳ geçmiş. [206a] ādeme dinür ve bu ḥılāf-ı ḳıyās üzeredür zīrā ḳıyās iḳrārdan meferr/maḳarr olmaḳdur ve iḳrār bir nesneyi soğutmaḳ ma'nāsınadır. Yuḳālu: Eḳarrallāh 'aynehū bi-'aynihī ey ebredelhū İbrādü'l-'ayn ḳalbi mesrūr eylemekden kināyedür zīrā surūr sebebiyle gözden aḳan yaş bārid ve ḥazan sebebiyle ḥārr olmağla Ebredellāhu 'aynehū ḳavli ḥudā ānı mesrūr eylesin ve Aḥsenellāhu 'aynehū maḥzūn eylesin dimekden kināyedür pes maḳrūr burada ğayr-ı ḳıyās üzere vārid olmuştur. Yuḳālu: Eḳarrallāh fe-huve maḳrūr 'alā ğayr-ı ḳıyās bu meşel Hāne 'ale'l-emles mā-lā ḳī ed-dübür meşeli ḳabīlindendür.

65. بَلَغَ مِنْهُ الْمُخْتَنَقُ

Beleğa minhü'l-müneḥḩaḳ

Yüḍrabü li-men yuḩmelü 'aleyhi ḩattā yebleğa müntehāh.

66. بَعَيْنٍ مَا أَرَيْتَكَ

Bi'ayni mā-erayenneke

Ey İ'mel ke-ennī ünzur ileyke bu meşel beṭā'eti terke ḥaş ve iğrāda ḍarb olunur şıladur fi'ide nūn vāki' oldığı eclden te'kīd için dāhil olmuştur ve Min 'arḍatin mā yūnbitühū şekīruhā kabīlindendir.

67. بِالرَّفَاءِ وَالْبَنِينَ

Bi'r-rifā'i ve'l-benīn

Ey bi'l-iltihām ve'l-ittifāḥ bu meşel mütezevvic için ma'raḍında isti'māl olunur ya'nī biri biribiriñiz ile dā'imā imtizāc ve ḥiss-i mu'aşeret üzere düllü düşlü olasız ve mütezevvice bi'r-rifā' ve'l-benīn deyü du'ā eylemeğe 'Arablar terfih dirler. Yuḳālu: Rafeytühū ey ḳultū lehū bi'r-rifā' ve'l-benīn pes er-rifā' Ebū 'Ubeyd ḳavlince kisā' vezninde imtizāc ve iltihām ve ittifāḥ ma'nāsınadır rafeytü eş-şevbden me'hūzdür ve ba'ḍılar rafvetden olmaḳ daḥī cā'iz olur didiler. [206b] Sākin olduğu ḥāle ḳāle Ebū Ḥarrāş el-Hüzeli:

رَفُونِي وَقَالُوا: يَا حُوَيْلِدُ لَا تُرْعَ

فَقُلْتُ وَأَنْكَرْتُ الْوَجْهَ: هُمْ هُمْ

“Er-refv” ‘afv vezninde yırtık şevbi yamayup oñarmak ma'nāsınadır. Yuḳālu: رَفَا النَّوْبَ يَرْفُو رَفُوًا إِذَا أَصْلَحَهُ ve bir ādemi ḥavfdan emīn eylemek ma'nāsına müsta'meldür. Yuḳālu: رَفَا فُلَانًا إِذَا سَكَّنَهُ مِنَ الرَّعْبِ. Meşel-i mezkūr bi'r-rifā' ve's-şiyāb 'unvāniyla daḥī zikr olunur ve ba'ḍı ḳavle göre bi'r-rifā' ve'l-benīn dinür lākin bi'r-rifā' ve'l-benāt denilmez ve ba'ḍı ḳavle göre bi'r-rifā' ve'n-nebāt ve's-şebāt daḥī dinilür.

68. ابْنُكَ ابْنُ بُؤْحِكَةَ

İbnüke ibnü büḥike

Ey ellezī velede fī 'arāḍike El-būḥ bāniñ ḍammıyla aşl ve bünyād ma'nāsınadır. Yuḳālu: Hüve kerīme el-būḥ Ey el-aşl ve ālet-i tenāsüle ve ferce dinür ve nefis ve zāt ma'nāsınadır. Yuḳālu: Hüve kerīme el-būḥ ey en-nefis. Yuḳālu: İbnüke ibnü büḥike yeşri, bü min şabūḥike ya'nī ibnüke men veledtehū lā men tebenneytehū

ya'nī veled-i aşil-zāde-i şulbüñ olan veleddür yohsa rebīb ve hafīd veyāmukterr olan veled velīd-i şulbü gibi deġüldür ve ba'dı kavle göre büh bāhdan isimdür gizli nesne 'ayān olmağ ma'nāsınadır. Yuğālu: Bāha'ş-ley' izā ezhera ve bu bā harfiyle müte'addī olur yuğāu bāha bi-sirrihī izā ezhera ey ibnüke min baht bi-kevnihī veleden lek ve zālik İnne ba'da'l-'Arab kānū ye'tüne'n-nisā'e fe-izā veledde li-eħadihim el-ħaħtuhū'l-mer'etü bi-me şā'et ferīmen idde'āhu ve rubemā enkerahū li-ennehā kānet lā temteni'u mimmen yentābühā fe'l-ma'nāibnüke men baħate bih ente ve bāħat bihū ümmühū bi-muvāfaħatik Ve yuğālu: El-büh cem'u bāħatin ey ibnüke men veledde fi fenā'ike ve meşelü'l-büh nevk ve sevk ve levb fi cem'-i nāħatin Bu kavle göre büh bāhaniñ cem'idür ki sāha vezninde ħāneniñ ħavlu ta'bīr olunan yöresi 'arşasıdır. [207a] Bu meşel ekşer-i kütüb-i edebiyede İbnüke ibnü bühike şāribün min şabühike 'unvānyla muğayyed olub metn-i Mağāmāt-ı ħarīride Lev kāne ibnü bühike ev şaħıku rühike 'unvānyla muğayyedür eş-şaħık li-ebeveyn birāder ma'nāsınadır intehā.

69. بِنْتُ بَرْحٍ

Bintü berħi

El-berħ bāniñ fetħi ve rāniñ sükīnuyla şiddet ve şerr ü ezā ma'nāsınadır. Yuğālu: Leğıytü minhü benātü berħ ve benī berħ ey şiddet ve ezā ve 'Arablar Berreħa bī ħāze'l-emr dirler bir emr-i ġalīz ve şedīd oldığı o ānda meşel-i mezkūr istifzā'-ı emrde ya'nī şerr ü mağarrat şiddet bulduğda ħarb ve irād olunur.

70. بَحَاذِجُ الْأَرْوَى

Beħāzicü'l-ervā

El-baħzec ħā-yi mühmele ve zā-yi mu'acceme ile ca'fera vezninde buzağıya dinür ba'dı kavle göre Veledü'L-baħari'l-vaħşıyye ma'nāsınadır ki murād yaban öküzünüñ buzağısı dimekdür dişisine baħzece dinür baħrec daħī dirler bu meşel bir müddet görünmeyüp de felteten ya'nī bağteten görünen kimse ħaħķında ħarb olunur.

71. بَرَزَ نَارَكَ وَإِنْ هَزَلْتَ فَارَكَ

Berize nādeke ve in hezelte fāreke

El-fāz hāhünā ‘adlū’l-‘adudeyn teşbīhen bi’l-fād ke-mā teşebbehe bihī eydan fāretü’l-misk li-ntifāhīhā yekülü āsera’ d-ḍayf bi-mā ‘indek ve in neheket cismūke.

72. بَدَتْ جِنَادِعُهُ

Bedet cenādi‘uhū

El-cenādi‘u cenda‘iñ cem‘idür bir nevi‘ siyāh çekirgedür ki iki uzun siyāh boynuz şāhibidür sār çekirgeleriñ eşhanıdır İbn-i Seyyide kavlince ekli memnū‘dur ve İmām Ebī ḥanīfe. [207b] Raḥmetullāhi ‘aleyh kavlince bir şağır çekirgedür ve ba‘ḍılar müfredi cende‘adur didiler kanfeze vezninde ki ḥaşerāt-ı ‘arḍa dinür ‘alā kavil tarla şıçanlarınıñ yuvalarında olan çekirgeye dinür kaçan bir kimse şacra ḍaba qarīb olsa cenādi‘ şıçramağa şerr ü şürdan tedrīc ile zuhūra gelen şey’e dinür ki murād ibtidālarıdır. Yuḡālu: Tedübbü’l-cende‘atü ve’l-cenādi‘u Ve hiye mü‘eddebün mine’ş-şerri ey evā’ilühū ve cenādi‘u āfāt ve belāyāya ıtlāk olunur ve bir ādemi āzerde-dil iden bed kelimāta daḡı dinür Mü’ellif ‘aleyhi’r-rahme el-ḡufrān cenādi‘i cenādib ile tevḍīḥ eylemişdür cenādib cenādi‘ gibi cemi‘dür müfredi cendebdür ba‘ḍılar bir nevi‘ ma‘rūf çekirge ismidür ve ba‘ḍı ümmehātta erkek çekirge ile ve ba‘ḍında uçak çekirgesi ve gece çekirgesi didikleri çekirge ile müfesserdür İmām Sībeveyh kavlince cenādibde olan nūn zā’idedür Cāḡız kavlince bu çekirge ḥarāret müştedd oldıḡı āvānda ayaḡıyla yeri ḥafr eyleyüp ānda muḡtefi olur ve ba‘ḍan şiddet-i ḥarāretde pervāz daḡı ider ve minhū el-ḥadīs İne mişle mişle mā be‘aşenī Allāhu Te‘ālā bihī ke-mişl-i racūlin evḡade nāran fe-ce‘ale’l-cenādib yeḡa‘uhū fiḥā Ol Pādişāh-ı erīke-i levlāk ve bā’işü icād-ı arḍ ve eflāk şallāllāhu ‘aleyhi ve sellem buyurdular ki ḥaḡḡ Te‘ālā beni onuñla ba‘ş eylediḡi şerī‘atiñ mişli şol kimseniñ mişline beñzer ki āteş yakmışıdı kendiden zaḡmetsiz çekirgeler ol āteşin içine düşmeḡe başlamış ola ya’nī ol kimse āteşinde çekirgeyiḡadır bulub intifā‘ eylediḡi gibi Lā ḡarace fi’d-dīn ba‘ş olunduḡum şerī‘atle āsān vech üzere sizler de ber-murād olursuz deyü bi-tarīkı’l-meşel işbu ḡadīs-i şerīfi buyurmuşlardır mervīdür ki bu ḡadīs rivāyet olunduḡu zamān bu nevi‘ olan çekirgeler şiddet-i ḥarāret-i ‘arḡdan nāşı şıçrarlar idi intehā. Meşel-i mezkūr evā’il-i şerr ü şürda ḍarb ve irād olunur. [208a]

73. أَبْدَى الصَّرِيحُ عَنِ الرَّغْوَةِ

Ebdā eş-şarīhu ‘ani’r-rigveti

Ebdā lāzım ve müte‘addī beyninde müşterekdür. Yuqālu: Ebdeytü fi menṭaḳıke ey cerret fi ‘li hāzā yekūnū’l-ma‘nā bedā eş-şarīh nefsihū bu meşel Hāfi bin ‘Urvetü’l-murādī ḥaḳḳında ‘Ubeydullāh bin Ziyād tarafından irād olunmuşdur bu ‘Ubeydullāh Yezīd bin Mu‘āviye tarafından Kūfe’ye vālī ta’yīn olunmuşdur ki āña İbn-i Mercān dirler menşe’-i meşel budur ki Nev-nihāl ḥadıka-i velāyet-iāfitāb sipher-i imāmet ḥüseyin bin ‘Alī el-Mürteḍā raḍıyallāhu ‘anhümā ḥadretleri için aḥz-i bī‘at dımında Kūfe cānibine i‘zām buyurulmuş olan Müslim bin ‘Uḳayl bin Ebī ṭālib raḥimehullāh vaḳtā ki Kūfe’y vāşıl olub ahālīden ḥadret-i ḥüseyin için bī‘at aḥz eylediği Yezīd’iñ ma‘lūmu olduḳda ‘Abdullāh’ı Başra’dan ḳaldırıp Kūfe’ye gönderdi çünkü merḳūm Kūfe’ye dāḥil olub ızḥār-ı zulm ve ta‘addī eyledikde Müslim nā-çār olub ba‘dı Şī‘ī-i ḥüseyin olanlara ilticā ve āḥiru’l-emr mezbūr Hāni bin ‘Urve ḥānesinde ihtiyār-ı küşe-i ihtifā inzivā eyledi ammā ol müdebbir-i pür-fesādyā‘nī İbnü’z-Ziyād Müslim’iñ ‘urve ḥānesinde pinhān idüğünü memlūkü Mufaḍḍal vāsıtasıyla istiḥbār eyleyüp Hani’yi meclisine ba‘de’l-iḥḍār Sen Müslim’i menziline pinhān eyleyüp zamān zamān ḥlaḳı bī‘ate da‘vetde ısrār ve aḥvāl-i mülkü tārumār eylersin didikde Hani evvelā inkār idiyse de vāḳi‘ olan tehdīd ve taḥvīf ve tev‘īd üzerine ḳadıyyeyi ikrār etdikde ‘Ubeydullāh gümrāh-ıebedī eş-şarīh ‘ani’r-raḡveti didi ve vuḍıḥa’l-emr ve bāne dimeği murād eyledi ḳāle Naḍle:

ألم تَسَلِّ الفوارس يوم غول

بَنَصْلَةً وهو موتور مُشِيحُ

رأوه فازدَرَوُهُ وَهُوَ حُرٌّ

وينفع أهله الرجلُ القَبِيحُ

ولم يَخْشَوْا مَصَالَتَهُ عَلَيْهِم

وتحت الرِّغْوَةَ اللَّيْنُ الصَّرِيحُ

[208b] Kelām-ı merḳūm min-ba‘d beyne’l-‘Arab meşel olmaḳla bir emriñ inkişāf ve zuhūrunda ḍarb olunur oldu e‘imme-i siyer ve tevārīḥ rivāyet iderler ki İbnü’z-Ziyād bu kelāmı irād eyledikden sonra Hani’ye Müslim’iñ iḥḍārını emr eyledi Hani i‘tizār eyledikde ‘Ubeydullāh ızḥār-ı ḡaḍab eyleyüp ḥabsini murād idince esmā-

yı hārice men‘ eylemek istedi āna dahī ta‘yīn-i cezā eyledikten sonra Hani‘yi darb etdüri ve bī-çāre Hani müte‘eşşiran ‘āzim-i dār-ı āhīret oldı.

Şi‘r:

Ƙıldı cellād-ı felek hūn-rīzlik bünyādını

İtdi zāhir devr-i zālīm ‘ādet-i mu‘tādını

Bāğbān-ı dehr açup hūn-ı ciğer ser-çeşmesiñ

Ƙan ile sīrāb Ƙıldı gülşen-i bī-dādını

Rivāyet iderler ki bundan sonra Müslim Ziyādiler ve Kūfiler ile cenk ve pıñara teşmīr-i sā‘id-i himmet eyleyüp lākin bir muḳteḍā-yı ṭālī‘ mağlūb oldı ānı Kūfiler Ƙayd u bende çekib ‘Ubeydullāh huḍūruna getirdiler ve ol maḗlūmuñ hūrmet-i hayātını miḗzāf-ı zulm ve ta‘addī ile hebā‘en menşūrā eylediler mervīdür ki Müslim ‘Uḗayl Kūfe‘ye ešnā-yı ‘azīmetinde Muḗammed ve İbrāhīm nām iki oğlunu berāber götürmüşidi Müslim Ƙatl olunduğdan sonra anları dahī hāriş nām bir nā-merd kenār-ı Fīrāt‘da Ƙatl ü i‘dām ve knedisini rüsvā-yı hāşş ve ‘āmm eyledi nitekim Ƙışşası ekşer kitāblarda mezkūrdur intehā

74. بَعْدَ الْهَيْأَتِ وَالْمِيَّاتِ

Bu‘dü‘l-ehiyātı ve‘l-miyātı

El-hiyāṭ kitāb vezninde dünüvv ve ḗurb ma‘nāsınadır. Yuḗālu: Vaḗa‘a‘l-ḗavm fi hiyāṭ ve miyāṭ ey fi dünüvv ve tebā‘ud İmri miyāṭ kezālik kitāb vezninde raf‘ ve zecr ma‘nāsınadır ve eñse virmek ve idbār ma‘nāsınadır ve ṭuvarı şudan getirirken ziyādesiyle pek sürmeğē dinür nitekim hiyāṭ şuya iletirken ziyādesiyle pek sürmeğē dinür ve minü‘l-meşel Vaḗa‘ū fi hiyāṭ ve miyāṭ ey dünüvv ve bu‘d ve iḗbāl ve idbār ve sevk eş-şedīd ile‘z-zarfiyye ya‘nī fi herc ve iḗtilāl. [209a] Yūnus bin ḗubeyb ḗavlince hiyāṭ şabāḗ ve miyāṭ def‘ ma‘nāsınadır. Yuḗālu: Be‘ade‘l-hiyāṭ ve‘l-miyāṭ ey be‘ade şiddet ve ezā bu meşel Bu‘dü‘l-heyṭ ve‘l-meyṭ ‘unvāniyla dahī mezkūrdur Eb‘u‘l-Heyşem ḗavlince heyṭ ḗaşd ve meyt evr ma‘nāsınadır. Yuḗālu: Be‘ade‘l-heyṭ ve‘l-meyṭ ey be‘ade‘ş-şiddetü‘ş-şedīde ḗāle ve minhūm men yec‘alühū mine‘ş-şabāḗ/şayāḗ[?] vel‘cebletü Bu meşel hiyāṭdan sonra miyāṭ vardur dimekdür

ki iḳbāle mefrūr olma ardınca idbār vardur mevḳi'inde īrād olunur nitekim ṣā'ir bu bābda dimiṣdūr:

از پس اقبالها را می رود ادبها

نیست خالی ز انقلاب احوال ابنای زمان

می شود هر روز را آخر شبی دنباله دار

هر بهادیرا مقدر آفت باد خزان

75. بَاتَتْ بِلَيْلَةٍ حُرَّةٍ ۝

76.

Bātet bi-leyleti ḥurreti

El-leyleti'l-ḥurre her ayıñ ibtidā gecesine ıtlāk olunur bu münāsebetle dāmād ḥalīleniñ ibtidā leyle-i zifāfda dūrresini ṣaḳb ve ḥiṣārını naḳb ya'nī bikrini izāle eylemiş ise ol ḥalīle ḥaḳḳında Bātet bi-leyleti ḥurreti dirler idāfetle kezālik Bi-leyleti ḥurretin dirler ve şıfatıyla nitekim āḥar leyālī-i ṣībā' denib ibtidā gece bikri izāle olunursa Bātet bi-leyletin ṣībā'in dirler ve ibtidā bikri izāle olunduḡu geceye vaşf iderler nitekim izāle olunmayan geceye leyle-i ḥurre dirler yeḳülüne Bātet bi-leyleti ḥurreti izā lem tekün zevcühā min ḳaḳtihā ve yuḳālu: Bātet bi-leyletin ṣībā'in izā ḡalebehā ez-zevc bi'l-iḳtidāş ke-ennhā dehiytü bi'l-emr şedīd teşībü minhü'z-zevā'ib Ve yeḳülüne Bātet bi-leyleti ṣībā'in bi'l-idāfeti ve Bi-leyleti'ş-ṣībā'i ma'rife bi'l-lām izā ḡalebet 'alā nefsihā leyletün hedā'ühā ya'nī 'arūs üzere zevci zifāf gecesı ḡalīb olub bekāretini izāle iderse fi'l-aşl ṣībā' şacı ağarmış ḳoca ḳarıya dimekle bu münāsebetle ol geceye ṣībā' ıtlāk olunduḡuna ba'dılar zāhib olmuşlardır. [209b] Ve ba'dılar daḥī aşlı vāvī olub ya'nī şevbā' olduḡına zāhib olmuşdur gūyā ki ol gece zevciñ nuḳfesi 'arūsüñ nuḳfesine şā'ib olmaḳ ma'nāsına mebnīdür ve ba'dılar ṣīb māddesinde resm eylemiş olmaḡla gūyā ki ol gece şeb-i dāhiye olduḡından nāşı şiddetinden şaçları ağarup 'arūs fi'l-ḥāl ṣībā' olmaḳ mülāḥazasına mebnīdür ḥālbuki bu mādde tarīḳ-ı 'aḳldan ḥayli ba'iddür ḳünki 'arūs iḳün ol geceden ya'nī leyle-i zifāfdan eltaf ve a'lā bir gece olmaz ve o gece tatmış olduḡı 'asel-i murād lezzetini 'ömrü oldıḳca dimāḡından gidermez binā'en 'alā-zālik ṣā'ir-i 'acem işbu ebyātı bir 'arūsüñ lisānından naḳş-ı şaḥīfe-i beyān eylemişdür:

مرا نیست زان شب شب نیکتر

که باشد جوانی مرا سربسر
گهی بوسه بر چشم مستش دهم
گهی زلف خود را بدستش دهم
بشرطی کنم جان خود جای او
که هر گز نتابم سر از پای او

Ve ba'dılara göre şıbā' yāyī oldığı şüretde şehriñ āhir gecesine de ıtlāk olunmağa mecāz bi-mertebeteyn olarak leyle-i mezbürede ıtlāk olunmağ muhtemeldür ki 'arüsuñ āhir şeb bekāretidür intehā İmdi gerek Bātet bi-leyleti ħurreti meşeli olsun ve ħavāh bātet bi-leyleti şıbā' kelāmı olsun gālib ve mağlūb ħaqqında ħarb ve irād olunur.

77. بِرُنْتُ مِنْهُ مَطَرَ السَّمَاءِ ۝

Beri'tü minhü maṭara's-semā'

Ey beri'tü min-hāze'l-emr mā kāneti's-semā' temṭuru ey ebeden ya'nī semā' temetṭur eyledikce ben filān işden beriyim ya'nī ebedī müberrāyım dimekdür ki tebri'e-i zimmet maḳāmında ħarb ve irād olunur.

78. بِسِلَاحٍ مَّا يُقْتَلَنَّ الْقَتِيلُ ۝

Bi-silāhi mā yuḳtelenne'l-ḳatīlü

Bu meşel 'Amr bin Hind saḥnānındandır. Menşe'i budur ki 'Amr bin Māme nām kimesneniñ ḳatli. [210a] haberi mezbür Bin Hind'e bāliğ ve vāşıl oldığda ḳatıl olan Murād ḳabīlesi üzere eşedd-i hücum ile muhāceme eyleyüp pek çok kimseleri ḳatli-ifnā eyledikten soñra İbnü'l-Cümejd nām kimseyi der-dest eyleyüp ve gamd ile ħarb itdirüp mezbür eşer-i ħarbdan vefāt eyledikde mezbür İbn-i Hind Bi-silāh-i mā yuḳtelenne'l-ḳatīl dimekle kelāmı beyne'l-'Arab meşel olmuşdur şerre şerr ile mükāfāt olunduğda ħarb ü irād olunur.

79. اِبْدَأْهُمْ بِالصُّرَاخِ يَفْرُوا ۝

Ebde'ihüm bi's-şurāhi yefirru

Ebū 'Ubeyd kiavlince bu meşel 'ämme beyninde ibtizāl üzeredür şol bir zālīm ve ğaddār haqqında darb olunur ki zīr-i destānı zulmünden nāşī feryāda muktedir olamayup nā-çār sükūt iderler.

80. أَبْرَمًا قَرُونًا

Ebera-mā qarūnen

Ey şakīl ve ye'külü ma'a-zālik temreteyn temreteyn ya'nī dāhil-i meclis olmayup şakīl ve nātrāş olduğından başqa hürmayı ikişer ikişer mi ekl ider el-berem fetḥateynle şol le'im kimseye dinür ki buhl ve le'metinden nāşī kumarçılar ile berāber kiumara girmez ola. Yuqālu: Racülün beremün ey Lā yedhulü ma'a'l-ķavmi fi'l-meyseri buhlen ve'l-ķarūn hürmayı ikişer ikişer yāhud iki loķmayı birden qaldırup ekl iden kimseye dinür. Yuqālu: Racülün karūnün ey cāmi'u-beyne-temreteyn ev loķmateyn fi'l-eκl aşl-ı meşel budur ki bir ādem buhlünden nāşī meysere dāhil olmaz ve onların lahmını iştirā eylemez idi günlerden bir gün elinde lahm olub biđ'ateyn biđ'ateyn ekl iderek zevcesi yanına geldikde hātūn Ebera mā qarūnen didi ve Erāke beremā ve qarūnen dimeği murād eyledi min-ba'd kelām-ı merķūm beyne'l-'Arab meşel olmağla ḥaşleteyn-i mekrūheteyn beynini cāmi' olan kimse haqqında darb olunur oldı. [210b]

81. أَبَادَ اللَّهُ خَضْرَاءَ هُمْ

Ebādallāhe ḥaḍrāhüm

Ey sevādehüm ve ma'zamehüm ve kāle fi'l-Esās ey şecereteḥüm elletī minhā teferra'ū bu taķdīrce ḥaḍrā' askeriñ sevād ve ma'zamına ıtlāķ olunur ammā Uşmu'ī kavlince ma'nā-yı meşel Ezheballāhu ni'meteḥümve ḥaşbehüm olmağdur ve yine 'Arablar Ebādallāhu ḡaḍra'ehüm dirler bir kavmiñ ḥayrını ve ḥaşbını murād eyledikleri zamān ve ba'dılar ḡaḍrā'lafzını behcet ve ḥusn ile tefsīr eylediler ve ḡaḍāretden me'hūzdür didiler ki luğatda ḡaḍāret ni'met ve vūs'at ve ḥaşb ve vefret-i ma'īşete ve behcete dinür kāle's-şā'ir:

اَحْتُوا التُّرَابَ عَلَى مَحَاسِنِهِ

وَعَلَى غَضَارَةٍ وَجْهَهُ النَّصْرُ

◌

82. بَرَزَ الصَّرِيحُ بِجَانِبِ الْمَثْنِ ◌

Bereze'ş-şarīhu bi-cānibi'l-metni

Bir emr müncelī ve zāhir oldıķda bu meşel ɗarb ve īrād olunru el-metnü ard-ı müstevī ma'nāsınadır.

83. بَقْبَقَةٌ فِي زُقْرَقَةٍ ◌

Baķbaķatü fi-zaķzaķati

Bu meşel kendisi fi ḥadd-i zātihī bātıl oldıķı ḥâlde yine neffāc ve mütelebbir olan kimse ḥaķķında ɗarb ve īrād olunur El-baķbaķatü şaḥb ma'nāsınadır ki ḥayķırmaġa dinür ve bardaķ ve ķamķameyi şuya taldurır iken ḥāşıl olan şavtından ḥikāyedür ve ez-zaķzaķatü dıḥk ma'nāsınadır āhestece fersiz ġülmeġe dinür. Yuķālu: Zaķzaķa'r-racül izā ḥaḥıke ḥa'ıfen.

84. بَوَيْتٌ مِنْ مَالِهِ عَنَّاصٍ ◌

Baķıyet min mālihī 'anāş

El-'anāş 'unşuve'niñ cem'idür mālıñ nışfıñdan şülüş miķdār baķıyyesine dinür bu meşel şedā'id-i dehrden necāt bulub bāķī ķalan baķıyye-i māl ḥaķķında ɗarb olunur.

85. أَبْدَيْتَهُنَّ بِعَفَالٍ سُبَيْتٍ ◌

Ebde'thinne bi'afāli sübīti

Ey Ebde'thinne bi-ķavlike 'afāl el-'afel 'aynıñ ve fānıñ fethiyle el-'afeletü feteḥātla şol şey'e dinür ki ba'đı nisvānıñ ve nāķanıñ fercinde zuhūr ider ba'đı ricālde ḥādiş olan debelik gibi ba'đılar der ki bu ķarn didikleri deġöldür zīrā ķarn ki āşlak ta'bīr olunur ol ferciñ iĉün ķatı et yāḥud kemik taḥaddüş eylemeġe medḥal yetişmek olur ve bu ebķāra maḥşüşdür ve 'afel debelikdür ki şiş zuhūr eyleyüp kezālik medḥali

sedd ider ve gāhice pek büyüyüb hattā oturduḡda yere mess ede olurve bu ekşer ba'de'l-velāde zuhūr ider ve ba'dılar ikisini bir 'add ve şümār eylediler işbu mādde aḡkām-ı fıkhiyyeye müta'allıḡ olmaḡla bu meydānda bir miḡdārca irḡā-yı 'anāne teşebbüs olundı şöyle ki bunda üç ta'bır mütedāvildür bir ratḡ ve biri 'afele ve biri ḡarndur ba'dılarıñ beyānına göre ratḡ ferciñ içerisiniñ çatısındaki gerçi menfez-i müteḡhayyel lākin bitişik/betşiñ[?] tarzında olmaḡla bir dürlü infāz ḡābil olmaya yāḡud iç menfezi olmayup yalnız mebālden 'ibāret ola ve bu ebkāra maḡşūşdur ve 'afele vech-i mezkūr üzere ba'dı ricālde ḡādiş olan edre gibi nisvānıñ fercinde müteḡaddiş şey'e ya'nī şişe dinür ve edre gibi debelikdir faḡa sebebiyle kīse-i ḡuşye müntefiḡ müte'azzım olur ve bunıñ ḡarv ve ḡile ve edre ism-i 'āmm olan faḡa gibi esbāb ve envā'-i muḡtelifesi ve ḡafīfi ve şedīdi ve şaḡīri ve kebīri vardur bu ḡādişe nisvānda daḡı olur kiminde ḡalefi ve ba'dısında 'arıḡı olur ki ferciñ aḡzında siñirli et gibi nesne olur ve büyüḡü ve küçüḡü olur ve kiminde perde olur ve āna rīḡ veyāḡud mā' yāḡud ecsām-ı sā'ire inib ḡaşraya ḡomaldır pes bu ebkārdā ve ekşerī şībātda velāde zoruyla ḡādiş olur kütüb-i ḡıbbiyyede bortak ismiyle mu'teberdür Türkīde buña aşlak dırlar ba'dılarıñ 'afele didikleri bu olacaḡdur ve ba'dılara göre. [211a] ḡarn 'afele-i şaḡīredür ve etıbbāya göre māddesi ḡalkı kemikdür yāḡud ḡalaḡ-ı şulb-i şedīddür buña 'ilāc ise ḡayr-ı ḡābil ḡükmündedür ve ba'dan inḡmam ve imtilā sebebiyle de nüfūz mümkün olmazmeşḡur ḡāḡī Şüreyḡ maḡḡarına bir cāriye-i ḡarnā' getirilib istiftā olunduḡda ḡāḡī Ek'idūḡā fe-in eşābe'larḡa fe-huve 'aybun ve-il-lem yuşiḡi'l-arḡa fe-leyse bi'-aybin ya'nī ānı yere oturduñ eḡer ol ḡādişe yere ḡoḡunursa 'aybdur ve illā 'ayb deḡüldür deyü iftā eylediḡini naḡl iderler buña göre ratḡ-ı ḡalkı bitişik ve 'afel ve ḡarn debelik olur ba'dılara göre de ikisi birdür lākin sıḡar ve kiber cihetiyle farkları vardur pes beynlerinde 'umūm ve ḡuşuş muḡlak olmak melḡūşdur. Yuḡālu: Bihā 'afelün ve 'afeletün ve-huve şey'ün yaḡrucu min-ḡubūli'n-nisā' ve ḡayā'n-nāḡati ke'l-edreti li'r-ricāl ve 'afelen vaşf-ı mezbūr üzere olan ḡātūna dinür ve Benū el-'Ufeyl Benū Mālik bin Sa'd cemā'atidür ki 'Acāc-ı Rāciz'iñ ḡavmidür ve meşel-i mezkūrda olan Sebeyt ḡavli 'ādet-i 'Arab üzere seby ile du'ā maḡāmında isti'māl olunur mufaḡḡal ḡavlince aşl-ı meşel budur ki Sa'd bin Zeyd menāt zamānı nisāsınıñ ecmeli olan Rehm bint-i el-ḡazrec bin Teymullāḡ bin Rūfeyde bin Kelb bin Vebre'yi tezevvüc eyleyüp mezbūr Benū el-'Ufeyl cemā'atiniñ pederi olan Mālik āndan vücūda gelmişdür ve mezbūreniñ ba'dı ḡarā'iri ya'nī ortaḡları olmaḡla beynlerinde muḡāsede ḡādiş ve ḡāşıl olmaḡla mezbūre Rehm'e 'afelā/'uflā[?] dırlar

ve mezbûre Rehm'îñ māderi bunı istimā' idüp Fe-ebde'ehünne bi-'afālin sebeytü dimekle kelāmı beyne'l-'Arab meşel olmuşdur.

86. بعت جاری ولم أبع داری

Bi'tü cārī ve lem ebi' dārī

Ey küntü rāğıben fi'd-dār illā en cārī esā'e civārī fe-bi'tü'd-dār hukkām-ı 'Arab'dan Nu'mān hukemā-yı 'Arab'dan Şağ'ab bin 'Amr en-Nehdī'ye bir gün mā ed-dā'ü el-'ayā'ü deyü vāki' olan su'āline hukm-i mezbūr Cā'e's-sū' ellezī in kâveltehū behteke ve in ğabbte 'anhu seb'ake deyü cevāb vermişdür. [211b]

87. بمثل جارية فلترن الزانية

Bi-mişli cāriyete Feltezen ez-zāniyeh

Cāriyetü Bin Salīṭ be-ğāyet ḥasīnū'l-vech ve nādirū'l-emşāl olmağla zamānında bulunan ḥavātinden biri mezbūra ta'aşşuḳ eyleyüp firāş-ı vuşlatıyla müşerref ve ba'dehū āndan ḥāmil oldı (ḥikāye) vaqtā ki mezbûre ḥātünüñ vālidesi ḥāle muṭṭali' ve āğāh olub kızına zebān-ı ta'n ve ta'arruḍü küşād eylediği eşnāda naşılsa mezbûre İbn-i Salīṭ'ı vālidesine gösterib Baḳ bu ḥüsn-i cemāle ta'aşşıḳ ve firāşıyla teşerrüf olunmaz mı didikde vālidesi İbn-i Salīṭ'ı görünce dehāt teşnī' i sedd ü bend eyleyüp bi'l-āḥare kızına zebān-ı ma'zeret açup Bi-mişli cāriyeh feltezen ez-zāniyeh sirran ve 'alāniyeh dimekle kelāmı beyne'l-'Arab meşel olarak irsāl olunmağla mā-dününe hıdmet eyleyen kerīme ḥaḳḳında ḍarb olunur oldı.

88. بِسَالِمِ كَانَتْ الْوَأَقَعَةُ

Bi-sālimi kāneti'l-vaḳ'atü

Sālim ricāl-i 'Arab'dan bir racülün ismidür ki ba'dı zālīm tarafından zulm ile aḥz olunarak düçār-ı pençe-i işkence ve 'ıkāb olmuşdur yuḍrabü fī necāti'l-müsteḥaḳḳ li'l-vaḳ'ati ve eḥaze men lā yestahıḳḳuhā zulmen.

89. بِحَسْبِهَا أَنْ تَمْتَدَّقَ رَعَاوَهَا

Bi-ḥasbihā en temteziḳa ri‘ā’ühā

Leben-i müzakk̄ ya‘nī şu katılmış sūd içildiği zamān ‘Arablar İmtezeḳa izā şeribe müzakk̄aten min leben ve yuḳālu: Hāzā min ibili’l-meḥārīd ve hiye elletī ḳallet elbānühā kendisinde ‘örf ve nuşr taleb olunan kimse ḥaḳḳında bu meşel ḍarb olunur.

90. بِثُّ عَلَى كَعْبٍ حَدْرٍ قَدْ سُئِلَ بِكَ

Bitte ‘alā Ka‘bi ḥazeri ḳav sü’ile bike

Müstetbi‘ li-‘alāke olan dā’irede bi-lā ḥazer müte‘āfilāne ḥareket ve ‘amel eyleyen ḥaḳḳında meşeldür. [212a]

91. بَرَزَ عَمَانَ فَلَا تَمَارَ

Berraze ‘Umānün fe-lā tümār

‘Umān ricāl-i ‘Arab’dan bir racülün ismidür ki kerem ve ḥüsn-i şemā’il üzere teberrüz eylemişidi zāhıran ve cidden bir nesneyi inkār eyleyen kimse ḥaḳḳında bu meşel ḍarb olunur.

92. بِمَثَلِي يَنْكَأ الْقَرْحَ

Bi-mişlī yünkā’ü’l-ḳarḥu

Ey bi-mişlī yüdāvī eş-şerr ve’l-ḥarb ḳāle’ş-şā’ir:

لِزَاذِ حُرُوبٍ يَنْكَأ الْقَرْحَ مِثْلَهُ

يُمَارِسُهَا تَارًا وَتَارًا يُضَارِسُ

93. يَبْنِيهِمَا بَطْحَةَ الْإِنْسَانِ

Beynehümā baḥḥatü’l-insān

Ey ḳadru ṭūlihī ‘ale’l-arḍ El-baḥḥah bānīñ fethi ve ṭānīñ sükūnuyla insānīñ miḳdār-ı ḳāmetine itlāḳ olunur bu meşel iki nesne beyninde ḳurb ḥāşıl oldıḳda ḍarb ü irād olunur.

94. بَيْنَ الْمُطِيعِ وَبَيْنَ الْمُدْبِرِ الْعَاصِي

Beyne'l-muṭī' ve beyne'l-müdbiri'l-'āṣī

Bu meşel 'adāveti münkeşif olmayan ve mü'eddin ile nuşh ve pend eylemeyen kimse hakkında ɗarb olunur.

95. بَيْنَهُمْ أَخْلِقُ وَقَوْمِي

Beynehüm ihliḳī ve ḳūmī

Bu meşel şol bir ḳavm hakkında ɗarb ve īrād olunur ki beynlerinde şerr ü 'adāvet ḫāşıl olmuş ola kelām-ı mezbūr Rāciz'in işbu ḳavlınden me'hūzdür:

أَيَا ابْنَ نَخَاسِيَةِ أَنْتُمْ

يَوْمُ أَدِيمِ بَقَّةِ الشَّرِيمِ

أَحْسَنُ مِنْ يَوْمِ اخْلِيفِي وَقَوْمِي

Bunlar beyne'l-'Arab yek-diğerinden şerli ve mağarratlı iki günün ismidür ve Baḳah bir ḫātūnuñ ismidür ve 'ş-şerīm mefđāt ma'nāsınadır. [212b]

96. بَرَدَ عَلَى ذَلِكَ الْأَمْرِ جُلْدُهُ

Berede 'alā zālike'l-emri cildühū

Ey İsteḳarra 'aleyhi ve-ṭme'enne bihī berd şebt ya'nī şübūt ma'nāsınadır. Yuḳālu: Berede lī 'aleyhi ḫaḳḳ ey şebete ve 'Arablar sümüm-i bārid dirler şābit ve dā'im dimeği murād eylerler ve ḳāle's-şā'ir:

الْيَوْمَ يَوْمٌ بَارِدٌ سَمُومُهُ

مَنْ جَزَعِ الْيَوْمِ فَلَا تَلُومُهُ

ُ

97. بِكُلِّ وَادٍ بَنُو سَعْدِ

Bi-küllī vād Benū Sa'd

Ma'lûm ola ki qabā'il-i 'Arab'dan su'ūd çoqdur Sa'd-ı Temīm ve Sa'd-ı Qays ve Sa'd-ı Hüzeyl ve Sa'd-ı Bekr gibi menşe-i meşel budur ki Ehbēta min-ḳarī' es-Sa'dī kendi ḳavminden rū-gerdān olub āḫar ḳabā'ile intiḳāl eyledi lākin anları beğenmeyüp yineḳavmine rucū' eyledikde kelām-ı mezbūru ĩrād eylemekle beyne'l-'Arab meşel oldu āndan murādı Sa'd bin Zeyd bin Menāt bin Temīm idi ki kendi ḳabilesi āndan münşa'ibdür ya'nī Ḳanḡi ḳabīleye vardım ise bizim ḳabīle ricāli gibi anlar da nā-muvāfiḳdur dimeḡ olmaḡla Bi-küllü vād eşer min-Şa'lebe meşeli ḳabīlindendür.

98. بَعْضُ الْجَدْبِ أَمْرٌ لِلْهَزِيلِ ِ

Ba'ḡu'l-cedbi emere'u li'l-hezili

İhtimāl ḡinā knedisine güzel görünmeyüp belki ānı ıtfā eyleyen kimse ḫaḳḳında bu meşel ḡarb olunur.

99. بدانى بلدهم الجذب

Bedāfiyü beledhüm el-cedbi

El-cedb cīmiñ fetḫi ve dālñ sükūnuyla ḳıtlıḳ-ı muḫill ve kiaḫt ma'nāsınadır ba'ḡılar der ki bu ma'nādan fi'l bāb-ı ḫāmısdan mutaşarrıfdur. Yuḳālu: Cedebtü'l-arḡa cedūbeten izā maḫalet ve cedb 'ayblamak ma'nāsınadır. Yuḳālu: Cedebehü cedben mine'l-bābi'l-evvel ve's-şānī izā 'ābehü. [213a]

100. بَغَيْرِ اللَّهِو تَرْتَبِقَ الْفُتُوقُ ُ

Bi-ḡayri'l-lehvi tertetiḳu'l-fütūḳu

Her bir emrde isti'māl cidd ve ḫaḳıḳat üzerine hıss ve iḡrāda ḡarb ve ĩrād olunur.

101. بِكُلِّ عُشْبٍ أَتَارُ رَغِي ِ

Bi-küllü 'uşbi āşāru-da'yi

El-‘uṣb ‘Aynıñ ḍammı ve ṣ̣īn-i mu‘accemeniñ sükūnuyla tāze ota ve çayıra dinür. Yuqālu: Bi’l-arḍı ‘uṣbün keṣīr ey el-kele’ü’r-raṭbü bu meşel yekünü’l-māl yectemi’u’s-su’āl ‘ibāresiyle tefsīr olunur.

102. بُعْدُ الدَّارِ كُبْعُ السَّبِّ

Bu ‘dü’ d-dāri ke-bu ‘di’ n-nesebi

Ey izā ḡābe ‘anke qarībeke fe-lem yenfa’uke fe-hüve ke-men lā-nesebe beyneke ve beynehü.

103. بَلَغَ الغُلامُ الحِثَّ

Beleḡa’l-ḡulāmü’l-ḥınṣe

Ey cerā ‘aleyhi’l-ḡalem el-ḥınṣ iṣm ma’nāsınadur ve bunuñla ba’ḍılar ma’şıyyet ve ba’ḍılar ṭā’at murād iderler ikisi daḡī siyāk sebāk qarīnesiyle istifhām olunur.

104. بَقِيَ مِنْ فُلَانٍ إِثْقَابٌ حَسَنٌ

Beḡā min Benī fülānün eṣfiyetü ḡaşnā’ü

Ey beḡā minhüm ‘aded-i keṣīr el-eṣfiyetü benī fülāniñ ictimā’larından ve’l-ḡaşnā’ü kezālik anlarıñ keṣretinden ‘ibāretdür ve āndan murād küteybedür ḡaşnā’ keṣīretü’s-silāḡ ma’nāsınadur.

105. بَعْضُ القَتْلِ إِحْيَاءٌ لِلكَمِيعِ

Ba’ḍu’l-ḡatli iḡyā’ün li’l-cemī’

Bundan murād kıṣāşdur ya’nī bir kimse bir kimseyi ḡatlı eylediḡi ḡālde ol ḡātil ḡaḡkında icrā. [213b] Olunan ḡudūd-ı şer’iyyeden ‘ibāretdür ve kıṣāş cināyetde ödeşmeḡe dinür ḡūd ma’nāsınadur gerek ḡatlı ve gerek cerāḡatde olsun ba’ḍılarıñ beyānına ḡöre iḡtişāş eṣer ma’nāsından me’ḡūzdür deyn muḡābelesinde olan deyndey isti’māl olunub ba’dehü ḡatlı ḡātil ve cerḡ cāriḡ ve ḡaṭ’ ḡāṭı’ ve şulb şālib ve ḡarḡ

ḍāribde gālib olmuşdur meşel-i mezḳūr El-ḳatlı enḳā li'l-ḳatlı kelāmı ḳabīlindendür ve ḳavl-i İlāhīde Ve leküm fi'l-ḳıṣāşı ḫayātün yā ülü'l-elbāb vārid olmuşdur ḳātılıñ ḳatlı mücāzāt-ı uhreviyyeden vāreste olmasına sebebdür ḫikāyet iderler ki bir ḫāfız-ı Ḳur'ān kimse naşılsa bir ādemi mücibi ḳatlı olan ḳatlı ile ḳatlı eylemişidi maḳtülün vereşesi ḳūd ve ḳıṣāş iddi'āsıyla da'vāyı ḫākime arḍ eylerler ḫākim ise mezbūruñ ḫüb-ı şadā ḫāfız-ı Ḳur'ān oldığına āşınā olmağla ḳıṣāşı diyete taḫvīl eylemek efḳārına düşüb ḳātıl-i mezbūra Ey oğul otur bir 'Aşr-ı şerīf ḳırā'et eyle ola ki maḳtülün vereşesi inşāf eyleyüp seni 'afv edeler didikde ḳātıl imtişālen li'l-ḳā'il oturub e'üzü ve besmeleden soñra lisānına Ve leküm fi'l-ḳıṣāşı ḫayātün yā ülü'l-elbāb āyet-i kerīmesi cārī oldı ḫākim ta'accüb idüp bir diğēr 'Aşr-ı şerīf ḳırā'et eyle didikde ḳātıl-i mezbūr yine ol āyeti tilāvet eyledi ḫāşılı üç kerre böyle idüp nihāyet ḫākim Ey kimse sen ḫāfız-ı Ḳur'ānsıñ bundan başḳa āyet bilmez misiñ didikde ḳātıl Ey ḫākim gūyā ezber eylemiş oldığum Ḳur'ān külliyyen ḫātırımdan gidib bu āyetden başḳası lisānıma cārī olmuyor didikde ḫākim ḫükm-i ḫafıyye-i İlāhiyyeye ta'accüb-genān mezbūruñ ḳıṣāşına ḫükm eyleyüp mücebince iḳṫdāsı icrā olunmuşdur sübhāne men teḫayyera fi şun'ihī el-'uḳül.

106. البضاعة تُبَيِّرُ الْحَاجَةَ

El-biḍā'atü tüyessiru'l-ḫācete

Bu meşel le'anallāhü'r-rāşīye ve'l-mürteşī cezāsından ḫavf ve herās eylemeyüp taḫşīl-i murād için. [214a] i'tā-yı rüşvet ve bezl-i mā-meleke biḍā'at ve istiṭā'at eyleyen kimse ḫaḳḳında ḍarb ve īrād olunur el-biḍā'atü sermāye ma'nāsınadır ve minhü ḳavluḫü Te'ālā biḍā'atühüm ilḫ.

107. البطنة تذهب الفطن

El-biṭnetü tüzhibü'l-fiṭnah

El-biṭnetü beṭāneden ismdür bāniñ kesriyledür ki keşret-i ekl ma'nāsınadır el-fiṭnatü fāniñ kesriyle ḫazḳ ma'nāsınadır ki murād deḫniñ[?] ta'alluḳ eylediği nesneyi idrāk ḫuşuşunsa cevdet ve isti'dāddur ya'nī zihni pāk ve tiz olmağla her şey'e teveccüh ve mübāşeret eylese cibillī ve ḫulḳī āmı fehm ü idrāk eylemek vechiyle olan

uzluk ve hazk ve maharetdür tecrübe ve tekrâr vechiyle olan hazk ve fehm degüldür pes gabâvet muqâbili olur. Yuqâlu: Bihî fiṭnat ey hazk ya'nî keşret-i ekl fiṭnatı izhâb ider Nitekim Mevlânâ Câmî terkîb-i mezbûru işbu ebyât ile şerḥ eylemişdür:

شهرت بطن کان بود بطنه
تذهب بالذكاء و الفطنه
چون شود پر ز نان و آب شکم
گردد از سینه علم و دانش کم
خود چه دانش بود در آن سینه
که بود جای شهوت و کینه
ور بود دانشی ز جهل کم است
زانکه از بهر فرج یا شکم است
دانش خویش را چو خرج کند
بهر شهوات بطن و فرج کند
هر که را بنگری ز دشمن و دوست
قیمت او به قدر همت اوست¹⁴

Fi'l-ḥaḳîḳa her kim ki keşret-i ekl ile meşgûl olub ekli mu'tâd ider ânda gabâvetden mâ-'adâ bir nesne bulunmaz ve fiṭnatdan bir şey' olmaz nitekim Faḥr-i 'âlem şallallâhu 'aleyhi ve sellem keşret-i eklden bu ümmeti men' idüp buyurmuşlardur yekfî ibne âdem laḳîmâtün yuḳminü şulbehü ḳâle'ş-şâ'ir:

مصطفی گفت آدمیزاده
که به خوردن حریص افتاده
[214b] باشدش چند لقمگک کافی
که به ابقای او بود وافی
قامت او از ان بماند راست
بهر طاعت به پا تواند خاست

¹⁴ Câmî, *Heft Evreng*, silsiletü'z-zeheb, defter-i evvel.

لقمه را اولاً مصغر کرد
بعد از ان جمع قلتش آورد
یعنی آندم که لقمه بندی کار
خرد باید به قدر و کم به شمار¹⁵

Ḥavān-ı bī dernag-ı 'ālemde nevāle-çīn olan kesāndan ba'dı kersine çeşmān
vardur ki himmetlerini hemīşe ta'ām ve şarāba maşrūf eylemişlerdür ve ağzibe-i
sā'ireden kendülerin maḥrūm etmişlerdür. Kāle'ş-şā'ir:

خواجه را بین که از سحر تا شام
دارد اندیشه شراب و طعام
شکم از خوشدلی و خوشحالی
گاه پر می کند گهی خالی
فارغ از خلد و ایمن از دوزخ
جای او مزبله ست یا مطبخ
کار او بهر نفس پروردن
روز و شب ریدن است و یا خوردن
معدۀ فاسد ز اشتهای دروغ
می دهد تیز و می زند آروغ
زین دو باد عفن ز طبع کثیف
داد بر باد نقد عمر شریف
بس که زد معدۀ بر دماغش دود
روزن عقل شد بر او مسدود¹⁶

Meşel-i mezkūr kesret-i ekl mūcib-i izhāb-ı 'aql ve naqldür ve şāhib-i batne
olan kimsede fitna olmaz diyecek yerde irād olunur.

108. البِطْنَةُ تَأْوِنُ الْفِطْنَةَ

¹⁵ Cāmî, *Heft Evreng*, silsiletü'z-zeheb, defter-i evvel.

¹⁶ Cāmî, *Heft Evreng*, silsiletü'z-zeheb, defter-i evvel.

El-biṭnatü tāfinü'l-fiṭnate

El-efnü defn vezninde vaḳtsiz süd şağmaḳ ma'nāsınadır ve bu ḫālet ḫayvāni ifsād ider. Yuḳālu: Efene'n-nāḳatü efnen mine'l-bābi's-şānī izā ḫalebehā fi ğayr-i ḫīnihā ve yavru anasınıñ memesinde olan südü hep emmek ma'nāsınadır. Yuḳālu: Efene'l-fuşaylü izā şeribe mā fi'd-dar' küllehū meşel-i sâbıḳda beyān olunduğı üzere baṭne tāfinü'l-fiṭnadır ya'nī 'aḳlı ifsād. [215a] Eder yāḫud fuşayl anasınıñ südünü birden bitirdiğı gibi baṭne daḫī fiṭnayı ya'nī 'aḳlı ve zekāyı ol vechle izḫāb eyler ve'd-ḍiddān lā-yectemi'ān mü'eddāsınca pür-ḫuvār olan kimse fi'l-meşel Eflātūn olsa yine nezd-i erbāb-ı 'uḳūlde bī-ḫurd oldığı bedīdār ve ekl ve şürbde bir ḫadd ve endāzeniñ vüçüdu lā-büdd oldığı āşikārdur nitekim erdeşir bā-bekān ḫukemā-yı 'Arab'dan bir ḫakīme insāna yevmī ne miḳdār ta'ām ekl eylemek gerekdür deyü su'al eyledikde ḫakīm-i feylesof ta'ām ile me'lūf olan kimseler için yüz dirhem miḳdārı kifāyet-sāz olur didi Erdeşir bu ḫadar ta'ām insāna ne ḫuvvet baḫş olur didikde ḫakīm Hāze'l-miḳdār yuḫmelüke mā zāde 'alā zālik fe-ente ḫāmilühū ya'nī bu ḫadar ta'ām seni ḫāmil olur ya'nī icāb iden ḫuvveti saña verir eğer bunuñ üzerine ziyāde eylerseñ ol vaḳt sen ānı ḫāmil olursuñ deyü cevābdāde olmuşdur fi'l-ḫaḳīḳa keşret-i ekl ile ma'rūf olanlar ḫammāla müşābihdürler ekl eyledikleri nesneniñ bār-ı şaḳīlinden düçār-ı envā'-ı esḳām olurlar nitekim şā'ir dimişdür:

خوردن برای زیستن و ذکر کردن است

تو معتقد که زیستن از بهر خوردن است¹⁷

Ekül olanlarıñ bi't-ṭab' müddet-i medīde feḍā-yı 'ālemde ḫırāmān olmayacakları teşānīf-i ḫukemāda vārid olmuşdur:

با آن که در وجود طعام است عیش نفس

رنج آورد طعام که بیش از قدر بود

گر گلشکر خوری به تکلف زیان کند

ور نان خشک دیر خوری گلشکر بود¹⁸

¹⁷ Sa'dī, Gülistan, bāb-ı süvem, der-fazīlet-i kanāat.

¹⁸ Sa'dī, Gülistan, bāb-ı süvem, der-fazīlet-i kanāat.

Meşel-i mezkûr istignâsı müteğayyir ve ‘aklı ve fikri belâ-yı şikemle fâsid ve mütebeddil olmuş kimse hakkında darb ü irâd olunur.

109. بَيْنَهُمْ رَمِيًّا تَمَّ حَجَبِيْرِي

Beynehüm rimmiyâ şümme hacîziye

Ey terâmev ebe'l-hicâreh ev bi'n-nebl şümme teḥâcezû ey emsekû. [215b]

110. أَبْدَى اللّٰه شِوَارَهٗ

Ebdâ Allâh şüvârehû

Bu meşel şâtım olan kimseniñ kavlındendür ve insân üzerine bed-du‘âdur eş-şüvâr ferc ma‘nâsınadur ki insânıñ zeker ve ḥâye ve dübürüne itlâk olunur ki murâd ‘avret yeri olacaḡdur.

111. الْبَعْلُ نَعْلٌ وَهُوَ لِذَلِكَ أَهْلٌ

El-baḡlü naḡlün ve hüve li-zâlike ehlün

En-naḡlü nünüñ ve ḡayn-ı mu‘accemeniñ fetḫiyle debâ‘ḡat iderken inbâştede deri çok yatmaḡla çürüyüb tebâh olmak ma‘nâsınadur. Yuḡâlu: Naḡlü'l-edimnaḡlen mine'l-bâbiâ'r-râbi‘ izâ fesede fi'd-debâḡi taḡfifi izdivâc içündür ve ‘Arablar Fülân fâsidü'n-nesebdür diyecekleri yerde Fülânün naḡlün dirler veled-i zinâ ve ḡarâmezâde dimeḡi murâd iderler zîrâ naḡl bu ma‘nâya daḡi müsta‘meldür. Yuḡâlu: Ğulâmün naḡlün ve câriyeh naḡletün ey ez-zâniyetü bu meşel aşlı denî ve le‘îm ve fi‘li ḡabîḡ ve ḡabîş olan kimse için darb olunur.

112. بِهٖ الْوَرَى وَحُمَى حَبِيْرِي

Bihî'l-verâ ve ḡummiye ḡayberiyeh

El-verâ vâviñ rânıñ sükûnuyla insân ve ḡayvânıñ veremden ya bir maraḡdan nâşî cevfinde ḡadış olub ḡan ve irin ḡuşmaḡa mü‘eddî ola. Yuḡâlu: Fî cevfiḫi verâ ey

ḳayḥun fi'l-cevf ev kiarḥun şedīdün yuḳā'ü minhü'l-ḳayḥ verā kelimesi taḥrīk olunduḡu taḳdīrde ism olur nitekim şā'ir işbu beytinde dimişdür:

وَرَاهُنَّ رَبِّيَ مِثْلَ مَا قَدَّ وَرَيْتَنِي

[216a] وَأَحْمَى عَلَى أَكْبَادِهِنَّ الْمَكَوِيَا

113. بَعْدَ اطِّلَاعِ إِيْنَاسٍ ُ

Ba'de-ttīlā'-ı inās

El-inās hemzeniñ kesriyle bir ādemi rām ve enīs eylemek ma'nāsınadır. Yuḳālu: Enesehū ināsen ḥadde ev ḥaşḣhū ve görmek ma'nāsınadır. Yuḳālu: Ānese's-şey'e izā ebşarahū ve bilmek ma'nāsınadır. Yuḳālu: Ānesehū izā 'alimehū ve bir nesneyi ḥiss eylemek ma'nāsınadır. Yuḳālu: Ānese's-şavtü izā semi'ahū ḳā'il-i meşel Ḳays bin Züheyr'dür ki beyne'l-'Arab meşhūr ve müte'ārif ve ḥikāyesi bu mecellede maşṭūr olan Yevm-i Dāḥis'de Ḥuzeyfe bin Bedr mezbūra ḥıṭāben sebḳatiñ bāḳīsi didikde mezbūr Ba'de-ttīlā'-ı inās didi ve ba'dehī İn yezhera e-ta'rifü'l-ḥabera dimeḡi murād eyledi meşel-i mezbūr İnnemā yaḥşulü'l-yaḳīn ba'de'n-nazar 'ibāresiyle müfesserdür ya'nī yaḳīn ba'de'n-nazar ḥāşıl olur yoḡsa ḳable'n-nazar ḥāşıl olmaz nitekim İbnü'l-A'rābī işbu şi'rinde inşād eylemişdür:

لَيْسَ بِمَا لَيْسَ بِهِ بِأَسُّ بِأَسُّ

وَلَا يَضِيرُ الْبِرَ مَا قَالَ النَّاسُ

Ve innehū ba'de ittīlā'ı inās.

114. بُؤْسًا لَهُ، وَتُؤْسَالَهُ، وَجُؤْسًا لَهُ ُ

Bu'sen lehū ve te'sen lehū ve cevsen lehū

El-bu's et-tevs el-cevs cümlesi bir ma'nāyadır şiddet ve ıdṭirāb ve cū' dimekdür ve bunlarıñ cümlesi idmār-ı fi'l üzerine mañşūbdur Elzemehullāhu ḥāzihi'l-eşyā' murād olunur 'Arablar insān üzerine bed-du'ā makāmında bu terkībi irād iderler.

115. بِنْسَ مَا أَفْرَعَتْ بِهِ كَلَامَكَ َ

Bi'se mā efra'at bihī kelāmeke

Ey bi'se mā-btede'et kelāmeke bihī efra'at kavli iftirā'dandur iftirā' kızıñ bekāretini izāle eylemek ma'nāsınadır. Yuqālu: İftera'a'l-bıkr izā fenezahā ve yuqālu: İftirā'u'l-mer'eti li-evveli mā nükihat. [216b] Veyāhud fer'dandur ki nākanıñ yāhud koyunuñ ve keçiniñ eñ evvel toğurduğı yavrusuna dinür ki cāhiliyyetde āni şanemlerine qurbān iderler idi ve minü'l-Ḥadīs Lā fer'a[?] ve lā 'uteyrete.

116. البَطْنُ شَرُّ وَعَاءٍ صِفْرًا، وَشَرُّ وَعَاءٍ مَلَانٍ َ

El-baṭnu şerru vi'a'-i şıfran ve şerru vi'a'-i mül'an

Bu meşel şol bir şerir kimse haqqında darb ve irād olunur ki kendisine eyülik eylemiş olsañ saña ezā ve cefā ve esā'et eyleseñ ızhār-ı 'adāvet eyler ola.

117. ابْنُكَ ابْنُ أُيْرِكَ، لَيْسَ ابْنُ غَيْرِكَ َ

İbnüke ibnü eyrike leyse ibnü ğayrike

Bu meşel İbnüke ibnü bevcike bi-şürbin min şabūhıke meşeli qabılindendür ve meşelü Veledüke men demā 'aḳıbeke meşeli daḫī bu siyākdadır.

118. أَبْغَضُ بَغِيضِكَ هَوْنًا مَّا

Ebğadı bi-ğaydıke hevnāmā

El-bağıd mubğıd ma'nāsınadır ḫakim ve muḫkim gibi ve hevnen qalilen ve sehlen ma'nāsınadır naşbün 'alā şıfati'l-maşdar ey bağdan hevnen ğayra müstekşā fiḥ fe-le'allekümā türce'āni ile'l-muhabbeti fe-testaḫiyā ba'dun ba'dakümā ve daḫalet mā li't-tevkid.

119. بِنْسَ السَّعْفُ أَنْتَ يَا فَتَى

Bi'se's-se'ufu ente yā fetā

Nağr kavlince su‘üfü’l-beyt tevr ve kaç‘ah ve qadr qabîlinden olan o mütâ‘ana dinür ki muhkirâtdandur bu meşel bi’ses-sel‘ati ve bi’sel-halî ente‘unvânıyla dahî zikr olunur.

120. بِالْأَرْضِ وَلَدَتْكَ أُمُّكَ َ

Bi’l-arđ-ı veledetke ümmüke

Bu meşel haylâ’ ve bağıyden zecr‘inde ve iktisâd üzerine hass ve iğrâ ma‘rağında đarb ve irâd olunur. [217a]

121. بَنَانٌ كَفَّ لَيْسَ فِيهَا سَاعِدٌ ُ

Benânü keyfi leyse fihâ sâ‘idün

Bu meşel kendisiniñ himmeti olub lâkin nefsinde maqdereti olmayan kimse hakkında đarb ve irâd olunur.

122. أَبْرَمُ طَلْحٍ نَأَلَهَا سِرَافٌ ُ

Eberamü talh nâlehâ sirâfü

Eđ-talh tãniñ fetih ve lâmiñ sükunuyla bir nevi‘ şecer-i ‘azîm ismidür ki âña talâh dahî dinür kitâb vezninde müfredi talhadur bu şecer tikenli meşe ağacı envâ‘indandur ekşer müfredâtda muğaylan ağacıyla müfesserdür Beydâvî dahî muğaylan ile tefsîr eylemişdür ve el-beremeh atıñ şemeridür ve talh ve tal‘ lafzında luğatdur ki hurmaniñ çiçeğine dinür. ki ibtidâ zuhûr ve muz ağacına da talh dinür kavluhü Te‘âlâ ve talh-ı menđüd bi-şeceri’l-muc vehüve şecerun‘inde’l-‘Arab hasenü’l-levn li-ğadratihî ve şağvetihî ve rîh ve nûruhü ve muz âniñ meyvesidür ki küçük hıyâr tarzında ve incir lezzetinde olur ma‘lumdur ve’s-serâf serefeti’-şşeceretü ma’nâsından me’hûzdür ki serefe bir gün hurde ve şağîr böceğe dinür ki ağac hurdelerini birikdirib kendi için hâne binâ eyleyüp âña dâhil olur ve ânda helâke vâşıl olur ve minhü’l-meşel eşna‘u min serfetin ve yukâlu: Serefet tesrifü serfen ve serâfen bu meşel ba‘de’l-killeh mâli keşîr ya’nî metmül ve hâli mathûl olan kimse hakkında irâd olunur.

123. بَيْضَاءٌ لَا يُذْجَى سَنَاهَا الْعِظْمُ

Beydā' lā yürcī senāhā'l-ızlımu

Ey lā yüsevvidü beyāduhā el-ızlımu zibric vezninde kara göğiceye dinür. Yuḳālu: Cā'e fı'l-ızlımu ey El-leylü'l-muzlımü bir şeceriñ 'aşāresinde dinür 'alā-ḳavl bir nebāt adıdır ki āniñla nesne boyanır yāḥud vesme didikleridür ve ba'zılar çivit otudur didiler ve leyl-i muzlıme [217b] ıtlāḳı teşbīh tarīḳıyladır bu meşel meşhür ve-lā yaḥfā olan nesne hakkında darb ve irād olunur.

124. بِنْتُ صَفَا تَقُولُ عَنْ سَمَاعٍ

Bintü şafā teḳülü 'an-semā'i

Bintü'ş-şafā 'Arablarıñ bintü'l-cebel ḳavlleri gibidür ki şadā ma'nāsnadır ve bintü'l-cebel ve bintü'ş-şafā şol kimseye dinür ki ḳaḫ'ıyyen isti'māl-i efkār etmeyüp yalnız istimā' eylediği ḳavli gerek şahıḥ olsun ve gerek derüḡ olsun beyān ider ola ve nefsinde hiç müvāzene ve muḥākeme etmeye zīrā bir ādem bir taḡiñ eteğinden şadā-yı dreşt ile ne yolda söz söyler ise yine ol sözü bi'l-in'ikās istimā' eyler binā'en-'alā zālīk yalnız mesmū'ātını gūyā olan kimseye 'Arablar Bintü'l-cebel ve Bintü'ş-şafā dirler bu meşel ḥayr ve şerden bir şey üzerine iddi'ā eylemeyüp cebel gibi her ne söylerseñ öylece cevāb veren kimse hakkında darb olunur.

125. بَجْنٌ قَلْعٌ يُعْرَسُ الْوَدَى

Bi-cinni ḳal' yuḡrasü'l-vediyü

Cinnü'l'ahd bir māddeniñ ḥadeşānına ve evveline dinür ve kezālik cinn her bir nesneye dinür meşel-i mezkūr fevt olmazdan muḳaddem bir emri taleb ile emr eyleyen kimse hakkında darb olunur.

126. الْبَلَايَا عَلَى الْخَوَايَا

El-bele'e yā 'ale'l-ḥavāyā

Bu meşel ‘Ubeyd bin el-ebrad nām kimseniñ aqvālındendür ki Nu‘mān’ıñ ittiḥāz eylemiş olduğu yevm-i bu’sde mezkūr Nu‘mān bin el-Münzir’e muşādif olduğu zamānda irad eylemişdür el-ḥavyetü ve’s-sevyetü bargir semerine şebīh bir nesnedür ki āña cevārī ve fuḡarā maḡūlesi rākib olur ‘alā ḡavl şemām otunuñ kıyıklarıyla tolmuş mindere dinür ki dābbeniñ sırtına palan gibi vaḡ‘ eyleyüp üzerine rākib olurlar ve ḡavbe bu ḡabīlden olarak develer üzerine vaḡ‘ olunan. [218a] Mindere dinür sebebe ‘ale’s-seviye ḡayvānātda olanıdır El-belā bi’l-ittisāk ilā aḡḡābihā ‘alā ḡavāyā ma‘nā-i meşeldür ya‘nī bir kimse muḡadder olan nesneden firār eylemeḡe muḡtedir olamaz ancak şıḡkıla rıḡādāde olmaḡ evlādur demek ma‘raḡındadır nitekim şā‘ir demişdür:

Şıḡk ile rıḡādāde-i taḡḡir-i Ḥudā ol

Virme ḡalecān ḡalbine tedbīr eyle aḡlā

127. بِقَدْرِ سُرُورِ التَّوَّاصِلِ تَكُونُ حَسْرَةُ الْفَوَاصِلِ

Bi-ḡadri surūri’t-tevāşuli tekūnü ḡasretü’t-tefāsul

Ya‘nī surūr-i tevāşul miḡḡārınca ḡasret-i tefāşul olur demek me‘ālindedür ki insān bir muḡabbet eylediḡi nesneye vāşıl olduğu zamān ne-miḡḡār mesrūr ve ḡandān olur ise tefāşulü ya‘nī āndan ayrıldığı ḡīn de ol-ḡadar maḡzūn-i nālān olur zīrā her bir ittişālīñ bir iftirāḡı muḡlaḡdur ki Li-kūlli-ttişālīn iftirāḡun eşerde vārid olmuşdur bu ma‘nā ḡımnında şā‘ir demişdür:

مباش ای غنچه اوراق گل مغرور جمعیت

که این پیوستگی ها در بغل دارد جدایی ها¹⁹

128. الْبَغِيُّ أَخْرَجُ مُدَّةَ الْقَوْمِ ِ

El-buḡā āḡiru müddeti’l-ḡavm

Ya‘nī bir ḡavmiñ beyninde baḡy ve ‘iḡyān ve zūlm ve tuḡyān imtidād bulsa ol ḡavmiñ müddeti zā’il olduğına delīldür bir zūlm ve tuḡyān ki bir ḡavm beyninde imtidād eyleye ya ol ḡavmiñ nişān-ı inḡırāḡıdır diyecek maḡallde terkīb-i mezkūr ḡarb olunur Kütüb-i Siyer ve tevārīḡi müḡāla‘a idenleriñ ma‘lūmudur ki her ḡavm ki

¹⁹ Bîdil, Dehlevî, gazeliyât.

zulum ve ta‘addī ve bağy ve ‘iṣyānda oldı āhīr müdmeħall ve perīṣān oldı nitekim ṣā‘ir dimiṣdūr:

بهر جاکه طغیان شدست آشکار

خرابی دران کشور آرد قرار

نه بینی چه شد حال عاد و ثمود

نه بینی از انان کسی در وجود

به نوح نجحی قومش عصیان کرد

خدا عالمی غرق طوفان کرد

[218b] مبین خرد خود پشانی‌شدار

که نمرود را کفت سرپیشدار

129. بَاتَ فُلَانٌ يَشْتَوِي الْقَرَا حَ َ

Bāte fūlānūn yeṣviyel-ḳarāħa

‘Arablar mā’ü’l-ḳarāħ dirler ṣol bir hālīṣ ve ṣāfi ṣuya ki derūnuna bir şey ḳarıṣdurılmamıṣ ola bu meṣel mālını infād ve itlāf eyleyüp esā’et-i hāle dūçār olub bī-çāreliğinden ‘āḳıbetü’l-emr ṭabbāhıñ āteṣ üzerinde ḳaynatdığı ṣuya ızhār-ı hevāhiṣ ve arzu iden ac muħtāc bī-‘ilāc ḳaḳında ḳarb olunur f’ı’l-ḳaḳıka bu ḳaber nigāh-ı ‘ālemde keṣretle tecrübe olunmuṣdur ki elinde ni‘meti olan kimseler ol ni‘metiñ ḳadrini bilemedikleri cihetle āhīr dūçār-ı ni‘met olur aṣl-ı meṣel budur ki bir bī-çāre A‘rābī iṣtiḳası ğalebe eyleyüp lākin ‘indinde ṣudan baṣḳa ṣāyān-ı ekl bir nesne olmamağla bir ṭarafda ṭurub iḳād-ı nār ile çömleği ol āteṣ üzere vađ‘ eyledi ve ṣuyı ḳaynatmağla baṣladı pes ḳaṣıl olan buḳārından ğüyā teğaddī eyler iken bir kimse yanından geçerken Mā teṣna‘u diyerek fi‘linden su‘āl eyledikde A‘rābī Eṣvā el-mā’ dimekle kelāmı beyne’l-‘Arab meṣel olarak irsāl olunmuṣdur.

130. بِحَيْثُ الْعَيْنُ تَرْتُو مَا يَضُرُّ َ

Bi-ħayṣü’l-‘aynü ternū mā yeđurru

Bi-ḥayṣü kelimesinde olan bā' zā'idedür bi-ḥasbik kelimesinde olan bā' mişillü bu meşel ne kadar mücāmele mu'āmelesi eyleseñ yine senden nüfūr ve seni münkir olan kimse ḥaḳḳında bu meşel ḍarb olunur.

131. بَيْتٌ بِهِ الْحَيْتَانُ وَالْأَثْوَقُ

Beytün bihi'l-ḥītānū ve'l-enūḳ

Bunlar yek-diğeriyle ictimā' eylemezler bu meşel zāten ḍidd olub lākin emr-i vāḥid üzerine ictimā' eyleyen kimse ḥaḳḳında ḍarb ve irād olunur. [219a]

132. بِئْسَ مَحَلًّا بَيْتٌ فِي صَرِيمٍ

Bi'se maḥallā bittü fi şarīmi

Eş-şarīm emīr vezninde büyük ḳumluḳdan ayrılmış parçaya dinūr ve minhü ḳavlühüm Ef'ā şarīm oraniñ engereği şedīd olmağla meşel olmuşdur ğāyet muḍırr olanlara 'Arablar Ef'ā şarīm dirler ve şarīm şabāḥ vāḳtine ıtlāḳ olunur geceden münḳaṭi' oldığıçün ve geceye ıtlāḳ olunmağla ḍidd olur meşel-i mezkūrda olan şarīmden murād budur ve geceden bir bölüğe dinūr. Yuḳālu: Meḍā şarīm mine'l-leyl ve şarīmetün ey ḳıṭ'atün minh yürīdü bi'se'l-maḥall maḥallen bittü fih şümme ḥuzife fi neşār bth şümme ḥuzife'l-hā'ü yüḍrabü li-men sekene ilā men lā yūşıḳu bi-mişlih

133. بِئْسَ كَحَنَّةِ الْعُلُوقِ الرَّائِمِ

Bişeru keḥanneti'l-'alūḳı er-rā'imi

El-bişeru kesr ile revnaḳ-ı vech ve şafā'ü'l-levn ma'nāsınadır Ve'l-'alūḳ şol nāḳaya dinūr ki kendi küçüğünden ğayrıya yaḳılmağla veledine aşlā meyl ve ḥanīn eylemeyüp her-bār yaḳīn gelse ānı istişhām idüp teberri ider ola. Yuḳālu: Nāḳatü 'alūḳ izā kanet ṭa'ıfū 'alā ğayri veledihā fe-lā ter'emehū ve innemā teşümmühū bi-enfihā ve temne'u lebenehā burada fe-lā ter'emühū ḍamīri veledede rāci'dür gerçi muḳtedā-yı nazm-ı siyāḳ ğayra rāci' olmaḳdur lākin uşul-i sā'ireden veledede ircā'ı lāyih olmuşdur bu meşel ḳavlini ḥüsn-i şüret ve kemāl-i iḳtişār ile beyān eyleyen kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

134. بَيْضُ قَطَا يَحْضُنُهُ أُجْدَلُ ُ

Beyḍun kaṭā yaḥḍunühü ecdelü

“el-ecdel” şakar ismidür ki cevāriḥ-i tıyürdan çakır ta‘bīr etdikleridür. Fārisīde çerğ dinür cem‘i ecādildür. “el-ḥaḍnū ve’l-ḥazānetü” kuş bīḍaları kanadları altına alup başmak ma‘nāsındadır. Yuḳālu: Ḥaḍane‘ṭ-ṭā‘ir bīdeh ḥaḍnen ve ḥaḍānen ve ḥaḍāneten izā [219b] raḥame ‘aleyhi li’t-tefrīc ve ḍayya‘a kendüsini me‘vā eyleyen Şerīf ḥaḳḳında bu meşel ḍarb ve īrād olunur.

135. بَلَّغَ اللهُ بِكَ أَكْلًا الْعُمُرِ ِ

Belleğallāhu bike eklā‘e’l-‘ömeri

Yuḳālu: Kelā yeklā kel‘en izā te‘eḥḥara ve minhü‘l-kālī li’n-nesī‘eti li-te‘eḥḥurihā ma‘nā-meşelin belleğake’llāhu eṭvele’l-‘ömri ve āh‘irahū olmaḳ üzere mervīdür.

136. بِئْسَ مَحَاكُ الصَّيْفِ اسْتُهُ ُ

Bi’se maḥḥakü eḍ-ḍayfi āstehū

Bu meşel denī ve le’im olan kimse ḥaḳḳında ḍarb ve īrād olunur bu meşel Bi’se maḥallü‘ḍ-ḍayf ‘unvānıyla daḥī mervīdür.

137. بِيحٍ بِيحٍ سَاقٌ بِخُلْحَالٍ ِ

Beḥin beḥin sāḳun bi-ḥalḥālin

Beḥin eşvātdandır bir nesneyi isti‘zām maḥallinde söylenir meşelā bu iş pek ‘azīm oldı ve ‘azīmdür diyecek beḥi dirler ‘azume ve faḥüme maḥallindedür ki isti‘cābı mutaḍammındur. Ve gāh olur ki mübāleğa için tekrār idüp beḥin beḥi dirler burada vāḳi‘ oldığı gibi evvel kesr ve tenvīnle ve şānī sükūnludur ve müfredinde ḳalīlen sükūn ile telaffuz olunur. Ve beḥi dinür kesr ile ve biḥin dinür cerr ile ve beḥün dinür ḍamm ile ve tenvīn ile ve beḥ beḥ dinür ikisi de sākin olarak. Ve beḥḥ beḥḥ teşḍīd ve cerr ile olursa mükerreran rıḍā ve i‘cāb maḥallindedür ve istiḥsān maḳāmındadır. Fārisīde ḥoşa ḥoşa ve nīka nīka ve zehī zehī ile edā iderler ve

lisānımızda peh peh dinür ki andan muharrefdür. Kāle'l-Mü'ellif: Beḥin kelimetün yeḳülühā el-müte'accib min-ḥusni's-şey' ve kemālihi'l-vāḳi' mevki'a'r-rıdā. Ke'nnehū kāle mā aḥsene mā erāhū vehüve sāḳu muḥallāt bi-ḥalḥālī ve yecūzu en-yürīde bi'l-bā'i ma'nā ma'a fe-yekünü't-ta'accüb min-husnihimā. “Ve's-sāḳ” baldır ta'bīr olunur maḥalle dinür ve el-ḥalḥāl nisvāniñ ziynet-i ma'rūfeleridür ki [220a] ayaḳ bilezikleridür. 'Arabistān'da müte'ārīfdür sīmden i'māl olunur bir şeyden nāşī mevdi'-i tehekkümüñ ğayrıda tehekküm ve hezv eyleyen kimse ḥaḳḳında bu meşel ḍarb ve irād olunur ve ibtidā kā'il-i meşel Virşe bint-i Şa'lebe nām ḥātündür ki ricāl-i 'Arab'dan Zehl bin Şeybān bin Şa'lebe'niñ imre'esidür aşlı budur ki Benī Şa'lebe'den Raḳḳāş bint-i 'Amr bin 'Oşmān'ı zevci Ka'b bin mālīk bin Teymullāh bin Şa'lebe bin 'Akābih iṭlāḳ eyledikde mezbūreyi Virşe'niñ zevci mezkūr Zehl tezevvüc eyledi lākin Virşe Raḳḳāş'ı çekemeyüp Zehl birleşmeğe müsā'ade etmez ve belki her bār ḍarb eyler idi bir gün Raḳḳāş sākından ḥalḥālını ihrāc iderken Virşe gördükde beḥin beḥ sāk bi-ḥalḥāl dimekle kelāmı beyne'l-'Arab meşel olarak irsāl olunmuşdur. Pes Raḳḳāş daḥī cevābında

أَجَلٌ سَاقٌ بِخُلُحَالٍ

لَا كَخَالِكَ الْمُخْتَالِ

didikde Virşe Raḳḳāş üzere veşüb eyleyüp ḍarba şurū' eyledi Raḳḳāş daḥī “kārḍ bi-istiḥvān resīd”²⁰ mışdāḳınca anı ḍarba ibtidār idüp ḥattā ğalebe ile Virşe'yi ḥacַz eyledikde Virşe işbu şi'ri inşād eylemek üzere mervīdür:

يَا وَيْحَ نَفْسِي الْيَوْمَ أَدْرَكْنِي الْكَبِيرُ

أَأَبْكِي عَلَى نَفْسِي الْعَشِيَّةَ أَمْ أَدْرُ

فَوَاللَّهِ لَوْ أَدْرَكْتِ فِيَّ بَقِيَّةً

لَلَأَقْبَتِ مَا لَاقَى صَوَاجِبِكَ الْأَخْرُ

Ba'de murūr-ı zamān ile Zehl bin Şeybān'ın mezbūre Raḳḳāş'dan ba'dı evlādı vüçüda gelmişdür ki bunlardur Mürre ve Ebā Rebī'a ve Muḥlem ve Herş bunlarıñ her biri 'Arab'da birer ḳabīle cedleridür hikāye-i mezkūrda ismi sebḳat eyleyen Virşe vāviñ kesriyle ve şā-i müşelleşe iledür ki ḥātūn-ı mezbūruñ ismidür ve Benū'l-Virşe

²⁰ Bıçak kemiğe dayandı.

kezālik vāviñ kesriyle ‘Arab’dan bir batındur ki vālidelerine mensūblardur feteḥātla vārişin cem‘idür. İntehā. [220b]

138. بَنِي حَمْرٍ وَمَكِّيْنِي

Benīke ḥammirī ve mekkikinī

Aşl-ı meşel budur ki bir zamān nās beyninde cedb ü mecā‘a ya‘nī kaḥṭ u ğilā vāki‘ olmuşidi ol eṣnāda ‘Arab’dan bir racül ihtiyāṭ idüp temr nev‘inden ḥāneisne bir miqdār eşyā cem‘ ve ilkā eylemişidi mezbūr ‘Arab’ın küçük küçük çocukları ve bir ḥātūnu olmağla ḥātūn ol temrden ‘ale’s-seviye kuvvet verib çocuklar daḥī ol cem‘i beynerinde taḫsīm idüp ekl ile def‘-i cū‘ eylemler idi ve temr ḥamra mişālince ya‘nī miqdārınca idi ve cümlesini bir ādem ekl eylese müstağnī-i cū‘ olmaz idi yine ḥātūn bir gün mezbūr çocuklara ḥamra miqdārınca temr verib beynerinde taḫsīm iderler iken mezbūr ‘Arab görüb “Ḥamrī benīki ve mekkikinī” didi ve a‘ṭinī mişle’l-mükā’ dimeği murād eyledi ya‘nī baña mükkā’ kadar ver didi ve bu kelāmı beyne’l-‘Arab meşel olarak irsāl olundu ki aşḥābu beyninde baḥş ü ‘aṭāyı şūret-i seviyede i‘ṭa eyleyen kimse ḥaḫḫında ḍarb olunur. oldı pes ḥamr serceye şebīh başı kırmızı bir kuşdur ki āña Kayakuşu dirler ve mükkā’ daḥī bir kuşdur ki ḥamradan büyücekdür ki mīmiñ ḍammı ve kāfiñ teşdīdi ve elifiñ meddiyle zūnnār vezninde çoban aldankıdı didikleri kuşa dinür ki dā‘imā sağır ider cem‘i mekākī gelür mīmiñ fetḫiyle ve ba‘dı tefāsīrde lafzı mükkā’ sağır ma‘nāsınadır ve sağī re bir beyāḍ kuş ismidür ki ādem gibi ışıık urur diyār-ı Ḥicāz’da olur ve ‘Arablar mükkā’ eṭ-ṭā’ir ve mükkā’ er-racül yemkū mekven dirler bir kimse ellerini yāḥud kuş kanadlarını çarpıp ötdüğü zamānda bu kuş için mekkā’ ismi şayyāḥdan iştikāk olunmuşdur zīrā mükkā’ ḥaḫḫatde ışıık ma‘nāsınadır nitekim Cenāb-ı Ḥaḫḫ Kelām-ı Qadīm’inde buyurur Ve mā kāne şalātühüm ‘inde’l-beyti illā mükā’en ve taşdiyeh ya‘nī keferē-i Qureyş’in Beyt-i şerīf’de namāzları omadı illā ele urub ışıık çalup şadā virmek oldı. [221a] Pes mükā’ sağır ve taşdiye taşfiḫ ya‘nī şadā etmek ma‘nāsınadır ve İbn-i Kuteybe’ye göre mükā’ taḥfiḫ ile sağır ve şadā’ ma‘nāsınadır ve teşdīd ile mezkūr kuşuñ ismidür kibostānlarda ḥanbek-zen olur nitekim şā‘ir dimişdür:

إِذَا عَرَدَ الْمَكَاءَ فِي غَيْرِ رَوْضَةٍ

فَوَيْلٌ لِأَهْلِ الشَّاءِ وَالْحُمُرَاتِ

Ba'dı rivāyete göre bu beyt maḳām-ı emşâlde vārid olmuştur mükkā kuşu bostānıñ ğayrıda ölse çok koyun ve çok hımārı olanlara şiddet ve hayf vardur dimekdür Baṭlayusī'niñ rivāyetince aşlı budur ki mükkā kuşu ancak bostānlarda ülfet-ğır olur pes bostānıñ ğayrıda hanbek-zen olması nebātüñ olmamasından ve kaḫt u ğılādan ve belki ifrātından neş'et ider ki tecrübe ile ma'lüm olmuştur imdi nebāt olmayup kaḫt u ğılā oldıķda bi't-ṭabi' mezkūr kuş sā'ir maḫallerde öter ve kaḫt u ğılādan mevāşī helāk olur mevāşīden ğayrı mālī olmayanlara bu ḫāl mūcib-i şiddet ve hayf olur intehā.

139. بَاعٍ بَعْرٍ وَجْهَهُ مُلْتَمٌ

Bāyi' u bi-'izzi vechühū müleşsemü

Müleşsem el-muğattā bi'l-lişām ma'nāsınadır ki lişām ile ğaṭalanmış dimekdür ve lişām luğatda ṭā'ife-i nisvānıñ ağızlarına ṭutundukları niķāba dınür ki yaşmak ta'bır olunur. Yuķālu: Cā'et ve 'alā femihī lişāmün ey niķābün ve Bāyi' bi-'izzi kavliyle Bi' 'izzen ve lā terudduhū yekünü bi-hāzīhi's-şıfati murād olunur ki Lā terġib fi muvāşaleti kavmin lā ḳadīme lehüm fe-'izzühüm mestūrun lā yu'rafū illā fi hāze'l-vakt ma'nası verilir.

140. ابْنُ زَانِيَةٍ بَرِيْتٍ

İbnü zāniyeti bi-zeyti

Aşl-ı meşel budur ki ṭā'ife-i luşūşdan birṭaķım kesān bir maḫalle ictimā' ile li-ecli'z-zinā [221b] berķça rūzgār celb eyleyüp işlerini tamām eylediler fāḫiše-i mezbūre bunlardan ücret-i ma'lūme ṭaleb eyledikde 'indlerinde aķçeye dā'ir bir şey olmamağla hemān mevcūdları olan bir ṭulum zeyeti mezbūreye veridklerinde mezbūre Lā urīduhā li-ennī ahsebenī 'allaḳtū min eḫadikūm ve ukrihu en yekūne mevlūdī ibne zāniyeti bi-zeyt dimekle kelāmı beyne'l-'Arab meşel olmuştur ḳāle's-şā'ir:

إِذَا مَا الْحَيُّ هَاجَى حَشْوَ قَبْرِ

فَدَلِكُمْ ابْنُ زَانِيَةٍ بَرِيْتٍ

○

141. بِالْمَ مَا تَخْتَنَنَّ

Bi-elemi mā tuhtenenne

Ey lā yekūnū'l-ḥitānū illā bi-elemin. Bir kimse ḥayrī idrāk eylemez ve ma'rūfi işlemez illā illā ihtimāl-i meşakḳat ile işler dimekdür. Meşel-i mezkūr بِالْمَ مَا تَخْتَنَنَّ 'unvānıyla daḥī mervīdür ki bu ḥıṭāb mü'enneşe rāci'dür. "Hā" sekt içündür ve şu iki rivāyetde getirilmiş olan nūn ḥarfı 'Arab'ın مَائِنُنَّ شَكِيرُهَا ومن عَصَةِ مَائِنُنَّ شَكِيرُهَا kavillerinde olan ḥarf-ı nūn kabīlindendür.

142. بِمِثْلِي زَابِنِي

Bi-mişli zābinī

Ey dāfi'ī mine'z-zebn ve hüve'd-def'. Aşl-ı meşel budur ki Mecāşi' bin Mes'ūd es-Sülemī nām emīr eşnā-yı geşt ü güzārda Kirmān ḳurāsından bir ḳaryeye vāşıl ve dāḥil olub ol ḳaryeniñ ḳavmi ehlinden ba'dı kimselere siziñ emīr ve metbū'uñuz ḳandedür deyü vāki' olan su'āline anlar Bir demīmü'l-ḥulḳ ve ḳabīhu'l-vech bir kimseyi irā'et idüp İşte emīr-i ḳavm budur diyerek gūyā Mecāşi' 'i izridā' ve istihfāf ṭarīḳıyla ḥande-zen oldılar. Mecāşi' ḳadıyyeyi intikāl eyleyüp bunlara nefrīn-ḥān olarak ey ḳavm beni ḳavmim ve ehlim meḥāsin-i vechimden nāşī murād eylemediler belki benimle tezāyün ve müdāfa'a-i ḥaşm eylediler deyü cevāb-dāde olub. [222a] oldı ve benim ehlim benim meḥāsinimi murād eylemediler ancak tedāfü'umı murād eylediler deyü serd eylediği maḳālāt ile ehlimden müdāfa'a-i ḥaşm iden cevher-i zātında merkūz olan ḳuvve-i besālet ve şecā'atdūr yoḥsa meḥāsin-i vechim deḡüldür dimeği imā eyledi nitekim İbnü'l-A' rābī dimişdür:

بِمِثْلِي زَابِنِي حِلْمًا وَجُودًا

إِذَا التَّقَاتِ الْمَجَامِعِ وَالْخُطُوبِ

بَعِيدِ حَوْلِي قَلْبِي

عَظِيمِ الْقَدْرِ مِثْلًا فَكَسُوبِ

فَإِنْ أَهْلَكَ فَقَدْ أَبْلَيْتُ عُدْرًا

وَإِنْ أَمْلَكَ فَمَنْ عَضْبِي قَضِيبِ

143. بَعْضُ الْبِقَاعِ أَيُّمُنُ مِنْ بَعْضِ ِ

Ba‘dı ibkâ‘i eymenü min-ba‘đ

Qā‘il-i meşel bir A‘rābīdür aşlı budur ki A‘rābī-i mezbūr yolda giderken Hādet-i Mu‘āviye‘ye teşādūf eyleyüp tese’’ül eyledikde Mu‘āviye cevābında seniñ için şimdilik nezdimizde verilecek bir nesne yođdur didi mezbūr A‘rābī bir sā‘at soñra diđer bir maħalalde yine cenāb-ı Mu‘āviye‘ye teşādūf-i birrele su‘āle ibtidār eyledikde Mu‘āviye Ey A‘rābī ānifen filān maħalalde benden nesne taleb iden sen deđil misin didikde A‘rābī taşdıķ-kenān ve lākin ba‘đu‘l-bikā‘i eymenü min-ba‘đ demekle kelāmı meşel olmuşdur ya‘nī ba‘dı maħall ba‘dı maħallden meymenetli olmađla orada vuķū‘ bulan su‘ālime gerçi redd ile cevāb-dāde oldıñ ihtimāl ki bu maħall āndan meymün olmađla burada belki bir şey iħsān idersin dimeđi murād eyledi pes Mu‘āviye A‘rābīniñ bu sözüne ta‘accüb-kenān kendisine bir miđdār şey i‘tā ile memnün eyledi deyü menķül ve maħkīdür.

144. بِبَطْنِهِ يَغْدُو الذَّكَرُ ُ

Bi-baṭnihī ya‘dū’z-zekeru

İnne’z-zekera mine’l-ħıyeli ‘alā mā ḥasibe ve ye’külü ve zālīke inne’z-zekera ekşeru eklen [222b] minel ünse fe-yekünü ‘adüvvühü ya‘nī ħıyel cinsinden olan erkek ekl eylediđi miđdār ‘udüvv ü şitāb ider bu cihetdendir ki zükūr ināşdan ziyāde ekl eyler zīrā zükürüñ sa‘y ve ‘adüvvü mādegānından ekşer ve ezyeddür ba‘dı kavle göre aşl-ı meşel budur ki bir ādem keresne oldıđı ħālde zevcesi nezdine geldi ve ħātūnuñ ise zevciyle mücāma‘ata meyli olub o yolda ħādırılık ızhār eylediđini ħerīf idrāk eyleyüp āña ravy-i iltifāt ‘arđ eylemedikden soñra veledine dahī ‘atf-ı nigāh etmedi vaķtāki merķüm şa‘bān oldı veledini yanına da‘vet eyleyüp iltifāt ve nevāziş-i birrele ba‘dehū mücāma‘ata ħavāhiş gösterdikde ħātūnu Bi-baṭnihī ya‘dū’z-zeker demekle kelāmı beyne’l-‘Arab meşel olarak irsāl olundı lākin Ebū Zeyd kavlince A‘rāb tā‘ifesi zu‘m eylediler ki bir ħātūn ile bir ‘azīmü’l-baṭn kimse müsābaķa eylediler ħātūn ānı terħīb tarıķıyla Seniñ baṭniñ ‘azımdür didikde ol kimse Bi-baṭnihi ya‘dū’z-zeker didi ya‘nī ħātūn Sen kebīru’l-baṭn bir kimse oldıđuñ eelden benimle müsābaķa edemezsiñ yolda ħalırıñ dimeđi murād eylediyse de ħerīf ta‘rīđ ve kināye

tarīkıyla Erkek batnıyla ‘udüvv ve şitāb eyler ya‘nī zükūruñ hareketi batnı ve ekli vesīledür dimeği murād eyledi.

145. البينةُ على المدّعي واليمينُ على من أنكرَ

El-beyinetü ‘ale’l-müdde‘ī ve’l-yemīn ‘alā mā enkerā

Müdde‘ī üzere şāhid ve münkir üzere yemīn lāzım olur dimekdür ki ‘āşıka nişān da‘vāya burhān meşeli kabīlindendür.

Müdde‘ī üzere gerkdür şāhid

Münkire elzem olandur sevgend

Ne ise maḥkemeye varma şaķın

Dām-ı tezvīre olursun pā-bend [223a]

146. البغرةُ تدلُّ على البعيرِ

el-Ba‘retü tedüllü ‘ale’l-ba‘īr

El-ba‘retü zātü’l-ḥaff ve’z-zalf ya‘nī deve ve koyun ve keçi maḥūlesiniñ tersine dinür ve ba‘īr ma‘lūmdur ki ba‘re ba‘īre delālet eyler dimekdür bir maḥallde ḥayvān tersi görüldükde orada ḥayvān ra‘y olunduğu istidlāl olunur bu meşel El-ḳaṭrah tebbenī ‘ale’l-ğadīr meşeli kabīlindendür.

147. أبغضُ النَّاسِ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى الْعَنْزِيُّ

Ebğādu’n-nāsi ilallāhi Te‘ālā el-‘aşarī

Ve-hüvellezī leyse fī emri’d-dünyā ve lā fī’l-āḥire. Ya‘nī ‘aşarī dünyā ve āḥiret talebinden ‘ātıl olan himmetsiz bātıl kimseye ıtlāķ olunur. Bu kelām lü’lü’-i nizām Ḥadıṣ-i şerīf-i Nebī ‘aleyhi’s-selām olmak üzere mervīdür ki ebğād-ı nās ‘aşarīdur diyecek maḥallde ve himmetsiz kimse ḥaḳķında irād olunur.

148. أبو البنات مرزوق

Ebū'l-benāti merzūkun

“el-benāt” bintiñ cem'idür kızlara dinür ki kızlar pederi merzūk olur dimekdür. Kāle'n-nebiyyü şallallāhu 'aleyhi ve sellem min tarīkı 'Ukabete bin 'Âmir: «أَحِبُّوا الْبَنَاتِ، فَإِنِّي أَبُو الْبَنَاتِ»: «لَا تَكْرَهُوا الْبَنَاتِ؛ فَإِنَّهُنَّ الْمُؤْنِسَاتُ الْعَالِيَاتُ»

149. بُؤْ بِشِئْسَعِ نَعْلِ كَلِيبِ

Bu' bi-şis'i na'li kelbi

“eş-şis'” şīniñ kesriyle na'leyn taşmasına dinür. Yuqālu: Ennī ileyhi mine'ş-şis' ey min kıbāli na'lihī. Ve bundan şis'in daḥī luğatdur ki āḥirinde nūn ziyādesiyle bu meşel ricāl-i 'Arab'dan Cessās bin Mürre'niñ qatl eylediği Küleyb Vā'ilī'niñ birāderi ve İmru'u'l-Qays'ın ḥālī. [223b] Olan Mühelhel Vā'ilī aqvālınden merķūm Mühelhel'in ekşer evķātı ülfet-i zenān murūr eylediğinden nāşī merķūm Küleyb āña zā'iru'n-nisā dirler idi vaqtā ki Küleyb'i Cessās bir dere kenārında qatl ile qarārı firāra tebdil eyledi bu mādde'den tolayı kabeile-i Cessās ile Benī Bekr beynine şirāre-i fitne ve fesād düşüb 'ākıbet āteş-i ḥarb ü kıtāl 'alev-kır olub muķātele-i keşire zuhūra geldi lākin Qabile-i Mühelhel'den ol kadar ādem qatl ü i'dām olundu ki güştelerden peşteler ḥāşıl oldu ol zamān bī-ṭaraf bulunan Ḥāriş bin Mālik'den isti'āne ve istiğāse olunduğda Ḥāriş Ferzendī Becr'i Mühelhel'e irsāl idüp Büceyr vāşıl oldığda yā Mühelhel pederim saña selām idüp der ki Ben ḥarbden 'uzlet idüp qavmime i'ānet ve imdād eylemedim ve bī-ṭarafılığı ihtiyār etdim zīrā qavm size zulm etmişlerdi el-ān birāderiñ Küleyb'in intikāmını alup bu vaq'ada nīce merd-i delir-i ta'me-i şimşir ābgır oldu bu qdar qanlı muḥārebe bir ādemiñ yüzünden vuķū' buldu Eş-Şulḥ seyyidü'l-aḥkām iktidāsınca artık bu ḥarb ü kıtālī mübeddel-i şulḥ ü şalāḥ eyle deyü vedī'a-i Ḥāriş olan naşāyiḥi teblīğ eyledikde Mühelhel bī-inşāf bu sözden inḥirāf-ı birrler ḥiddet ve tehevür eyleyüp eline bulunan neyze-i çekersikāfi Büceyr'e ḥavāle eyledikde yanında bulunan İmru'u'l-Qays bin Ebān teğallübü her ne kadar elçiye zevāl olmaz yolunda nuşḥ u pend eylediyse de Mühelhel'e qaṭan te'şir eylemeyüp ğulāmı hemān sā'at-i qatl ile Be'ūbi-şis' na'l kelb 'alā qavli Be'ū bi-şis' na'l-i Küleyb ya'nī bu ğulāmıñ ḥūn-ı demi Küleyb'in na'liniñ taşmasına berāber muķābildür didi meşel-i mezbūr bir nesne bir nesneden ifrāt ile vađī' ve denī olub küllī ba'dına mu'ādil ve berāber olmaz diyecek maḥallde ḍarb ü irād olunur ba'dehī keyfiyyet-i

hāl Hāriş'e aks eyledikde Hāriş dahī gadaḥnāk olub hemān tehyi'e-i cüyüş eyleyerek harbe şurū' ve nīce müddet muḥārebe idüp pek düşvār-ı hāl ile muşālahaya raġbet eylediler faķat Mühelhel tek ve tenhā ķalup hālleri. [224a] Cānibine 'āzim ve rāhī olub ba'dı rivāyetde bir müddet şoñra ḥatf-i ānife vefāt eyledi ve 'alā rvāyeh merķūm pīr olmaġıla kendisinden her hālde müteḍaccir olan iki ġulāmı merķūmı aġyārdan hālī bir maḥallde ķatl eylediler deyü menķūldür.

150. باكُورَةُ الأَثْمَارِ

Bākūretü'l-eşmār

“el-Bākūr” evvel-i bahārda yaġan yaġmura dinür. Yuķālu: Emṭarati's-semā'ü el-bāküre ve hüve'l-maṭaru evvele'vesmiyyi ve muṭlaķā sā'ireden 'acele ve çabuk hāşıl olan nesneye dinür ṭurfanda meyve gibi. Burada murād olan budur. Mü'ennesinde bākūret dinür ve bākūret meyveye dinür şemere ma'nāsına ve bu mecāzdur el-eşmār şemeriñ cem'idür bu kelām zāde-i ṭab'ī olan eş'āriñ henüz mezāyā ve ma'anīsine muṭṭali' olmayup nev-heves olan şā'iriñ şī'inde isti'māl olunur.

151. بغلة الشطرنج

Baġletü'ş-şatranc

Bu meşel nüfūs-ı zā'ide gibi melūm olan kimse ḥaķķında ḍarb ü irād olunur zīrā baġle ester ma'nāsınadır ve şatranc zuraḑāya maḥşuş bir la'b olub esb ve fili vardur lākin baġlesi yoķdur. Vaķtā ki Fūrs-i ahīriñ evvel mülūki olan Erdeşir bin Bābek zamānında bāzīce-i nerd icād ve iḥtirā' olunub teķallübāt-ı zamāneye işāret ķılındı nitekim şā'ir demişdür:

النَّاسُ مِثْلَ رَمَانِهِمْ

حذو المثل على مثاله

ورحال دهرك مثل

دهرك في قلبه وحاله

Mervīdür ki ibtidā Nerd ile Erdeşir mülā'abe eylemekle ol bāzīceye Nerd tesmiye eylediler ba'dı rivāyetde bu la'bı ibtidā Erdeşir kendisi icād eylemişdür ki

dünyāniñ teḳallüb ve tebeddülüne teşbīh ve işāret ḳaşd eylemekle on iki ḥāne vaḍ'ı ile şühür-i işnā 'aşera ve otuz pul ile eyyām-ı şehne [224b] ve iki zār ile ḳaḍā ve ḳadere imā eylemiştir. Beyāna ḥācet olmadığı üzere bāzīce-i mezbūr zārlara tābi' olub nerāddan biriniñ la'bı zār ḳuvvetiyle ḥaşmına ḡalebe üzere iken 'adem-i müsā'ade-i zār sebebiyle tekrār maḡlūb belki yine ḡālib ba'dehū maḡlūb olub hezār ḡüen teḳallübāt zuhūruyla benī beşeriñ aḥvāline delālet ider ba'ḍılar nerd nerd ş'i' rden muḡreb olub Mülūk-i Sāsāniyye'niñ evveli olan Şabur bin Erdeşir vaḍ' u iḥdās eyledi dimişlerdür la'b-ı mezbūruñ riḳ'ası vech-i arḍ menzilesine tenzīl ve taḳsīm-i rubā'ī fuşūl-i erba'aya temşīl olunub otuz 'aded pul otuz ḡüne mişāldür ki ekşer-i 'aded-i eyyām-ı şühürdür ve sevād ve beyādı leyl ve nehāra ve on iki ḥānesi on iki aya ve iki mihre ki ka'beteyndür eḳḍiye-i semāviyye ki insāniñ nef' ve ḍararına mü'eddī olur āña teşbīh olunmuşdur ḥikāyet iderler ki Nerd diyār-ı 'Acem'de meşhūr olmaḡla ḳurşun dānesi gibi müdevver olan ka'beteyni bir tāsce derūnuna vaḍ' ile atarlardı nitekim ol tāsce ḥaḳḳında şā'ir dimişdür.

مهرة چند بود بی سروبن

کف ازان تا سبحة نرد بکن

Pes ḥukemā-i Hind'den Şaşa bin Dāmīr el-Hindī ehl-i feresiñ nerd ile iftiḥārlarını istimā' ve la'b-ı ma'hūde mu'āraḍa murād ile şaṭranc la'bını iḥtirā' eyledi vaḍ'-ı mezbūruñ iḥtirā'ı ḥuşūşunda olan rivāyet budur ki Hind pādişāhlarından Ṭalḥand nāmında olan bir pādişāh düşmeni ile muḥārebe iderken maḡlūb ve münhezim olduğundan nāşī bi'l-āḥare kederinden bī-mār ve helāk olduğda vālidesi firāḳına taḥammül edememekle kendisini işḡāl için etbā'ı ḥukemāya mūrāca'at eylediklerinde Naşrīdehr nām bir ḥakīm şaṭrancı iḥtirā' ile Ṭalḥand'ın vālidesini eḡlendürür idi nitekim şā'ir-i māhir dimişdür:

همی کرد مادر ببازی نگاه

پر از خون دل از بهر طلخند شاه

نشسته شب و روز پر درد و خشم

شطرنج بازان نهاده دو چشم

[225a] همه کام و رایش به شطرنج بود

ز طلخند جانش پر از رنج بود

Ba' dılar dahī la'b-1 mezbūru Baḥlāc nām bir ḥakīm-i Hindī icād eyledi dimiş ise de bu kavlı nā-ma'kūl oldığı gibi Naşrıdehr'in icadı dahī i'tibāra şāyān deḡıldür çünkü Baḥlāc ve Naşr Ebū Zeyd gibi besyārdān[?] fūnūn la'b-1 mezkūr olmaḡla 'ale'l-ittifāk la'b-1 mezbūruñ mūcid ve muḥteri'i Şaşa bin Dāmīr el-Hindī'dür ve ḥakīm la'b-1 mezbūru sa'y ve icthād üzre yine vađ' u iḥtirā' eylemişdür ez-cümle la'b-1 mezkūrda gūyā şaf-zede-i ḥarb ve cidāl olan beyādīkdan bir beydağ sa'y ve gūşeş eyleyerek Ferz'in menziline vāşıl ve şatranc riyāsetine nā'il olur ve la'b-1 mezkūrda olan ālāt-1 sā'ireniñ ba' dıları nāṭık ve ba' dıları şāmit şūretde taşvīr olunub her biriniñ derecāt ve merātibi ve kendisine maḥşūş bir gūne ḥarekāt ve sekenātı vardur ve Şāh anlarıñ cümlesiniñ rāmizi oldığı mişillü her bir āletiñ ānı şavlet-i a'dādan ḥusn-i viḡāye ve belā-yı mātđan ḥarāset ve ḥimāye vecībe-i zimmetidür zīrā Şāh riḡ'a-i şatrancıñ rūḡu olmağ mülābesesiyle ol cezve bir ḥalel sirāyet veyāḡud a'dā āña īrāş-1 mađarrat edecek olursa eczā-i sā'ireniñ ḥiçbir kuvveti ḡalmayup cümlesi ḥareketinden sāḡıṡ olurlar ve la'b-1 mezbūra vađ' olunan manşūbe mekāyid-i ḡurūba müşābihdür ve kezālik zafer ḡālib ve ḡazelān maḡlūba işāretdür gerçı nezd-i zār kuvvetiyle mülā'abe olunur faḡaṡ şatrancıñ iḥtirā'ı Leyse li'l-insāni illā mā se'ā Kelām-1 āsumānisine müstenid oldığı muṡlaḡdur didiler bu bābda cereyāne den aḡvāl erbābına ma'lūmdur rivāyet iderler ki vaḡtā ki mezbūr Şaşa la'b-1 mezbūru işbu mu'ārađaya. Binā'en iḥtirā' eyleyüp zamānında bulunan pādişāhıñ ḡuđūruna 'arđ ve mülā'abe eyledikde Pādişāh fevḡa'l-ḡadd taḡsīn ve sābāş eyleyüp muḡābilinde bir nesne [225b]ṡaleb eylesini Şaşa'dan der-ḡavāst eyledikde Şaşa otuz altı ḡāneden mürekkeb olan büyü-t-i şatrancıñ bir ḡānesine bir buḡday ve ikinci ḡānesine iki ve üçüncü ḡānesine dört ve āḡir-i büyüta bāliḡ oluncaya ḡadar muđā'af buḡday ṡaleb eyledi pādişāh def'aten idrāk edemeyüp ḡakīmiñ bu iḥtirā'-ı meṡnine taḡsīn eylediḡi ḡadar bu ṡalebden ṡolayı āniñ 'aḡlını istiḡfāf eyleyerek Küntü ezunnu recāḡahū 'aḡleke ve āniñ Teṡlūbü şey'en nefīsen ya'nī ben seni recāḡat-i 'aḡl şāḡibi ṡann iderdim ve bir şey'-i nefīsi ṡaleb ider ḡıyās eyledim didikde Şaşa cevāba āḡāz eyleyüp Eyyūhe'l-Melik inneke lemmā şareftenī ile't-temennī lem yaḡṡur bi-bālī ḡayru zālīk ve lā sebīle ile'r-rucū' 'anh didi Melik derḡāl kendisine ol miḡdār ḡabbeniñ verilmesini emr eyleyüp muḡāsibān-ı dīvān ḡesāba mübāderet eylediklerinde miḡdārı milyon ve milyar ve kentrilyon derecelerini tecāvüz idüp ḡalem almaz ve 'aḡla şıḡmaz bir ḡadde resīde oldıḡını ve 'inde'l-ḡesāb ol Melik'in arāđisinde ol miḡdār dane ḡāşıl olmadıḡını 'arđ-ı ḡuđūr-ı pādişāh eylediklerinde pādişāh bu def'a bütün

bütün engüşt ber-dehān ta‘accüb olub ḥakīm-i mezbūruñ bu ihtirā‘ı ḥikmet-i celīleye mebnī oldıgını taşdıķ eyledi ve āndan ōñra ol la‘bıñ intişārına himmet etdi intehā .

152. الباطل يميل الى الباطل

El-Bāṭılı yemīlü ile'l-bāṭıl

Ya‘nī zātında şebāt ve ḥakīķat olmayan ve cādde-i istiķāmet ve ḥakķdan ‘udül ile tarīķ-ı ḥaṭāda tek ü tāz eyleyen kimse elbette kendisine mu‘ādil ve meşrebine mümāşil kimseye meyl ve muḥabbet eyler nitekim şā‘ir demişdür:

باطل ز قرب باطل صائب شكفته كردد

در كوش خوابنا كان افسانه جون عيروست

Yāḥud ve mā yūbdi‘ü’l-bāṭıl āyet-i kerīmesi mücebince bāṭıl şeyṭāna ıtlāk olunmağla [226a] şeyṭān-ıynet ve iblīs-ḥılķat olan kimse kezālik deyü sīret ve ‘Azāzīl-cibilliyet olan şahşā meyl ve rağbet eyler meşel-i mezkūr el-bāṭıl ile’l-bāṭıl yemīlü ‘unvānıyla daḥī mezkūr olub El-cins ile’l-cins yemīlü meşeli kabīlindendür.

153. بِطَاعَةِ الْوَلَاةِ بَقَاءُ الْعِزِّ

Bi-ṭā‘atı’l-vülāti beķā‘u’l-‘izzı

Bir ḳavmiñ beķā-yı ‘izzeti zāhiran ve bāṭınen ṭā‘at ve inķiyād ile ḥāşıl olur ḥılāf-ı ḳadıyye zuhūr edecek olur ise emr ber-‘aks olur diyecek mevķi‘de ḍarb ü irād olunur.

154. بَدَتِ السَّمَاءُ نَقِيَّةً

Bedeti’s-semā’ü naḳıyeh

“es-Semā” Fārisī’de āsumān muķābilidür ki göge dinür meşel-i mezbūr nāsdan ḥālī ve tenhā olan maḥall ḥakķında ḍarb ü irād olunur.

155. بَلَّغَ الْمَدَى، وَجَفَّ الثَّرَى، وَأَمَرَ غَدْرَ أَرَى

Beleġa'l-medā ve ceffe's-serā ve emre ġadriñ erā

Bu meşel kışşası āyetde mezkūr ve mūnderic olan Cezīmetü'l-Ebreş nām emīriñ kelimātındandır ki Zibā nām emīreniñ giriftār-ı pençe-i esāreti oldığı evānda irād eylemişdür.

156. بَعْنُوا بِالسَّوَاءِ وَاللَّوْءِ

Be'aşū bi's-sevā'i ve'l-lev'

Ey ba'aşū yeste'isūne'l-levā' ser'asker bayraġına dinür 'alem ma'nāsına livāy dahī luġatdur cem'i elviyedür cem'u'l-cem'i elviyāt gelür ki bayraġa dinür ki 'alem ve sancaġ olacaġdur ve rāye sār bayraġa dinür ve livā' levy māddesindendür ki şakġası şarılıp dūrülür ve rāye ru'yet māddesindendür ve eġadühümā āġarda isti'māl olunur ve 'alem [226b] ikisine de şāmildür zīrā 'alāmetdendür aşl-ı meşel aġşām ve A'rāb tā'ifesi bir düşmen istīlāsında kabā'il-i sārıreye bayraġlar irsāliyle istigāse ve istimdād iderler idi.

157. الْبَادِيُّ أَظْلَمُ

El-bādī ezlem

Bu meşel emşāl-i sārıreden olub el-ġāletü h'zihī lisān-ı 'umūmīde cereyān olmaġdadur ya'nī ziyāde zālīm olan bir nesne ġudūşüne ve zuhūruna bādī olan kimsedür diyecek yerde irād olunur.

158. بَعْدَ خَرَابِ الْبَصْرَةِ

Ba'de ġarābi'l-Başra

“el-Başratü” bārıñ fetġi ve şādıñ sūkunuyla ve bārıñ kesri ve feteġātla ve şādıñ kesriyle bender-i 'Irāk'dur. Ba'ġılar Başra “bes rāh”-ı Fārisī mu'rrebidür ki çok yollu dimekdür didiler ve ba'ġılara ġöre Başra küfeki taşdan binā olunmaġla bārış-i tesmiyedür Fārūġ-ı A'zam rađıyallāhu 'anh zamānında binā olunmuşdur. Mervīdür ki ġarb-i Cemel'den şoñra Ĥadret-i 'Alī ibn-i Ebī Tālīb rađıyallāhu 'anh Başra'da kırā'et buyurduġları ġuġbe 'akābinde ehl-i Başra'yı Yā ehle'l-Başrati yā beġāyā

Şemūd yā cende'l-mer'eti ve yā etbā'a'l-behīmeti deyü tezkār eylemişlerdür ve Başra mağribde daḥī bir belde ismidür tārīḥ-i Hicret'den dört yüz sene murūrunda ḥarāb olmuşdur bu meşel iş işden geçdi artık tedbīre lüzüm kalmadı diyecek maḥallde ḍarb olunur ki lisān-ı Fārisī'de āb ez sergüdeşt dinür ba'ḍılar bu maḳāmda ba'de ḥarābi'l-Bağdād daḥī didiler ke-mā ḳāle'ş-şā'ir:

نسيم صبا بغداد بعد خرابها

تمنيث لو كانت تمر على قبري

Meşel-i mezbūr El-bādī ezlem meşeli mişillü her bār lisān-ı nāsda dā'ir ve sā'ir olub tefevvüh ve telaffuz ve iḳṫdāsına göre ḍarb olunmaḳdadur. [227a]

3.2. El-Müvelledün

159. بُئِسَ الشَّعَارُ الحَسَدُ

Bi'se'si'āru el-ḥasedu

“eş-Şi'ār” insānıñ gömleğine dinür ve muṭlaḳā bedene mümāss olan libāsına dinür kıllara mümāss oldığıçün ba'dehū at çölünde ve o maḳūlede isti'māl olundu el-ḥased ba'dılara göre ğıbta ile tefsīr olunur ve ḥased bir fādıl ve mütena'im ni'meti ve faḍileti kendisine müteḥavvel olmasına yāhud āndan zā'il ve meslūb olmasını temennī eylemek ma'nāsınadır ya'nī şī'ār ve ṭabī'atıñ ḳabīhi ḥaseddür fi'l-ḥaḳīḳa ḥased şī'ār-ı reddiyye-i sā'ireniñ eḳbah ve erzelidür binā'en 'alā-zālik ḥasedden ihtirāz dımnında Berzegān[?] İyyāke ve'l-ḥasede iyyāke ve'l-esede dimişlerdür zīrā ḥased esed gibi muḍırr bir ṭabī'atdur ve ḥasūd olan kimseler bi't-ṭab' bī-ārām ve rāḥatdur berde-i mühlük ve rāh-zen her sālīk-i mesālīkdür ve derd-i ḥasediñ devāsı ḥasedi terkdür ve-illā merkdür nitekim şā'ir dimişdür:

بمیر تا برهی ای حسود کاین رنجیست

که از مشقت آن جز به مرگ نتوان رست

160. بَيْنَ الْبَلَاءِ وَالْبَلَاءِ عَوَافِي

Beyne'l-belā'i ve'l-belā'i 'avāfi

“el-'Avāfi” cem'-i 'āfiyedür vāfiye vezninde fi'l-aşl ismdür Ḥaḳḳ Te'ālā 'abdin den emrād ve belāyāyı def' ve ḥıfz eylemekle ḥāşıl olan şıḥḥat ve selāmete dinür ki miḥnet ve miḥnete muḳābildür. Yuḳālu: Ce'alallāhu fi 'afiyetin ey şıḥḥatin ve selāmetin ve 'āfiyeh müfā'aleden maşdar-ı sālīş olarak şüzüz-i özü müsta'mel olur ya'nī maşdar mevḳi'inde isti'māl olunur ve 'inde'l-ba'd 'āfiyeh nāşi'eh mişillü maşdar-ı şülāşīdür ve nādīr olarak Ḥaḳḳ celle ve 'alā ḳuluna 'ilel ve belāyādan şıḥḥat ve selāmet virmek [227b] ma'nāsınadır. Yuḳālu: 'āfāhullāhu mine'l-mekrūh ve Ḥaḳḳ Te'ālā bir 'abdini nāsdan ve ol nāsı ol 'abdden 'āfiyetde ḳılmaḳ ma'nāsınadır ki nāsıñ knedüden ezā ve ve şıḳalini ve tesalluṭunu ve kendisiniñ nāsa ihtiyāc ve ta'arruḍ ve mürāca'atını şarfla ol ḳavlini āsüde ve āzāde eylemekden 'ibāretdür. Yuḳālu: 'āfāhullāhu ey ce'alehū mine'n-nās ve'n-nās minhü fi 'afiyetin.

161. بَيْتِي أَسْتُرُ لِعَوْرَاتِي

Beytī esteru li-‘avrātī

Bu meşel ‘izzetle mü’eşsir olan kimse hakkında ɗarb ü irād olunur.

162. بَيْتُ الْإِسْكَافِ فِيهِ مِنْ كُلِّ جِلْدٍ رُقْعَةٌ

Beytü’l-iskāfi fihi min külli cild ruḳ‘atün

Bu meşel nāsın ihlāṭı hakkında ɗarb ü irād olunur ya’nī keşş düz olan kimseniñ hānesinde her deriden bir parça bulunur ki hāne-i iskāfa Beytü’l-ādem daḥī dinür.

163. بَعْلَةَ الرَّزْعِ يُسْقِي الْقَرْعُ

Bi-‘illeti’z-zer‘ yesḳā el-ḳar‘

El-ḳar‘ ḳabaḳ ta’bīr olunan sebzeye dinür ya’nī zer‘ bahānesiyle fer‘ini saḳy eyler dimekdür ki bir ādemiñ işini görmek vesīle ve bahānesiyle kendi kār ve menfa‘atine revāc veren kimse hakkında bu meşel ɗarb ü irād olunur

164. بَعْلَةَ الدَّائِيَةِ يُقْتَلُ الصَّبِيُّ

Bi-‘illeti’d-dāyeti yuḳtelü eş-şabiyyü

Ed-dāyetü lisān-ı Türkī’de ṭayā didikleridür ki şabīleri emzirir ola ya’nī dāyeniñ ‘illetiyle ekşer aḥyānda şabī ḳatlı olunur ya’nī ‘illet-i dāye şabīniñ helākine bādī olur

165. بُعَاثُ الطَّيْرِ أَكْثَرُهَا فِرَاخًا

Buḡāşü’ṭ-ṭayri ekşeruhā firāḥan

[228a] El-biḡāş ānifen beyān olunan ḡubār renkli bir ḳuşdur ki ṭayerānı baṭīdür Fārisī’de murdār dirler ḳuşlarıñ şirārından ve şikār olunmayanlarındandır bu meşel ‘Abbās ibn-i Merdās es-Sülemī ḳavlınden me’ḥūzdür:

بُعَاثُ الطَّيْرِ أَكْثَرُهَا فِرَاخًا

نَزور وأُمُّ الصَّقْر مَقْلَاةٌ

Ya ‘nī biġās̄ kuṣ̄ı kuṣ̄larıñ yavru cihetinden ekşeridür faқаt toġan anasınıñ ez kerre veledi qalmaz ya ‘nī aṣl-ı zādegāniñ ḥāli böyledür miqlāt mīmiñ kesriyle nisādan evlādı saġ qalmayandur nezūr nūnuñ fethiyle qalilü’l-evlād ma ‘nāsınadur.

166. بَشِيرٌ مَالِ الشَّحِيحِ بِحَادِثٍ أَوْ وَارِثٍ

Beşir mālē’ş-şehīhi bi-ḥādişin ev vārişin

“eş-Şehīh” hırşa muqārin buḥl ve iġmsāk-i şī ‘ār merdüduyle muttaşif olan nā-kes ve denī kimseye dinür ve el-ḥādiş muqaddem yoġiken şoñradan peydā olan nesneye dinür el-vāriş vefāt iden kimseniñ māl-ı metrükünü aḥz iden kimseye dinür ki ma ‘lūmdur bu meşel İbnü’l-Mu ‘tezz aqvālındendür ki şehīh ve baḥīl ve ḥarīş olan kimseniñ mālını kimseniñ mālını ḥādiş yāḥud vāriş ile tebşir ile yāḥud vāriş ve ḥādişe şehīhiñ mālını müjde eyle dimekdür ma ‘rağındadur zīrā baḥīl ve ḥarīş olan kimse idḥār eylediġi mālı ekl edemez ancak āniñ ekli ya ḥādiş olur ya vāriş nitekim dimişlerdür.

Vir müjde baḥīle yemeġe mālını yekbār

Bir yanda tūrur ḥādiş ve bir yanda vāriş

Burada ḥādişden murād baḥīliñ hem-seriniñ ba ‘de’l-‘iddet bāz-beste-i rişte-i ‘aḳdi olan kimsedür nitekim sā ‘ir beyān idüp dimişdür:

وان همسر عزیز که از عده دست داشت

خواهد که باز بسته عقد فلان شود

میراث گیر کم خرد آید به جست و جوی

[228b] پس گفت و گوی بر سر باغ و دکان شود

167. بَعْضُ الْعَفْوِ ضَعْفٌ

Ba ‘zu’l-‘afvi ḳa ‘fün

“el-‘Afvü” ‘ayniñ fethi ve fāniñ sükūnuyla maḥv ve tams ma ‘nāsınadur ḳāle ba ‘du’l-‘ulemā-iEl-‘afvü ‘afvüllāh ‘azze ve celle ‘an-ḥlaḳihī ve’ş-şafḥ ve terk-i

‘uḳūbetü’l-müsteḥaḳḳ ya’nī ‘afv-ı kāmīl ve a’zam ancak ‘afv-ı İlāhīdür ki ‘uḳūbete müsteḥaḳḳ olan cānī ve ‘āṣī ve müznib ḳullarınıñ maḥz-ı faḍl ve keremiyle günāhlarını maḥv ve ‘ıḳābını terk ve tecāvüz ile ‘afv eylemekden ‘ibāretdür me’āl-i meṣel beşeriyet dā’iresinde yek-diğeri ḥaḳḳında ba’dı ‘afv mu’āmelesi icrā olunur ki ol ‘afv mücerred ḍa’fdan neş’et eyler dimekdür.

168. بَعْضُ الْجِلْمِ ذُلٌّ

Ba’du’l-ḥilmi züllün

İnsānda olan ba’dı yavaşlık ḥāleti ba’dı kerre mūcib-i züll ve hevān olurki buña ḥilm-i ḥimārī dirler bu çendān maḳbūl değüldür insān-ı kāmīl olan ne ol ḳadar ḥalīm olur ki bi’l-āḥare ol ḥilm bā’iṣ-i züllī olur ve ne ol ḳadar ḡalīz ve serd olur ki ol ḡılzat bādī-i nefret olur belki ikisi beyinde mu’āmele ider nitekim ṣā’ir dimişdür:

درشتی و نرمی به هم در به است

چو فاصد که جراح و مرهم نه است

Ḥilm eğerçi aḥlāk-ı memdūḥadandır lākin ḥimārīsi be-ḡāyet mezmūmdur ḡılzat her çend ṣıfat-ı maḳdūḥadandır faḳaṭ vaḳārını ḥusn-i viḳāye lāzime-i zimmet erbāb-ı rusūmdur.

169. بِهِ حَرَارَةٌ

Bihī ḥarāretün

Bu meṣel müttehem ve cānı ve buña mūmāṣil aṣḥāb-ı töhmet ve cināyet olan kimse ḥaḳḳında ḍarb ü irād olunur. [229a]

170. بِهِ دَاءُ الْمُلُوكِ

Bihī dā’ü’l-mülük

Bu meṣel daḥī meṣel-i sābıḳ gibi cānı ve müttehem ḥaḳḳında ḍarb irād olunur.

171. بَيْنِي وَبَيْنَهُ سُوْقُ السِّلَاحِ

Beynī ve beynehū sūku's-silāh

“es-Silāh” kitāb vezninde ālet-i ḥarbe dinür ism-i cāmi'dür 'alā kavli teymürden olan ālet-i ḥarbe maḥşūşdur kılıc ve mızrāk gibi silāh lafzı müzekkerdür ālet te'vīliyle mü'enneş daḥī olur cem' i esliḥadur ki şīga-i cem '-i müzekkerdür ḥımār ve eḥmire gibi ve mü'enneşin cem' i silāhātdur ve ḥāşşaten kılıca ıtlāk olunur meşel-i mezkūr zuhūr-ı 'adāvetde ḍarb ü irād kılmır.

172. بَدَنٌ وَافِرٌ وَقَلْبٌ كَافِرٌ ُ

Bedenü vāfirun ve ḳalbü kāfirun

Bātıı zāhirine muvāfık olmayanları zemm ve ḳarḥ ma'raḍında bu meşel ḍarb ü irād olunur ba'ḍılar büdün-i vāfir 'unvānıyla daḥī rivāyet eylemişlerdür.

173. بِقَدْرِ السُّرُورِ يَكُونُ التَّنْغِيسُ ُ

Bi-ḳadri's-sürüri yekünü't-tengiş

Et-tenfiş bir kimse 'iş ve zendegānīsini mükedder eylemek ma'nāsınadır. Yuḳālu: Enfeşallāhu 'aleyhi el-'iş ve nefşah ve 'aleyhi izā kedderehū ve enfāş daḥī bu ma'nāyadır bu meşel bi-ḳadri surüri't-tevāşul yekünü ḥaşretü't-tefāşul meşeli ḳabīlindendür ki surür miḳdārınca tenfiş ḥāşıl olur ya'nī insān dūnyāda ne ḳadar mesrūr olur ise bi'l-'aks ol ḳadar münfeşşu'l-'iş olur her surürüñ bir mātemi ve her surürüñ bir ḡamm ve elemi olur diyecek mevḳi' de meşel-i mezkūr ḍarb ü irād olunur. [229b]

174. بَيْنَ جَبْهَتِهِ وَبَيْنَ الْأَرْضِ جَنَائِيَةٌ ُ

Beyne cebhetihī ve beyne'l-arḍi cināyetün

Ey lā yüşallī meşel-i mezbūr namāz ve niyāzdan fāriḡ ve lā-übālī olan kimse ḥaḳḳındadır gūyā ānīñ cebhesiyle rü-yi arḍ beyninde bir cināyet ḥāşıl olmuşdur ki aşlā başını secdeye vaḍ' eylemez ve insānīñ şerefi cūd ve sücūdda oldıḡını idrāk eylemez nitekim şā'ir dimişdür.

شرف مرد به جود است و کرامت به سجود

هرکه این هر دو ندارد عدمش به ز وجود

175. البُسْتَانُ كُلُّهُ كَرْفُسٌ ۝

El-bostānū küllü kerfūsün

“el-Bostān” cem‘i besātīn gelür Fārisīde bostān dinür el-kerfūs ba‘dılara göre sebze-i ma‘rūf ismidür ki Türkīde taḥrīfle kereviz dirler ve ḳanfeze vezninde oldığı taḳdīrde pamuğa dinür ḳuṭn ma‘nāsınadır bu meşel tesāvī-i şer ve maḍarratda ḍarb ve īrād olunur.

176. البَغْلُ الْهَرْمُ لَا يُفْرَعُهُ صَوْتُ الْجُلْبُلِ

El-bağlü el-herimü lā-yüfzi‘uhū şavtü’l-cülcüli

El-bağlü ḳāṭıra dinür ki astar[?] ma‘nāsınadır ve ḳāṭırın künyesi Ebū’l-Eşcaḥ ve Ebū’l-Ḥarūn ve Ebū’ş-şakar ve Ebū Feşā‘a ve Ebū Ḳamūş ve Ebū Muḥtār ve Ebū Mal‘ūndur ve āña İbn-i Nāhiḳ daḥī dirler ki at ile merkebden tevellüd eylemişdür ve ekşer-i müverriḥīn i‘tibārına göre ḳāṭır ḳārūn şun‘uyla vücūda gelmişdür ve ḳāṭırın gūnā gün aḥlāḳı olub her gün bir yeñi ḥūy ızḥār ider nitekim şā‘ir bu ṭabī‘atde olanları tezyīf dımnında dimişdür:

خُلِقَ جَدِيدٌ كُلَّ يَوْمٍ

مِثْلَ أَخْلَاقِ الْبِغَالِ

Me‘āl-i meşel dūçār-ı pençe-i herm olan esteri şavt-ı cülcül ya‘nī çek-firāk şadāsı tefzīg eyleyemez dimekdür ki lisānımızda cārī olan Kös diñleyen ṭavula ḳulak aşmaz meşeli ḳabīlindendür. [230a]

177. ابْنُ عَمِّ النَّبِيِّ مِنَ الدُّدُلِ ۝

İbnü ‘ammi’n-Nebiyi mine’d-düldüli

“ed-Düldül” bir boz esterdür ki şehsuvār muḍmārr nebüt yeke[?] tāz meydān-ı risālet şallallāhu ‘aleyhi ve sellem ḥaḍretleriniñ rükübuna maḥşüş idi ki ānı Mışır Meliki Muḳavḳıs hediyele ṭarīḳıyla vermişidi bu meşel Ebnü ‘ammihī mine’l-ya‘fūr ‘unvānyıla daḥī mervīdür ve ya‘fūr daḥī toprak levninde boz bir ḥımārın adıdır ki kezālik Ḥaḍret-i Rasūl’ün şallallāhu ‘aleyhi ve sellem rükübuna maḥşüş idi Ḥayber

Vaḳ‘ası’nda destres olunmuşdur ab‘dı ḳavle göre Ḥaḍret-i ‘Azīz ‘aleyhi’s-selām merkebi āhr[?] zūrriyyeti olub āhū levninde idi zīrā ya‘fūr āhūya ‘alā-ḳavl āhū yavrusuna dinūr ki tūyü ṭopraq renginde boz olur ve ba‘ḍılara göre ye‘āfir āhūnuñ erkeğidür nitekim şā‘ir dimişdür:

وَبُلْدَةٌ لَيْسَ بِهَا أُنَيْسٌ

إِلَّا الْيَعْفِيرُ وَإِلَّا الْعَيْسُ

Ya‘nī nice belde vardur ki ānda āhūlar ile develerden ğayrı enīs yoḳdur bu meşel kendisi ḥadd-i zātında şeref-i neslden müberrā olub faḳaṭ zāhirde da‘vā-yı şerāfet eyleyen müdde‘ī ḥaḳḳında ḍarb olunur nitekim şā‘ir bu maḳūle da‘vā-yı şerāfet idenler ḥaḳḳında işbu ebyātı naḳş-ı şaḥīfe-i tezkār eylemişdür:

دی پدر از اراندل قروی

پسر امروز سید علوی

مادرش لولی و پدر لالا

از زند دم ز حیدر و زهرا

سازد از آل مصطفی خود را

دارد از نسل مرتضی خود را

پسری کش پدر مغیره بود

مر نبی را چه سان نبیره بود

زد خری لاف با خران دگر

که مرا رخس رستم است پدر

داد از آنها یکی جوابش باز

[230b] که گواه تو بس دو گوش دراز

178. بَطْنٌ جَائِعٌ وَوَجْهٌ مَدْهُونٌ

Baṭnū cā‘i‘un ve vecdün medhūnūn

Bu meşel müteşebbi‘-i zūr olan kimse ḥaḳḳında ḍarb ü irād olunur

179. البَصْرُ بِالزُّبُونِ تِجَارَةٌ

El-başaru bi'z-zebūni ticāretün

Bu meşel insan ve ğayrı ile hāşıl olan ma'rifet huşuşunda ğarb ü irād olunur.

180. ابْنُ آدَمَ حَرِيصٌ عَلَى مَا مُنِعَ مِنْهُ ُ

İbnü ādeme ħarīşun 'alā mā mūni'a minh

İbn-i ādem şer'an ve 'akilen nehy olunan mevādd üzerine ħarīşdür diyecek maħallde bu meşel irsāl olunur fi'l-ħaķıķa ebnā-i beşer men' olunan nesneyi icrāya ħarīş ve men' olunmamış māddeyi icrāda batıyy olur meşelā şürb-i ħamr ve sâ'ire gibi muğırr olan nesne eğer men' olunmamış olsaydı aşlā şāribi bulunmaz idi nitekim Şā'ir demişdür

عالم حريص می شد انرا که نهی کردند

معروفرا نمی شد شخصی حريص قطعاً

181. البَيَاضُ نِصْفُ الْحُسْنِ ِ

El-beyādu nişfü'l-ħüsni

El-ħüsni hāniñ ğammıyla güzelliĝe dinür cem'i meħāsin gelür ğayrı kıyās üzere. Yuķālu: Bu vechle ħüsni ey cemāl ve masdar olur güzel olmak ma'nāsına. Yuķālu: Ħasüne el-ĝulām ve ħasüne ħüsnen mine'l-bābi'l-ħāmis ve'l-evvelü izā kāne cemīlen ya'nī aķlık ve beyādlık nişf-ı ħüsndür diyecek maħallde bu meşel ğarb olunur

182. بِنَسِّ وَاللَّهِ مَا جَرَى فَرَسِي

Bi'se vallāhi mā cerā feresi

Yüğrabü fi men ķaşara ev ķuşıra bih [231a]

183. ابْنُهُ عَلَى كَتِفِهِ وَهُوَ يَطْلُبُهُ ُ

İbnühü 'alā kitfihī ve hüve yeṭlühühü

İbni ya'nî oğlu ketefinde ya'nî arkasında olduğu hâlde ol oğlunu arkası üzerine almış kimse ānı maṭlūb ider bu meşel lisān-ı Türkî'de herîf merkebe binmiş hālā merkeb arar didikleri meşel kabîlindendir.

184. بَعْدُ كُلِّ خُسْرٍ كَيْسٌ ُ

Ba' de külli hüsri keysün

El-hüsri bir kimse yolundan azmak ma'nāsınadır ki dāl ve kem-rāh dinür el-keys 'akıl ve rüşd ve feṭānet ma'nāsınadır bu meşel şu bulnamıktan sonra bulunmaz meşeline muvāfıktır.

185. باع كَرْمَهُ وَاشْتَرَى مَعْصَرَهُ

Bā'a kermehū ve işterā ma'sarahū

El-kerm kāfiñ fetḥi ve rāniñ sükūnuyla yaş üzümüne dinür 'ineb ma'nāsına ve fi'l-ḥadīş Lā tesimmū[?] el-'inebe el-kerem[?] fe-innemā el-keremü er-racülü'l-müslim ma'lüm ola üzümüne kirām ıtlākı şiresinden ittihāz olunan ḥamr-ı kerm ve seḥā ḥaşletine muḥriḳ ve sā'ik olduğına mebnîdür fi'l-aşl vaşf olarak kerm ıtlāk olunmuşdu fetḥateynle ba'dehū taḥfifen rāyı iskān kılındı kaldı ki kerm-i ḥaḳīkī Ḥaḍret-i kerīm Vehhāb celle şānühū şıfatıdır ba'dehū mü'min ve müslim şıfatıdır ve vech-i mezkūr üzere mübālağaten mevşūf maḳāmına kā'im oldı pes Nebiyy-i Ekrem şallallāhu 'aleyhi ve sellem Ḥaḍretleriniñ 'inebe kerm tesmiyesinden nehy eylemeleri ḥaḳīkate maḥmūl olmayup belki vech-i ātiye remz ve işāretten ya'nî kerm māddesinden müştakḳ ve me'hūz olan isim ile müsem mā işbu nev'-i 'ineb ism-i mezbūr ile tesmiyeye lāyık deḡüldür belki ekām[?] müslim ve mü'min ve munkī[?] kısmı eḥaḳḳ ve evlādur ḥuşuşan Ḥaḍret-i Bārī 'azze şānühū ismiyle müşāreket ve ḡayret ve 'aşabiyyet[?] muḳtedāsı bir vechle te'ehhül eylemek revā deḡüldür. [231b] Lā-seyyemā āndan menhī olan ḥamr ittihāz olunur olmaḡla ism-i merḳūma bir dürlü münāsib deḡüldürbelki cefne ve ḥable/ḥabbe[?] ve zercün gibi isimler ile tesmiye eylemek münāsibdür pes kerm māddesinden me'hūz isim ancak müslim ve mü'mine lāyıktır fe-innemā el-kerm er-racülü'l-müslim kavlı-i şerīfi fe-innemā el-müşteḥaḳḳ li'l-ismi el-müştaḳḳ mine'l-kerm elmüslim sebkindedür ḥulāşası ıtlākı nehy olmayup

istiḥkākı nehy olur ba‘dılar der ki bu māddelelere ‘inebden murād üzümün aşmasıdır ki tekāk ta‘bır olunur ve ḥālā elsine-i nāsda üzüm bağına kerm dinür ve üzümüne ıtlākı muḥaḳḳaḳdur ḳāle eş-şā‘ir:

شَرِبْنَا عَلَى ذِكْرِ الْحَبِيبِ مُدَامَةً
سَكِرْنَا بِهَا أَلِي أَنْ يُخْلَقَ الْكِرْمُ

Meşel-i mezkūr kermini ya‘nī üzümünü fūrūht eyleyüp ba‘dehū ma‘şarasını iştirā eyleyen kimse ḥaḳḳındadır meşelā ba‘dı ḥesābını bilmez ādemler vardur ki bu maḳūle sū-i idāreyi isti‘māl iderler ve bu sū-i idāre beliyyesiyle mu‘aḥḥaran daḥī muḍmeḥall olur nitekim şā‘ir demişdür:

خواجه انکور خویشتن بفروخت
شیره او ازان بفرق خرید
وای بر عقل و رای و تدبیرش
بجنین کار کار کرد امید

186. بَيْنَ وَعَدِهِ وَإِنجَازِهِ فَتْرَةٌ نَبِيٍّ ۝

Beyne va‘dihī ve incāzihī fetretü nebī

El-fetre temre vezninden iki peygamber-i ‘ālī-şān mā-beyninde olan zamāna ıtlāk olunur vaḥy ve aḥkām-ı semāviyyeniñ vaḳt-i sükūneti oldıgıçün ḳavluḥū Te‘ālā ‘alā fetretin mine’r-rusul ey sükūn-i ḥāl ‘an-mecī-i rasūl mü’eddā-yı meşel fülān kimseniñ va‘diyle incārı ya‘nī va‘d eylediği nesneyi ifāsı bir fetrete ya‘nī bir ḥayli zamāna mütevaḳḳıfıdır dimek olur ki va‘dini incāz ve ifāda beṭā’et eyleyen kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur fī’l-ḥaḳıḳa incāz-ı va‘dde tekāsül nā-revā oldığı gibi ḥulf-i va‘d daḥī insāniyyete nā-sezādur. [232a]

187. بَيْنَ نَاصِيَتِهِ وَبَيْنَ الْأَرْضِ عِدَاوَةٌ

Beyne nāşiyetiḥī ve beyne’l-arḍi ‘adāvetü²¹

²¹ بَيْنَ جِبْهَتِهِ وَبَيْنَ الْأَرْضِ جَنَائِبَةٌ

Nāşıye burada cebhe ma'nāsınadır ve cebhe insānıñ yüzünde secde hāletinde yere gelen mevđı'a dinür bu meşel muqaddemen zıkr olunan beyne cebhetihī ve beyne'l-arđi cināyetü meşeli qabılinden olmağla muşallī olmayan kimseler haqqında zıkr olunur nitekim şā'ir bu maqūleler haqqında dimişdür:

ای شده رخنه صف طاعت ز تو
مانده تهی سلک جماعت ز تو
پنبه غفلت چو تو را بست گوش
سود نکردت ز مؤذن خروش
نعره او خواب تو را کم نکرد
قامت او قد تو را خم نکرد
میل نمازت به جوانی نبود
پشت دو تا گشته به پیری چه سود
پشت چو محراب خمیده تو را
روی به قبله نرسیده تو را
پنج نماز است به از پنج گنج
به که بدین پنج شوی گنج سنج
بهر تو پنجاه به پنج آمده
طبع تو زین پنج به رنج آمده
دین تو را نیست ستون جز نماز
بهر قیامش چو ستون قد فراز

188. بِجَبْهَةِ الْعَيْرِ يُفْدَى حَافِرُ الْفَرَسِ ۝

Bi-cebheti'l-'ayri yüfdā hāfiru'l-feres

El-'ayr defa'ātle beyān olunduğı üzere hımār-ı vaḥşī ve 'alā-қavl hımār-ı ehlīye dinür el-ḥāfir ism-i fā'ıldür seyr ve 'adüvvünde yeri ḥufr eylediğičün dābbenıñ tırnağına ıtlāq olunur el-feres at ma'nāsınadır ya'nī 'ayrıñ cebhesine feresiñ hāfiri

ifdā olunur dimekdür ki hayrlı ādem hayrsız ādemden a‘lā ve ber-terdür diyecek maħallda bu meşel ğarb olunur.

189. بِشْرُكَ تُحْفَةً لِإِخْوَانِكَ َ

Bişruke tuħfetün li-ihvānike

Ya‘nī seniñ revnağ-ı vechiñ ve leṭāfet-i ħüsñüñ seniñ ihvāniñ içün bir tuħfe-i nefisedür dimekdür ki meşel-i mezbür şāhib-i vech-i vecīh olan kimse ħağğında ĩrād olunur. [232b]

190. بَيْنَ الْحَاجِبِينَ بِهَجَةٍ

Beyne’l-ħācibeyni bühicetün

El-ħācibeyn iki қаşıñ aralığı berāberine dinür cebhe ma‘nāsınadı ‘alā-ğavl nāşıyeye қadar olan yere dinür Türkī’de alın ve Fārīsī’de pīşānī dinür. Yuğālu: Cebhetü zātin bühicetün ve hüve mevđı‘u’s-sücūd mine’l-vech ev müstevī mā-beyne’l-ħācibeyn ilā en-nāşıyeti meşel-i mezbür muşallī ve mü’min ve küşāde pīşānī olan kimse ħağğındadır ve cebhe bir қavm ve cemāvatiñ seyyid ve zī-şānına ıtlāğ olunur vech gibi. Yuğālu: Hüve cebhetü қavmiñ ey seyyidühüm ve menāzil-i қamerden bir menziliñ ismidür bu esed şüretiniñ cebhesidür dört kevkebden ‘ibāretdür nitekim şā‘ir dimişdür:

جبهه ز فروع جبهت خویش

افروخته صد چراغ در پیش

Cebhe at nev‘inde dinür ve minhü’l-ħadīş Leyse fī cebhetin şadağatün ey el-ħayl bunuñ müfredi yoğdur ve şol ādemlere ıtlāğ olunur ki ħasbī ħağğıñ diyet ve dīn gibi dā‘imā tekālīf ve mevnātlarını idāre ve temşīte mecbül olmalarıyla anlardan her biri her kime teveccüh eylese ħā‘ib ve sıfıru’l-yed i‘āde ve irsāllerinden istiħyā oluna. Yuğālu: Hüm cebhetün ey sā‘ün fī ħammāl ve muğram fe-lā ye’tüne eħaden illā istaħyā min dirhem ve mezellet ve hāksārī ma‘nāsına müsta‘meldür. Yuğālu: Leğıye minhü cebhetün ey mezelletün ve đamm ismidür ve Ay’a ıtlāğ olunur қamer ma‘nāsınadır.

191. بلغ ما عليك فان لم يقبلوا فما عليك

Beleğa mā ‘aleyke fe-in-lem yaqbilī fe-mā ‘aleyke

Sen teblīğ-i aḥkāmda kuşūr eyleme eğer nās naşīḥatini qabūl eylemezse āndan saña bir maḍarrat ḥāşıl olmaz bu kelām nāşīḥ-ı ḥaym olanları teşvīқан ve taḥrīdan īrād olunur nitekim şā‘ir demişdür. [233a]

گرچه داني که نشوند بگوي

هرچه داني ز نيکخواهي و پند

زود باشد که خيره سر بيني

بدو پاي او فتاده اندر بند

دست بر دست ميزند که دريغ

نشيدم حديث دانشمند

192. بل ثائر وسائر قل اسمع ومرو افعال انت طبيب هذا القرحة

Bel s̄a’iru ḳul isma‘ ve mürru ve if‘al ente ṭabībū ḥāze’l-ḳarḫati

Bu meşel‘Amr bin ‘Adiyy ḳavlındendür ki Cüzeymetü’l-Ebreş denilen ḥākim-i ‘Arab’iñ hemşiresidür ḫıṭāb Ḳuşayr bin Sa‘d el-Laḥmī’yedür ya‘nī Yā Ḳuşayr bu ḫuşūşda re’y-i işābet-rehīniñ ne yüzden cilvegir oldıđını söyle gūş edeyim ve emr eyle mü’temir olayım zīrā bu yaranıñ ṭabībī ancaḳ sensin meşel-i mezbūr merḳūm Cüzeyme’yi Zibā ḳatlı eyledikden soñra āndan intīḳām aḫz olunmaḳ ḫuşūşunda īrād olunmuşdur nitekim ḳışşası ātīde ber-taḫşīl mezkūrdur ‘Arablar Ente ṭabībū ḥāze’l-ḳarḫati dirler bi nesneden ‘aciz idüp ol māddeniñ tesviye-pezīr olması dımında āḫariñ re’yine mürāca‘at eyledikleri eşnādaki maḥall-i teslīm ve iḫtiyācda ḍarb olunur.

193. بع الْحَيَوَانَ أَحْسَنَ مَا يَكُونُ فِي عَيْنِكَ َ

Bi‘il-ḥayvāne aḥsene mā yekūnū fī ‘aynike

194. بَعِ الْمَتَاعَ مِنْ أَوَّلِ طَلْبِهِ تُوَفَّقُ فِيهِ

Bi'ı'l-metā'e min evveli alebihi tıveffa fıh

195. بَدَّلُ الْجَاهِ أَحَدُ الْمَالَيْنِ ِ

Bezlı'l-cāhi eadı'l-māleyn

196. بَعْضُ الشُّوكِ يَسْمَحُ بِالْمَنْ ِ

Ba'u'l-evki yüsme'u bi'l-menni

197. بَرِنْتُ مِنْ رَبِّ يَرْكَبُ الْجِمَارَ ِ

Beri'et min rabbın yerkebü el-ımār

198. بَلَدٌ أَنْتَ عَزَّاهُ، كَيْفَ بِاللَّهِ نَكَالَهُ ُ

Beledün ente azālühü keyfe billāhi nekālühü

199. بَعْدَ الْبَلَاءِ يَكُونُ التَّنَاءُ ُ

Ba'de'l-belā'i yekünü e-senā

200. بَدَاتِ فَمِهِ يَفْتَضِحُ الْكُدُوبُ ُ

Bi-zāti femihı yefteıhu el-kezüb

201. ابْنُ آدَمَ لَا يَحْتَمِلُ الشَّحْمَ ِ

İbnü ādem lā yatemilü'-ame

3.3. Mā ‘alā Ef‘alü Min Hāze’l-Bāb

[233b]

202. أُبْلَغُ مِنْ قُسٍّ

Ebleġu min Ƙussi

Ƙuss bin Sā‘ide bin Ƙuzāfe bin Züheyr bin İyād bin Nezād el-eyādī hıkemā-yı ‘Arab’dan ve erbāb-ı fađl ve edebden bir kimsedür ki eblaġ ve a‘kal idi ki beyne’l-‘Arab belāġat ile đarb-ı meşel olmuştur ibtidā min fülān ilā fülān ‘ibāresini naqş-ı şahıfe-i tezkār eyleyen ve ‘ilmi lāhik olmaqsızın bi‘seti ikrār iden ve ammā ba‘d ‘ibāresini şebt-i cerīde-i rüzgār kılan mezbūr olduġı gibi El-beyyinetü ‘alā men idde ‘ā ve’l-yemīnü ‘alā men enkerā kānūnunu vađ‘ iden mezbūrdur ki el-ħaletü hāzihī düsturu’l-‘ameldür ve ibtidā ‘aşāya ittikā’ en ħuṭbe kırā’et eyleyen yin emerķūmdur ki yüz seksen sene bu ‘ālem-i fānīde mu‘ammer olmuştur kāle el-A‘şā:

وَأُبْلَغُ مِنْ قُسٍّ وَأَجْرَى مِنْ الَّذِي

بِذِي الْغَيْلِ مِنْ خَفَّانٍ أَصْبَحَ خَادِرًا

Ba‘dı rivāyete göre merķūm mü‘min idi nitekim Peyġamber ‘aleyhi’s-selām āniñ ħaġķında Rahime Allāhu Ƙussen innī [?] le-ercū en-yeb‘aşehū Allāhü ümmeten vaħdehū buyurmuşlardur ‘āmir bin Şürāhīl eş-Şa‘bī ‘Abdullāh bin ‘Abbās rađıyallāhü ‘anhümādan rivāyet eyler ki Bekr bin Vā’il’den ba‘dı kimseler taṭıķ-ı vefđ ile Rasūl-i Ekrem şallallāhü ‘aleyhi ve sellem ħadretleri ħuđüruna dāħil olub ba‘de’l-mükāleme Peyġamber-i vālī-şān Ƙuss bin Sā‘ide el-İyādī’yi bilür misiz didikde cümlesi Belā Yā rasūlallāh bilürüz didiler pes Rasūl-i Ekrem ne ħāldedür buyurduġda vefātını ihbār eylemeleriyle rasūl-i muħterem şallallāhu ‘aleyhi ve sellem Ke-ennī bihī ‘alā cemelin aħmer bi-‘Ukāz [?] kā’imen yeķülü eyyühe’n-nās ictemi‘ū ve istemi‘ū ve ‘avvū [?] küllü men ‘āşe māte ve küllü men māte fāte ve küllü mā hüve āte āte inne fi’s-semā’i el-ħibrā ve inne fi’l-arđı le-‘ibrā mihādün mevđū‘un ve seķafün merfū‘un ve biħārūn tümüvvice ve ticāretün türüvvice ve leylün dāc ve semā‘ün zātü ebrāc aķseme Ƙuss ħaġķan le-in-kāne fi’l-arđı riđā le-yekūnenne ba‘dehū saħaṭun ve inne lillāhi ‘izzetü ħudretihī dīnen ve hüve eħabbü ileyh [234a] min dīniküm ellezī entüm ‘aleyhi mā lī erā en-nāse yezħebüne fe-lā-yercüne erazū/e-

rudū[?] fe-eḳāmū em terekū fe-nāmū buyurdular ba‘dehū Ebū Bekr raḍiyallāhu
Te‘ālā ‘anh iṣbu ūri hıfzla inṣād eylemişlerdür.

في الذاهبين الأوليـ
نَ (الأولين) من القرون لنا بصائرُ
لما رأيت مواردا
للموت ليس لها مصائدُ
ورأيت قومي تحوها
يسعى الأصاغرُ والأكابرُ
لا يرجع الماضي إلى
ولا من الباقين غابرُ
أيقنتُ أني لا محَا
لَة (محالة) حيث صار القومُ صائرُ

203. أبلغ من ابن قريب

Ebleḡu min İbn-i Ḳarīb

Ebū Sa‘īd ‘Abdūlmelik bin Ḳarīb bin ‘Alī bin Uṣmu‘ ‘alā ḳavli ‘Abdūlmelik
bin Ḳarīb bin ‘Abdūlmelik bin ‘Alī bin Uṣmu‘ ki Ebū Sa‘īd el-Uṣmu‘ī’dür edīb-i
ma‘rūf ve naḥvi ve lügavi meṣhūrdur künyesi Ebū el-Ḳundenī’dür ḳāfiñ ḍammıyla
ve Uṣmu‘ī eḫfaz ve a‘lem ve ezkā ve eblaḡ ve efṣaḥ-ı ‘Arab’dan olub eṣ‘ār-ı ‘Arab’a
āṣinā ve ‘ārif ve faḫīn ve keṣīru’l-iḫbār bir nādire-i rüzgār ve nevādir-i āṣār ile ūhret-
ṣi‘ār idi ekṣer-i mu‘tādı teṭavvūf-i bevādī olmaḡla bundan murādı bādiye-niṣīn olan
A‘rāb’dan iḳtibās-ı ‘ulūm ve fūnūn olub kendüleri ḡarā’ib-i eṣ‘ār ve ‘acāyib-i aḫbārda
ḳudve-i fuḍalā-yı zamān ve merci‘-i üdebā-yı revān ūḡār ve kibār ‘inde müṣāru’l-
benān ve hıfz-ı lügāt ve ḍabṭ-ı ‘ulūm-i edebiyyātda bī-naṣīr bir zāt-ı faḍā’il-semīr idi
dāstān ve nevādiri keṣret üzere olub ehl-i dāniṣiñ ma‘lūmu olmaḡla bu ḳadarla iḳtifā
ḳılındı Ḥulefā-yı ‘Abbāsiyyeden Reṣīd’iñ nedīmi ve ḫāṣṣ ve ‘āmmiñ merci‘i idi
rahmetullāhi ‘aleyh raḫmeten vāsi‘aten [234b]

204. أبلغ من خنساء

Ebleġu min ħünsā'

Ĥünsā' Temāḍur bint-i 'Amr bin er-Reṣīd es-Sülemī ṣevā'ir-i 'Arab'dan meṣhūre-i rūzgār olub meblaġ-ı ricalden 'add ve ṣümār olunur belīġa ve faṣīḥa bir ħātūn idi ve ṣaġrīñ ħavāhiri olub zamān-ı İslām'a bālīġa olmaġla ṣeref-i İslām ile müṣerref olmuṣdur Uṣmu'ı'den mervīdür ki Nābiġatü'l-Ca'dī sūk-ı Uḳāz'da cālis olub teĥakküm iderken ħünsā meclisine dāḥil olmaġla birāderi Ṣaġr ħaġķında inṣād eylediġi eṣ'ardan iṣbu ṣi'ri kırā'et eyledi:

يا صخرُ وَاَرَدَ ماءٍ قَد تَبَادَرَهُ
أَهْلُ المِيَاهِ وما في وِردِهِ عارُ
مَشَى السَّبِينَتِي إلى هَوِجاءِ مُعاضِلَةٍ
لَهُ سِلاحانِ أَنيابُ وَأَظفارُ
وَمَا عَجولٌ عَلَي بَوِتحت لَهُ
لِها حَنِينانِ إِعلانُ وَإِسرائُ
تَرَنُّعُ ما غَفَلتِ حَتَّى إِذا إِذكَرَتِ
فإِنما هِيَ إِقبالُ وَإِدبارُ
يَوماً بِأَوجَعِ مِنِّي يَومَ حينِ فارَقَني
صَخرُ قَلدَهرِ إِحلاءِ وَإِمرارُ
وَإِنَّ صَخرًا لَوِالينا وَسِندُنا
وَإِنَّ صَخرَإِذا نَشَتِوَ النَّحارُ
وَإِنَّ صَخرَ التَّائِمِ الهُداهُ بِهِ
كَأَنَّهُ عَلِمَ في رَأِسيهِ نارُ

Nābiġatü'l-Ca'dī ki belāġatle beyne'l-'Arab meṣel olmuṣ ve sūk-ı Uḳāz'da kürsī-niṣīn-i feṣāḥat olarak tekmīl-i ādāb-ı fūnūn eylemiṣ bir ādem iken ħünsāniñ iṣbu feṣāḥat ve belāġatine taḥsīn-kenān Yā ħünsā' sen pestān ṣāhibeleriniñ eblaġ ve eṣ'arısıñ didikde ħünsā iftiḥārda beyne'l-'Arab meṣel olan Ĥhazef nām ħātūn gibi

mübāhāt iderek Yā Nābiġa belki her huşyete[y]n şāhibi olan merdānıñ eş‘arıym didi ve yine Nābiġatü’z-Zeyyeyānī gibi belāġatde meşel olan Mübāşir bin Berd nām şā‘ir-i māhir şevā‘ir-i nisāyı her-bār mezemmet eyler idi bir gün yine ‘ale’l-‘āde bunları zemm ve kadḥ eylerken Yā Beşşār hünsā ḥaqqında [235a] ne dersin denildikde Beşşār hünsā zenāndan ma‘dūd olmadığı gibi ricālīñ daḥī mā-fevkindedür zīrā ricālide nihāyet iki huşye vardur ḥālbuki hünsā dört huşye şāhibi erdür ve erlerden ber-terdür deyü cevāb vermişdür.

205. أبلغ من أبو عمرو

Ebleġu min Ebū ‘Amr

Ebū ‘Amr ibn-i el-‘Alā’ bin ‘Ammār bin ‘Abdullāh bin el-Ḥuşayn bin el-Ḥars bin Celhem bin Ḥuzā‘ī bin Māzen bin Mālik bin ‘Amr bin Temīm’dür Fencedīhī kavlince isminde iḥtilāf vardur ba‘ḍılar Meḥmed yāḥud Ḥamīd yāḥud Ḥammād veyā ‘Oşmān ve Süfyān olmasına zāhib oldular ba‘ḍılar altmış beş tāriḥinde ‘Abdülmelik bin Mervān zamānında Mekke’de ve ba‘ḍılar yetmiş senesinde tevelldü eyledi dimişlerdür e’imme-i eḳırrādan ve ‘ulemā-yı Naḥiv’den bir zāt-ı belīġ ve faşīhdür Yūnus ve Uşmu‘ī ve Ebū ‘Ubeyde bundan aḥz-i ‘ulūm-ı ‘āliye eylemişlerdür nitekim ferezdaḳ nām şā‘ir-i meşhūr şī‘rinde dimişdür:

ما زلت أغلق أبوابا وأفتحها

حتى أتيت أبا عمرو بن عمار

Mervīdür ki Ebū ‘Amr bin el-‘Alā kırā’et-i Ḳur’ān’da yektā bir zāt-ı ‘aliyyü’l-a‘lā idi ḥattā zamānında tilāvet-i Ḳur’ān’da ve i‘rābında ba‘ḍı mertebe iḥtilāf vāķi’ olub Süfyān bin ‘Aynye[?] naḳl ider ki ol eḡnāda bir gece Seyyid-i ‘ālem şallallāhu ‘aleyhi ve sellem Ḥaḍretlerini ‘ālem-i menāmda müşāhede ve ru’yet eyledim Yā Rasūlallāh kırā’et-i Ḳur’ān’da iḥtilāf vāķi’ oldı eḳırrādan olanlarıñ ḳaḡisiniñ ḳavline ittibā‘ edelim didiġimde Ḥaḍret-i Efşāḥ-i ümem şallallāhu ‘aleyhi ve sellem bi-kırā’eti Ebī ‘Amr bin el-‘Alā buyurmuşlardur ya’nī Ḳur’ān-ı celīlü’ş-şānı mezbūr Ebū ‘Amr’ıñ kırā’etince kırā’et eylemek becādur bu bābda eḳırrā-yı sā’ireye mürācavat eylemek nā-revādur intehā. [235b]

206. أبلغ من جعفر

Ebleġu min Ca'fer

Ca'fer ikidür birisi seġāvet ve cūd ile ma'rūf ve meşhūrdur ki āl-i Bermekīndür[?] Benī 'Abbās zamānında 'alem-i-efrāz-ı 'iqlīm-i seġāvet olmuşdur ve nihāyet Reşīd ħalīfe iken ba'dı esbābdan tolayı kendüsini katl eylemişdürve bir daġī diġer Ca'fer'dür ki pek faşīh ve cümle-i güftarı belāġatle şaġīh ve melīh idi ba'dılara göre bundan murād yine Ca'fer Bermekī'dür ki Eşġā min Ca'fer daġī beyne'l-'Arab meşeledür ve ba'dılar belāġatle meşel olan Ca'feru's-Şādīk'dur didiler rađıyallāhu Te'ālā 'anh.

207. أبلغ من عبد الحميد

Ebleġu min 'Abdülġmīd

'Abdülġmīd bin Yaġyā bin Sa'īd el-'āmirī ki fenn-i kitābetde yegāne-i rūzgār ve berā'atde[?] darb-ı meşel olmuş idi nitekim Ebra'u min 'Abdülġmīd daġī meşeldür kitābet 'Abdülġmīd'den zühūr idüp İbnü'l-'Amīd'de ħatm olmuşdur murūr-ı zamān ile āġir-i[?] mülūk Benī Ümeyye olan Mervān el-Ca'dī'ye intisāb eyleyüp āna nedīm-i ħāşş oldu rivāyet iderler ki ibtidā bālā-yı mekātibi naqş-ı dībāce-i taġmīd ile münekkāş iden 'Abdülġmīd'dür müverriġīn beyānı üzere vaġtā ki Ebū Müslim Ĥorasānī zühūr ve ħalkı Benī 'Abbās bī'atine da'vet eyledi 'Abdülġmīd bir nāme ħaleme aldı ve Mervān'a ħıṭāben eġer Ebū Müslim bu nāmeyi kıra'et eyleirse muṭlakā saña ṭarafdār olur ammā oġumaz ise vay ħāle didi çünki ol nāme-i eblaġ dest-i Ebū Müslim'e vāşıl olduġda kaṭ'ā 'aṭf-ı nazār-ı iltifāt eylemeyüp iġrāk-ı bi'n-nār ve bu beyti taġrīr ve irsāl eyledi:

محي السيف اسطرار البلاغة وانتحي

عليك ليوث الغاب من كل جانب

Ya'nī seyf-i şārım belāġat satırlarını maġv ü imġā eyleyüp her ṭarafdan seniñ üzerine mīşe ve ġāb şīrleri meyl ve hücüm eyledi çünki Ebū Müslim Mervān'ı aġz ve girift eylemek [236a] derecede tađyīk eyledikde Mervān 'Abdülġmīd'iñ müşāleġaya tevessuṭunu kendüsinden iltimās idince 'Abdülġmīd işbu beyti inşād eyledi.

أسير وفاء ثم أظهر عذرة

فَمَنْ لِي بِعُدْرِ يُوسُفَ النَّاسِ ظَاهِرُهُ

Nihāyetü'l-emr Ebū Müslim Mervān'ı katl idüp 'Abdülhamīd ibn-i el-Makfa'ın hānesine firār eyledi Ebū Müslim ādemler ta'yin idüp 'Abdülhamīd'i derdest ile Sefāha gönderdi Sefāh dahī ānı envā'-ı 'uqūbet ile katl ü i'dām eyledi nitekim şā'ir te'essüf tarīkıyla dimişdür:

Kātib-i eblağ idi 'Abdülhamīd

Hayf kim Seffāh ānı kıldı şehīd

Ba'dı rivāyetde mezbūru Manşūr Hālıfe katl eylemişdür mezbūruñ tarīh-i vefātı yüz otuz iki senesidür Ebū Müslim ise İnnallāhe Te'ālā yeb'aşü li-hāzihī'l-ümme'ti 'alā re'si külli mi'etin men yüceddidü lehā dīnehā sırrına mazhar olmuş bir şāhib-i zühürdur ismi 'Abdurrahmān yāhud İbrāhīm olub 'alā rivāyetin BerzCemher[?] neslinden ve 'alā-ķavl İsfendiyār sülālesinden idi Hicret'in yüzüncü senesi İşfehān nāhiyesinde bir ķaryede tevellüd eylemişdür dāstānı kütüb-i tevārīhde mezkūr ve elsine-i nāsda meşhürdur intehā.

208. أبلغ من بحتري

Ebleğü min Buħterī

Buħterī ile İbn-i Ebī el-Buħterī bir şā'ir-i meşhürdur ve belāğat ve feşāhati beyne'l-'Arab mezkürdur hattā bir ādemiñ řab'-ı belīğini ve ħüsn-i edāsını sitāyiş eylemek lāzım gelse 'Arablar men lehū řab'un ke-řab'ı'l-Buħterī dirler mezbūruñ ismi Velīd bin 'Ubeyd'dür ve künyesi Ebū Ğubāde ve nisbeti řiren Ebū Ğayy olan Buħter bin 'Abūd 'Anber bin Selāmān'dur ki Buħterī dimekle ma'rūf ve ři're mecd ü meşğül bir şā'ir-i meşhürdur elli iki senesi Müsta'in zamānında Kūfe'de tevellüd eyleyüp altmış üç yaşında Bağdad'da vefāt eylemişdür. [236b]

209. أبلغ من جاحظ

Ebleğü min Cāħız

Bu meşel ekbaħu min Cāħız 'unvānıyla dahī mezkürdur nitekim şā'ir dimişdür:

Akbehu min Cāhız odur zişt-rūy

Olsa daḥī ḥūb-edā nūkte-gūy

Zīrā Cāhız lügatda gözünüñ yumrusu çıķık ādeme dinür ki loķma göz ta‘bīr olunur bu sebeble meşāhīr-i feḥūl-i Mu‘tezilīden ‘Amr bin Baḥr telķīb olunmuşdur künyesi Ebū ‘Osmān olub bir laķabı daḥī Ḥadķī’dür ‘ilm-i faḍl ve belāgatde yegāne-i rūzgār olub Başra’da vefāt eylemişdür intehā bu meşelleriñ cümlesi ziyāde belīg olan kimse ḥaķķında ḍarb ü irād olunur.

210. أَبْخَلُّ مِنْ مَادِرٍ

Ebḥalü min Mādiri

El-ümmü min mādir daḥī beyne’l-‘Arab meşeldür Mādir Benī Hilāl bin ‘āmir bin Şa‘şa‘a’dan bir kimseniñ laķabıdır ismi muḥāriķdur bir le’īm ve baḥīl ve nā-kes bir kimsedür ki gūyā şā’ir āniñ ḥaķķında dimişdür:

فلك نديده جووى ناكس ولئيم و خسيس

نبوده ثانی او در جهان مکر ابليس

Mezbūr buḥl ve letāmetde ol dereceye bālīg olmuşdur ki devesini ḥavḍdan şuwardıķda bir miķdārca dibinde şu ḳalmağla şāyed sā’ir deve gelib içmesin içün yestehliyerek[?] āniñla eṭrāfını şuwardı bu sebeble Mādir telķīb olunmuşdur.

211. أَبْخَلُّ مِنْ كَلْبٍ

Ebḥalü min Kelbi

Ba‘ḍıların rivāyetine göre Kelb daḥī Mādir’e şebīh bir kimsedür faķaṭ bu rivāyet mu‘teber olmayup bundan murād ma‘lūm olan kelbdür zīrā ebḥal-i ḥayvānātdur ki ḥavşalası [237a] olmadığı nesneyi sā’ire virmeyüp buḥlünden nāşī zīr-i zemīne defn ider ve kelb ba‘ḍı ḥaşā’il cihetinden insāna müraccaḥdur lākin nihāyet ḥassāseti cāmi’dür nitekim şā’ir dimişdür:

الكلب حسن عشرة

وهو النهاية فى الخساسته

مما ينازع فى الرياسة

قبل اوقات الرياسة

Ya'nī kelb ol mertebe hūbdur hālbuki hassāsetde nihāyet dereceye varmışiken riyāsetiñ vaḳti resīde olmadan riyāsetde nizā' idenlerden hūbdur

212. أَبْخَلُ مِنْ ذِي مَعْدِرَةٍ

Ebḫalü min zī Ma'ziretin

Bu meşel āḫiru'l-ma'zireti ṭarafün mine'l-buḫli meşelinden me'hūzdür zīrā elden gelen nesneyi icrā eylemeyüp de zī-ma'ziret olan kimseler daḫī baḫīldür ya'nī bir māddeyi ezher cihet vücūda getürmeğe vüs' ve iḳtidārı kāfi ve vāfi iken beyān-ı ma'ziretle ebnā'[?] cinsibiñ mes'ülünü is'āf eyleyen kimse elbette baḫīldür ve şiddetle denī ve rezīldür.

213. ابْخَلُ مِنَ الضَّيِّينِ بِئَائِلِ غَيْرِهِ

Ebḫalü mined-ḫanīni bi-nā'ili ḡayrihī

Bu meşel şā'iriñ işbu:

وإن امرأ ضنت يداه على امرئ

بنيل يد من غيره لبخيل

şi'rinden me'hūzdür

214. أَبْرُ مِنْ فُلْحَسٍ

Eberru min Felḫasi

Bu meşel ba'dı mişāl kitāblarında Es'elü min Felḫasi 'unvānyla daḫī zıkr olunur merḫüm Felḫas [237b] ḡanīmetden kendüsine 'ā'id olan hişşeyi beleḡan-mā-belaḡ aḫz ü ḫabḫ eyledikten şoñra ḫānesinde olan zevcesi ve evlādı ve cāriyesi ve nāḫası ḫāşılı kāffe-i ḫavm ve ḫabīlesi içün daḫī birer hişşe ṭaleb eyler olmaḡla 'Arablar es'elü min Felḫas dirler ammā eberru min Felḫas me'āline nazaran merḫüm

kebīru's-sinn olan pederinin 'alā-ıavı arıasıyla Beytü'l-ıarām'a gütürüb ifā-yı vecībe-i Hacc itdürmüştür bu taıdırce Őeybāndan bir kimsedir.

215. أَبْرُ مِنَ الْعَمَلِ

Eberru mine'l-'Amellesi

'Aynıñ ve mīmiñ ve lām-ı müŐeddedeniñ fethiyle yürümek huŐuŐunda be-ğāyet kavī olan insān ev hayvāna ve sibā'dan habīs kıurda dinür ve kelb-i Őikārīye daıı ıtılāk olunur ve bir racülün ismidür ki meŐel-i mezbürün menŐe'idür vālidesiniñ haııına be-ğāyet mūrā'āt ider olmaııla Felhas gibi arıasında Hacc-ı Őerīfe gütürüb getürmüŐidi

216. أَبْصَرَ مِنْ زَرْقَاءِ الْيَمَامَةِ

Ebşaru min Zerķā'i'l-Yemāmeti

Ya'nī bir kimseniñ ĥiddet-i baŐarı olsa 'Arablar haııında bu meŐeli temŐile dirler ez-Zerķā' gök güzeli ĥātūna dinür ve Yemāme bir beldeniñ ismidür ki mezbür belde-i mezkūrda olan Cedd-i Bes kabīlesinden 'alā kavı Benī Nümeyr'den bir 'avretdür ve Cāıız kavlince Zerķā' Hūd 'aleyhi's-selām ile mu'aŐır olan loımān bin 'ād'ıñ kıızlarındandır ve 'Arab'da ibtidā gözüne sürme çeken ol 'avretdür ve Őu'arā-yı 'Arab'dan Nābiga iŐbu Ői'rinde dimiŐdir:

وَإِخْتُمْ كَحُكْمِ فَنَاءِ الْحَيِّ إِذْ نَظَرْتُ

إِلَى حَمَامٍ سِرَاعٍ وَارِدِ النَّمْدِ

Ya'nī kabīleniñ tāzesi olan Zerķā' nām 'avretiñ sür'at ile Őuya giden kebüterleriñ[?] 'adedini görüb bilib ĥükm eylediıı gibi ĥükm eyle merķūme ebşar-ı nās olmaııla havada [238a] giden kıuŐlarıñ 'adedini ĥaber verir idi ve yine Cāıız kavlince bunuñ ismi 'Anez idi ve kezālik kendüsiyle đarb-ı meŐel olunan Besūs nām 'avretiñ daıı gözleri gök idi İbtilā'ü'l-Aııyār Bi'n-nisā'i'l-EŐrār nām kitābda zıkr olunduıına göre ĥālleri beyne'l-'Arab đarb-ı meŐel olan 'avret beŐdür birincisi iŐbu Zerķā''dur ikincisi Besūs üçüncüsü De'a dördüncüsü Zālme beŐincisi Ümmü Kıarfe nām ĥātūnlardur ki her biriniñ ĥāli maııallinde tercüme olunur in-Őā'Allāhu Te'ālā ammā Zerķā' gāyet daııık olan Őeyleri ve üç günlük yoldan ba'dı 'alāmātı müŐāhede

ider idi rivāyet iderler ki kavmi üzerine harb için gelen ‘askeri uzakdan görüb kavmine haber virmekle anlar dahī bir hāşe amāde olub galebe ylerler idi bihāyet bu kavmiñ düşmanlarından biri hīle eyleyüp ‘askerine emr eyledi ki her biri mīşe kāheden birer ağac kesib önlerinde tutub götüreler Zerķā’ bunlara bakduķda kavmine hıṭāb idüp size bir gürüh ağac geliyor didikde kavmi bunu saḥriye eylediler ve tedārikde olmadılar Zerķā’ recz maķāmında işbu

أَقْسِمُ بِاللَّهِ لَقَدْ دَبَّ الشَّجَرُ
أَوْ حَمِيرٍ قَدْ أَخَذْتُ شَيْئًا يَجْرُ

Beytini inşād eyledi kavmi yine taşdıķ eylemediler pes Zerķā’

أَحْلَفُ بِاللَّهِ لَقَدْ أَرَى رَجُلًا
يُنْهَسُ كَنْفًا أَوْ يَخْصِفُ النِّعْلَ

Dedi yine kavmi i‘timād etmedi hattā şabāḥ vaķti kabīle-i Hamīr bunları başup ba‘dılarını katl ve māllarını yağma etdiler ve Zerķā’’yı tutub bu ‘avret ziyāde görür deyü gözünü oydular ve sürmeyi çok isti‘māl eylediğinden nāşī gözünüñ tamarlarını sürme ile tolu bulub ba‘dehū katl eylediler ibtidā ‘Arab’da gözlerine sürme çeken mezbūre oldığı gibi kezālik ibtidā gözlerine mīl çekilen dahī bu olmaķ üzere mervī ve maḥkīdür intehā. [238b]

217. أَبْعَدُ مِنَ النَّجْمِ ۝

Eb’adü mine’n-necmi

En-necmü cem‘i nücūmdur ki yıldız ma‘nāsınadır ve burada necmden murād kevākib-i sā’ire dūnünde vāķi‘ Şüreyyā’dur ve Şüreyyā şāniñ ḍammıyla şürvī lafzından muşagğardur ki aşlı Şüreyvā’dur ve Şüreyyā en-necm ismidür ki Fārisi’de Pervīn ve Türkī’de Ülker didikleri toḅ kevākibden ‘ibāretdür menāzil-i Kamer’den maḥalli dīķ olub kevākibi keşīr olduğundan ıtlāķ olundu pes taşgīri maḥalli i‘tibāriyledür ve en-Necm mu‘arrafen āniñ alem-i ğālibidür. Yuķālu: Ṭale‘at es-Şüreyyā ey en-Necm ba‘dılar der ki yiğirmi dört kevkebden olmaķ üzere mervīdür ve minhū kavlü’ş-şā’ir:

إذا النجم وافى مغرب الشمس أحجرت

مقارى حى واشتكى الغدر جارها

218. أَبْعَدُ مِنْ مَنَاطِ الْعِيُوقِ ۝

Eb‘adü min menāṭi’l-‘ayyūḳ

El-‘ayyūḳ ḳayyūm vezninde bir kırmızı tābān ve müšta‘il kevkebiñ ismidür kekkeşāniñ dā‘imā sağ tarafında Şüreyyā’niñ ardınca gidib ve Şüreyyā’ya teḳaddüm eylemez. Yuḳālu: Ṭale‘a li-‘ayyūḳ ve hüve necmün aḥmeru muḏī‘ün fī ṭarafī’l-mecerreti el-eymen yetlū eṣ-Şüreyyā lā yeteḳaddemühā ba‘ḏılarıñ beyānına göre Debrān didikleri kevkebler ile Şüreyyā meyānında olmağla anları Şüreyyā ile mülākātından ‘avḳ ve men‘ eylediğičün ‘ayyūḳ itlāk olundu ve bu fey‘ül veznindedür ve vāv yāya münḳalib ve idgām olundu ve Ezherī ‘indinde yef‘ül[fey‘ül?] vezninde ḳāle eṣ-ṣā‘ir:

وإن صُدِّيًّا وَالْمَلَامَةَ مَا مَشَى

لَكَالنَّجْمِ وَالْعِيُوقِ مَا طَلَعًا مَعَا

Şady bir ḳabīledür ebedā melūmedür ve melāmet anlar ile berāberdür ḳaṭ‘ā müfāraḳat eylemez.

219. أَبْعَدُ مِنْ بَيْضِ الْأُنُوقِ ۝

Eb‘adü min bīḏi’l-enūḳı

El-enūḳ zıkrı sebḳat eylediği üzere bir ḳuşuñ ismidür ki āña raḥme dirler ve kervelāna [239a] cihetinden eb‘addur bīḏu’l-enūḳ defa‘ātla zıkr olunduğu vechlenā-yāb olan nesne ḥaḳḳında ḏarb-ı meşeldür nitekim ṣā‘ir dimişdür:

وَكُنْتُ إِذَا اسْتُوْدِعْتُ سِرًا كَتَمْتُهُ

كَبِيضِ أَنْوَقٍ لَا يُنَالُ لَهَا وَكُرُ

ُ

220. أَبْعَدُ مِنَ الْكَوَاكِبِ

Eb‘adü mine’l-kevākibi

El-kevākib kevkebiñ cem'idür kevkeb ve kevkiye yıldıza dinür necm gibi beyāḍ ve beyāḍa ve 'acüz ve 'acüze gibi kevkeb ve kevkiye dirler ve fî'l-meşel Zehebū tahte külli kevkebin ey teferreḡū bu meşeller be-gāyet ba'īd ve destres olunmak muḥālātından olan nesne ḥaḡḡında ḍarb olunur.

221. أَبْصَرَ مِنْ فَرَسٍ بَهْمَاءٍ فِي غَلَسٍ ۝

Ebşaru min feresi behmā'e fî ḡalesi

El-ḡales fetḥateynle geceniñ āhirinde olan ḡarañulıḡa dinür ki şabāḥ ḡarañulıḡı olacaḡdur. Yuḡālu: Zehebe fî'l-ḡales ey zulmetü āhiri'l-leyl feres ya'nī at ebşar-ı ḡayvānātdur ki geceniñ āhirinde ve ḡarañulıḡında daḡı görür bu meşel ziyāde başır olan kimse ḥaḡḡında īrād olunur kezālik 'ıḡāb ile daḡı bu yolda meşel īrād olunur.

222. أَبْصَرَ مِنْ عُقَابٍ مَلَاعٍ ۝

Ebşaru min 'uḡābi melā'i

El-melā' Mehm1med bin Ḥabīb ḡavlince bir heḍbeniñ ismidür ve sā'irlerine göre melā' bir şahrā ismidür ki ḡaṡām vezninde ve seḡāb veznindedür ve ba'ḍan ḡayr-ı munşarīf olur 'ıḡāb-ı melā' ta'bīrinde 'ıḡāb āña muḍāfdur ve 'ıḡāb-ı şahrā 'ıḡāb-ı cibālden ebşar ve esra'dur nitekim 'Arablar yine meşellerinde Evvedet bihim 'ıḡābū melā'in dirler ya'nī anları melā' didikleri arḍıñ 'ıḡābı ḡapup ihlāk eylemişdür ki murād ḡavādiş-i nāḡehānī ve āfāt-ı esmāfiye [239b] giriftār oldular dimekdür Ṫāret bihī el-'anḡā'ü ḡarībdür ve 'inde'l-ba'ḍ melā' lafzı 'ıḡābıñ vaşfindandur şıfatına muḍāf olmuşdur pes 'ıḡāb ḡādīmetü'l-melā' taḡdīrinde olur ki serī'aten dimekdür 'alā-ḡavl 'ıḡāb melā'-ı 'aḡīb ya'nī çaylaḡ ḡuşudur ki Fārisī'de mevşāḡvār. Yuḡālu: Ṫāra ilā ba'ḍı'l-ḡilā' ke-ennehū 'ıḡāb-ı melā' ve 'aḡībıñ cem'-i ḡilleti a'ḡub ve cem'-i keşreti 'uḡbān ve vaḡābīn gelür Ebī Üşeym ve Ebū el-Ḥaccāc ve Ebū Ḥassān ve Ebū ed-Dehr ve Ebū el-Hüşeym erkeḡiniñ künyesidür Ümmü Cevār ve Ümmü şu'ūr ve Ümmü Ṫalebe ve Ümmü Levḡ ve Ümmü Hüşeym dişisiniñ künyesidür rivāyet iderler ki uḡāb ya'nī ḡaraḡuş sibā'-i ṡayrıñ eşeddidür üç yumurṡa yumurṡlayup otuz günde yavru çıkarır bāḡī sibā'-i ṡayr iki yumurṡa ile iktifā idüp yirmi günde yavrularını çıkarır ve 'uḡāb üç yavruyu iṡām kendüye şaḡīl geldiḡinden birini ilkā ider ve ānı bir ḡayr ḡuş terbiye ider āña kāsir-i 'ızām dirler ve 'uḡāb ihtiyārlayup pervāzdan ḡaldıḡda

yavruları arkasına alup Hind cibälinden bir cebelde vâki‘ derede ānı yıkarlar ve güneşe korlar bi-ḥikmetihī Te‘ālā tüyleri gidib taze tüyleri zāhir ve gözünde daḥī cilā peydā olur ve ḥayvān-ı merḳūm gāyet münī‘dür ki ‘Arablar meşellerinde Emna‘u min ‘uḳābi’l-cevv dirler ḳāle el-Mü’ellif yuḳālu: Li’l-arḍı’l-müsteviyeti el-vāsi‘ati mülī‘ya’nī Mü’ellif ‘aleyhi’r-tahmeh ḳavlince mülī‘ arḍ-ı vāsi‘a ve müsteviyeye dinür nitekim şā‘ir demişdür .

كان دِنَارًا حَلَقَتْ بَلْبُونِهِ

عُقَاب مَلَاع لَا عُقَاب الْقَوَاعِلِ

Deşār dā‘a ma‘nāsınadur ve el-ḳavā‘il cibālū’ş-şığāra dinür Ebū Zeyd ḳavlince ‘uḳāb-i melā‘ gāyet serā‘a olan ‘uḳāba dinür zīrā mel‘ sür‘at ma‘nāsınadur nitekim ‘Arablar Nāḳatūn mülī‘un ve melū‘un dirler sür‘atden bahş eyledikleri zamānda ve Ebū ‘Amr bin el-‘Alā ḳavlince Arablar Ente eḥaffü yeden min ‘uḳayb-i melā‘ dirler zīrā ‘uḳāb sür‘at üzere [240a] ‘aşāfir ve cerzānı ıştıyād eyler imdi bir nesneniñ sür‘atinden ve ḥıffetinden bahş olunmaḳ lāzım gelse Eḥaffü yeden min ‘uḳayb-i melā‘ deyü Arablar irād-ı meşel iderler ve ‘uḳāb ebşar-ı sibā‘-i tıyūrdan her ziyāde başır ve beynā olan kimse ḥaḳḳında Ebşaru min ‘uḳāb-i melā‘ meşeli ḍarb olunur.

223. أَبْصَرُ مِنْ غُرَابٍ ٍ

Ebşaru min ğurābi

İbnü’l-A‘rābī zu‘munca ğurāba a‘ver tesmiye eylemişlerdür ve ebedā mağdūr ve ma‘a-mā-fih ḳuvveti başarı pek ziyādedür ve ba‘ḍlara göre ğurāba a‘ver tesmiyesi ḥiddet-i başarından nāşīdür Beşşār bin Berd nām şā‘ir ‘alā-ḫarīḳı’t-tefe’’ül demişdür:

وقد ظَلَمُوهُ حِينَ سَمَّوْهُ سَيِّدَا

كما ظلم الناسُ الغرابَ بأغورا

Ebū’l-Hüseyim ğurābiñ ḥiddet-i başarından bahş eyleyüp ba‘dehū minḳarı miḳdārınca taḥte’l-arḍ ya’nī yer altında olan nesneyi ğurāb görmeğe muḳtedirdür demişdür el-‘ilmü ‘indallāh.

224. أَبْصِرْ مِنْ غُرَابٍ

Ebşaru min nesri

Nesr kerkes didikleri ma' rûf kuşdur cem'-i kıletti ensür cem'-i keşreti nüsür gelür Ebû'l-Eyred ve Ebû'l-eşba' ve Ebû Mâlik ve Ebû el-Minhâl ve Ebû Yahyâ künyesidür dışisine Ümmü Kaş'am dirler ve kerkese nesr tesmiyesi ekl edeceği nesneyi burnuyla didib ba'dehû bel' eylediği içündür bir 'arif ve şâhib-i başret bir kuşdur A'meru min nesr dahî meşeldür çok mu'ammer olduğün nitelim kışşası zıkr olunur in-şâ' Allâh Te'âlâ ve ba'dıların rivâyetine göre nesriñ şayhası Ey âdem oğlanı murâdıñ kadar hayâtıñ olsun yine mevt saña muqarrerdür dimekten 'ibâretdür bu rivâyet Hâdret-i Hasan Müctebâ radıyallâhu 'anh efendimizdendür ve bu söz kendüsiniñ çok mu'ammer olub 'âfiyet-nüş-i câm mevt eylediğine işâretdür [240b] ve kerkes hiddet-i başar şâhibidür ki faqa' ba'dılar buña ta'rîd idüp işbu Fârisiyyü'l-'ibâre şi'ri derc-i şâhîfe tezkâr eylemişdür:

چنین گفت پیش زغن کرکسی
که نبود ز من دوربین تر کسی
زغن گفت از این در نشاید گذشت
بیا تا چه بینی بر اطراف دشت
شنیدم که مقدار یک روزه راه
بکرد از بلندی به پستی نگاه
چنین گفت دیدم گرت باور است
که یک دانه گندم به هامون بر است
زغن را نماند از تعجب شکیب
ز بالا نهادند سر در نشیب
چو کرکس بر دانه آمد فراز
گره شد بر او پایبندی دراز
ندانست از آن دانه‌ای خوردنش
که دهر افکند دام در گردنش
نه آبستن در بود هر صدف

نه هر بار شاطر زند بر هدف
زغن گفت از آن دانه دیدن چه سود
چو بینایی دام خصمت نبود؟
شنیدم که می‌گفت و گردن به بند
نیاشد حذر با قدر سودمند
اجل چون به خورش بر آورد دست
قضا چشم باریک بینش بیست
در آبی که پیدا نگردد کنار
غرور شناور نیاید به کار

225. أَبْصَرُ مِنَ الْوَطْوَاطِ بِاللَّيْلِ ۝

Ebşaru mine'l-vaṭvāṭi billeyli

Ey a' refü minhü el-vaṭvāṭ yarasa didikleri meşhür kuşdur ki ḥaffāş daḥī dirler ma'lūm ola ki yarasa kuşunuñ dört adı vardur biri ḥaffāş biri ḥaşşāf ve biri ḥaṭṭāf diğeri vaṭvāṭdur ba'dılara göre ḥaffāş yaraşanıñ küçüğüdür vaṭvāṭ büyüğüdür bunlar Ay'ıñ ve Güneş'ıñ dıyāsında görmezler faқаt başır oldukları bedīhīdür çünkü gözleriniñ şu 'ā'ı kalīldür nitekim şā'ir dimişdür: [241a]

مثل النهار يزيد أبصار الوری
نوراً ويعمي أعين الخفاش

Faқаt ḥaṭṭāf lügatda kırlangıc kuşuna daḥī dinür ki cem'ı ḥaṭāṭif gelür ve kendisine zā'ir-i Hind ta'bīr olunur Fārisīde ḥaffāşıñ ismi mürekkeb olaraq şeb-pürde-nine ki şā'ir 'alā ṭarīkı'l-mişāl dimişdür:

گر نبیند به روز شیره چشم
چشمه آفتاب را چه گناه

Ḥaḍret-i 'İsā 'alā Nebiyyinā ve 'aleyhi's-selām kudret-i Rabbanī ile üfürdükde işbu yarasa kuşu ḥalk olunmuşdur ki Tenzil-i Mübīn'de muşarraḥdur

meşel-i mezbūr Ebşaru leylen mine'l-vāt 'unvānıyla dahī lisān-ı 'Arab'da cārīdür ve Ecbenü mine'l-vaṭāṭ dahī meşeldür zīrā cebāneti sâ'ir tıyūrdan ziyādedür.

226. أَبْصَرَ مِنْ كَلْبٍ ۞

Ebşaru min kelbi

Bu meşeli ba'dı muḥaddiṣīn Mürre bin Maḥkān nām şā'iriñ işbu kavline zāhib olarak rivāyet eylemişlerdür.

Ḳālehū

فِي لَيْلَةٍ مِنْ جُمَادَى ذَاتِ الْأُنْدِيَةِ
لَا يُبْصِرُ الْكَلْبُ مِنْ ظُلْمَائِهَا الطُّنْبَا

227. أَبْصَرَ مِنَ الْمَائِحِ بِاسْتِ الْمَائِحِ ۞

Ebşaru mine'l-mā'ihī bi-estī'l-mā'tihī

El-mā'ih delvini imlā için ḳa'r-ı çāha nāzil olan kimseye ve mātiḥ bālā-yı çāhdan delvi çeken kimseye dinür ki fülān kimse mā'ih olub est-i mātiḥ-i gören kimseden ziyāde başīrdür zīrā ḳā'ide-i 'Arab üzere ḳuyunuñ ḳa'rında olan bālā-yı çāhda ṭuranıñ estini müşāhede eyler ki 'Arablarıñ ekşer-i bī serāvīl olduklarından nāşīdür nitekim buña dā'ir ba'dı maḳālāt ānifen zıkr u beyān olunmuşdur.

228. أَبَايَ مِنْ حَنِيفِ الْحَنَاتِمِ ۞

Ebāye min ḥuneyfi el-ḥātimi

[241b] Ebāye bāye lafzından ef'al-i tafđīldür ki faḥr ve ğurūr ma'nāsınadır mezbūr Ḥuneyf İbnü'l-Ḥātīm bu meşelñ menşe'idür ki be-ġāyet müfteḥir ve maġrūr bir kimse idi bālā pervāzlıġından ve faḥr ve ğurūrundan ve kemāl-i itignāsından nāşī kimse kendüsiyle mükālemeye ḳādri olamazdı ḥattā kendüsi kelāma bed' ve şurū' eylemedikce ne'uzü billāhi Te'ālā bu nüḥuvvet-i[?] 'aḳīmedür ki ba'dı küberānıñ 'ādetidür bu ḥāl ḥılkāt-i insāniyyeye muḥālif olub çünki ādem oġlanı māhiyyetini ve şüret-i terekübünü idrāk eylemiş olsaydı kendüsinden ġayrı ednā bir nesne görmez

idi ve kaṭ‘ā bālā pervāzlık eylemez idi zīrā insān mā’-i dāfīkdan ya‘nī nıṭfeden maḥlūkdur ki aşlı mī‘a-i mezredür ve mālī ise cīfe-i kaṣredür ve kendüsi işneyn beyninde ḥāmil-i ‘özre bir heyūlādan ‘ibāretdür ḥikāyet eylerler ki bir emīr-i şāhib-i nūḥuvvet bir faḳīre üzerine murūr eyledikde faḳīri kâ‘id bulub kendüsine kaṭ‘ā ta‘zīm ve tevḳīr eylemediği emīriñ ‘azamet ve ceberūtuna gūyā īrās-ı kistrā eylemekle emīr ḡaḍab idüp ol faḳīr ve dervīş berāberinde ṭurub ammā ta‘arrūfünü ya‘nī sinn-i benī bilemediği gibi ta‘zīm eylemedik didikde dervīş kūrre keşā-yı hemyān-ı zebān olub A‘rifūke ḥaḳḳa’l-ma‘rifeti ya‘nī ey emīr ben seni bilmeklikl ḥaḳḳıyla bildüm didi pes emīr Men ene ya‘nī eğer beni ḥaḳḳ-ı ma‘rifet ile bildiñ ise söyle baḳalım ben kimim didikde ol dervīş Ente ellezī aşlūke min mī‘atin mezretin ve mālūke ilā cīfetin kaṣretin ve ente beynehümā taḥammülü’l-‘uzreti didikde emīr serfirū pūrde-i ḥacālet olarak pīşgāh-ı dervīş āgāhdan inşīrāf-ı birrle rū-be-rāh olmuşdur.

Şi‘r:

يكي امروز كامران بيني

ديگری را دل از مجاهده ريش

روزي چنډ باش تا بخورد

خاک، مغز سر خيال انديش

فرق شاهي و بندگي برخاست

چون قضای نيشته آمد پيش

گر کسی خاک مرده باز کند

[242a] نشناسد توانگر و درویش

229. أَبَاي مِمَّنْ جَاءَ بِرَأْسِ خَاقَانَ

Ebāye mimmen cā‘e bi-re’si ḥāḳān

Ḥāḳān Tūrkiṣtān pādişāhlarıniñ ‘alem-i maḥşūşudur Ḳayşer-i Rūm verā-yı Hind gibi ve bir kimseniñ ‘alemidür ki Tūrki pādişāhlarındandır ki bir zamān ‘iḳlīm-i Ermeniyye’de ḥūkmrān idi Ḥamza ḳavlince bu meşel mevliddür Mufaḍḍal bin Seleme ba‘ḍı emşāl-i ‘Arab’ı ḥāvī bulunan Fāḥir nām kitābda Ke-ennehū cā bi-re’si ḥāḳān meşelini derc-i şaḥīfe-i beyān eylemişdür gūyā fūlān kimse ḥāḳāniñ başıyla

geldi dimekdür kemāl-i faḥr ve ‘azamet ile geldi diyecek yerde īrād olunur cā’e bi-re’si ḥākān beyne’l-‘Arab meşeldür yine Mufaḍḍal naḳl ider ki Ḥākān mülük-i Etrāk’den bir melikdür Bābü’l-ebvāb nāḥiyesinden ḥurūc eylemişdür ve ‘iḳlīm-i Ermeniyeye’de zāhir olub bir müddet Türkistān’da müteğalliben ḥükümet eylemişdür ve mu’ahḥaran ḳatlı olunmuşdur mezbūruñ sebep-i ḳatlı budur ki Benī Ümeyye’den Hişām bin ‘Abdümelik zamān-ı emāretinde ‘āmili bulunan Cerrāḥ bin ‘Abdullāh’ı merḳūm Ḥākān’ın ḳatlı ü i’ dām eylediği şāyi’ası Hişām’ın sāmi’a-zed-i te’essüfü olmağla Ḥākān’a ‘adāvet eyleyüp Sa’īd bin ‘Amr el-Cereşī nām kimseyi şāḥibū’l-ceyş idi Ḥākān üzerine irsāle ylemekle Sa’īd varub Ḥākān ile eṣnā-yı cenk ve cidālde Ḥākān’ı bi’z-zāt ḳatlı ve ser-i bī-devletini beeninden cüdā ile ḥudūr-ı Hişām’a naḳl eyledi bu ḥāl-i muzafferiyet-i encām bādī-i surūr-i Hişām ve mūcib-i şādumānī-i ḥavāşş ve ‘avāmm olduğu gibi Sa’īd’in daḥī sebep-i iftiḥār ve mebaheti olmağla min-ba’d cā’e bi-re’s-i Ḥākān beyne’l-‘Arab meşel olmuşdur ki bir nesneden kemāl-i muvaffaḳıyyet ve muzafferiyet ile mu’āvedet eyleyüp ḳavmi beyninde ziyāde iftiḥār ve mübahāt eyleyen kimse ḥaḳḳında Ebāye mimmen cā’e bi-re’si Ḥākān meşeli ḍarb ü ityān olunur. [242b]

230. أَبْرُ مِنْ هِرَّةٍ ۝

Eberru min hirreti

Bu meşel eaḳḳu min hirreti ‘unvānıyla daḥī zıkr olunur ki hirre ya’nī kedi olsun ve gerek ḍabb ta’bīr olunan ḥayvān olsun ba’dı kerre ızhār-ı ‘uḳūḳ ile evlādını ekl ider ve kerbeniñ veledini ekl eylemesi şiddet-i meveddet ve fartı meḥabbete maḥmūldür nitekim şā’ir maḳāma münāsib dimişdür:

أما ترى الدَّهْرَ و هذا الوری

كهْرَه تاكل اولادها

231. أَبْغَضُ مِنَ الطُّبَّاءِ ۝

Eb’ğadu mine’t-ḫalyā’i

Bu meşel iki şüretle tefsīr olunmuşdur vecheynden biri eḫ-ḫalyā nāḳa el-cerbā’ el-maḫliyetü bi’l-henā’i ma’nāsnadur ya’nī ḳaḫrān sürülmüş uyuz nāḳaya dinür bu

taḳdīrce bu meşel Ebğādu ileyye mine'l-cerbā'i zātü'l-henā'i 'unvānıyla daḥī irād olunur zīrā 'inde'l-'Arab ebğaz olan cerb māddesidür ve diğēr vech oldur ki ṭalyā' nisvān ṭā'ifesiniñ ḥayḍ bezlerine dinür. Yuḳālu: Hüve aḳzeru mine't-ṭalyā'i ey ḥırḳatü'l-'ārik ve 'Arablar aḳzeru mine'l-i'tiyā ve'l-iḥtişā daḥī dirler cümlesi bir ma'nāya delālet eyler ve yine 'Arablar aḳzeru min mi'bātin ve ehvenü min mi'bātin daḥī dirler ki mi'bāt me'ābī müfred ve cem' olarak ḥırḳatü'l-ḥā'id ve ḥırḳatü'l-'ārik ma'nāsınadır.

232. أَبْرَدُ مِنْ عُضْرَسٍ

Ebredü min 'aḍresi

El-'aḍāris ve'l-'aḍres mā-i cāmid ya'nī toñmuş şuya dinür ve 'aḍāris ḍād-i mu'accemeniñ ḍammıyla ve buña mişāl olmaḳ üzere şā'ir dimişdür:

يَا زُبَّ بَيْضَاءٍ مِنَ الْعَطَامِيسِ

تَضْحَكَ عَنْ ذِي أَشْرِ عُضْرَسٍ

[243a] Ve Kitābü'l-'Ayn'da beyān olunduğı üzere 'aḍres bir nev'-i nebāta dinür ki açık yeşil olur ruṭūbeti be-gāyet müteḥammildür nitekim şā'ir dimişdür:

وَالْعَيْرُ يَنْفَخُ فِي الْمَكْنَانِ قَدْ كَتَبَتْ

مِنْهُ جَحَافِلُهُ وَالْعُضْرَسُ النَّجْرُ

Ey el-'arīd.

233. أَبْرَدُ مِنْ عَبْقَرٍ

Ebredü min 'abḳar

Ba'dılar bu meşeli ebredü ḥabḳar 'unvānıyla daḥī tezkār eylemişdür 'abḳar ve ḥabḳar ikisi bir ma'nāyadır 'inde Meḥmed bin el-Ḥubeyb şoğuk nesneye ıtlāḳ olunur nitekim dimişdür:

كَأَنَّ فَاهَا عَبْقَرِيٌّ بَارِدٌ

أَوْ رِيحُ رَوْضٍ مَسَّهُ تَنْضَاخُ رِكَ

Et-tendāh kırbadan Şu sızmağ ma‘nāsınadır fağat burada mağardan hāşıl olan reşāşeye dinür ki murād cisendi olacağdur ve er-rekk hafif ve da‘if olan yağmura dinür ve bir bağçeye cisendi işābet eylediği hālide ahsen-i Őuret kesb eyler Mehmed bin el-Hıbeyb bu meşeli ebredü min ‘abđar ‘unvānıyla rivāyet eyleyüp Ebü ‘Amr bin el-‘Alā Ebredü min ‘abb đar ‘unvānıyla rivāyet eylemişdür bu tağdırde ‘abđar ‘abb đar lafzlarından mürekkebdür ki menhüt olur kezālik Ebü ‘Amr đavince ‘abb berd için ismdür İbn-i Hıbeyb’den mā-‘adā rāviler bu uslüb üzere rivāyet eylediler.

Şi‘r:

كَأَنَّ فَاهَا عَبُّ قُرِّ بَارِدٍ

أَوْ رِيحُ رَوْضٍ مَسَّهُ تَنْضَاحُ رَكِّ

Habđar dağı habb đar lafzlarından mürekkebdür kezālik habb dāne ve đar soğuğ olmağla ‘abb đar gibi tolu dānesinde isti‘māl eylediler ebredü min đarretin dağı bu siyāđda meşeldür.

234. أَبْرَدُ مِنْ غَبِّ الْمَطَرِ ِ

Ebredü min đıbbi’l-mağar

El-đıbb ‘aynıñ kesri ve bānıñ teşdıdiyle bir nesneniñ ‘ağıbet ve encāmına dinür meşel-i mezkür ebredü min đıbb-i yevmi’l-mağar me‘ālindedür ya‘nī yağmurlu gün ‘ağıbinde [243b] hāşıl olan soğuğ gibi bārid olan nesne hađđında irād olunur ve đıbb dere içi gibi derin ve çuğur yere dağı dinür.

235. أَبْرَدُ مِنْ جَرْبِيَاءٍ ِ

Ebredü min cirbiyā’i

El-cirbiyā’ ism-i Őimāldür ya‘nī poyraz ta‘bır olunan rüzgāra yāđud ānıñ serinliğine yāđud cenüb ile Őabā meyānından hübüb idene ıtlāđ olunur hikāyet iderler ki bir A‘rābiye Mā eşeddü’l-berd deyü su‘āl olunduğda A‘rābi rih-i cirbiyā’ fi zıll-i ‘amā’ đıbbe’s-semā deyü cevāb vermişdür ve yine fe mā etyebü’l-miyāh denildikde A‘rābi nuşfetün zerđā’ min seđābetin đarrā’ fi Őıfātin zellā’ diyerek i‘āde-i cevāb

eylemişdür ba‘dı nüshada şıfât-i zellâ’ makiâmında bellâ’ yazılmışdur ki melsâ’i müsteviye ma‘nâsınadır.

236. اُبرد من يخبِّ ِ

Ebredü min yehhî

Yehhî yüz ma‘nâsınadır ki Fârisîde daḥî müsta‘meldür bu kelime ‘Arab ve ‘Acem beyninde elfâz-ı müştarekedendür meşel-i mezkûr ziyâde bârid ve şoğuk nesne hakkında irâd olunur şâ‘iriñ işbu kavlınden me’ḥûz ve müstenbaḥtur:

شَيِّانٍ عَجِيْبَانِ هُمَا اُبْرَدُ مِنْ بَخ

شَيْخٍ يَنْصَبِي و صَبِي يَنْصَبِي

Ya‘nî iki nesne vardur ki buzdan ziyâde bâriddür âniñ biri şabîniñ teşeyyüḥu ve diğeri şeyhiñ teşabbîsidür ki bu hareket yek-diğere be-gâyet muḥâlif ve mübâyindür nitekim şâ‘ir demişdür:

چه خوش گفت پیری جهان آزماي

پسنديده عقل و پسنديده راي

دو چيزست ازان عقل گيرد گريز

اگر عاقلی کن حذر زان دو چيز

يکی کار طفلان کند شيخ دهر

دگر کار شيخان کند طفل شهر [244a]

237. اُبردُ من أيام العجوز

Ebredü min eyyâmi’l-‘acûz

Bu meşel ebredü min berdi’l-‘acûz ‘unvânıyla daḥî zebânezdür Eyyâmü’l-‘acûz lisân-ı nâsda ḥasûm ta‘bîr olunanı yedi gündür ki ma‘rûfdur her biriniñ vetîre-i âtiye üzere ism-i maḥşûşu vardur ki bunlardur 1-Şın’dur şâdı~n kesriyle 2-Şanıberdür cerdiḥal vezninde 3- Ve berddür şabr vezninde 4- âmirdür ‘âmir vezninde 5- mütemirdür muḳtedir vezninde 6- Mu‘allildür muḥaddiş vezninde 7- Muḥfi el-cemr yâḥud mükfi eḍ-ḍa‘ndur ki â2hir-i faşl-ı şitâda oldukları cihetle bâ‘iş-

i tesmiye olmak vücūh-i sâ'ireden ercahdur gâyet bârid günler olmağla beyne'l-'Arab dârb-ı meşel olmuşdur ma'lûm ola ki 'acüz lafzınıñ yetmiş yedi ma'nası vardır hurūf-i hecâ üzere müretteben mersümdür ki bunlardur El-Elifü 1-El-ibretü ya'nî iğnedür 2- el-arđ ya'nî yerdür 3- el-erneb ya'nî tavşandur 4- el-esed ya'nî arslandur 5- el-elfü min külli şey'in ya'nî mutlakā biñ 'adede dinür hezâr ma'nâsınadır El-Bâ'ü 6- el-bi'r ya'nî kuyudur 7- el-baħr ya'nî deñizdür 8-el-baṭl ya'nî bahadır 9- el-baħar ya'nî şığır Et-Tâ'ü 10- et-tâcir ya'nî bâzircân 11- et-ters ya'nî kılkan 12- et-tevbetü ya'nî günâhdan rücū' Es-Sâ'ü 13- Es-şevr ya'nî öküz El-Cîm 14- el-câyi' 15- el-ca'beh ya'nî terkeş 16- ağac-ı kavâta vbe çanağdur 17- el-cū' açlıkdur 18- cehennem El-Hâ'ü 19- el-ħarb ya'nî cenk 20- kışa mızrâk 21-el-ħayy sıtma 'illeti El-Hâ'ü 22- el-ħalâkatü 23- el-ħamr 24- el-ħayme Ed-Dâlü 25- dâretü'ş-Şems ya'nî Güneş'in ağılı 26- ed-dâhiye ya'nî âfet 27- der'u'l-mer'etü ya'nî nisvân kısmınıñ üstliğı ve ferâcesi 28- ed-dünyâ Ez-zâlü 29- ez-zi'b erkek kurd 30- ez-zi'betü dişi kurd 31-er-râyetü ya'nî sancağ 32- er-raħmü ya'nî kartal kuşu 33- er-ra'şetü ditremek 34-er-remkeh kışrâk-ı bargir 35- remletün mu'derifetün ya'nî bir ma'rûf olan kumlukdur. [244b] Es-Sînü 36 es-sefînetü ya'nî gemi 37- es-semâ'ü 38- es-semenü sâfi yağ 39- es-sümüm Sâm yeli 40- es-senetü ya'nî yıl Eş-Şîn 41- şecer-i ma'rûfdur 42 eş-Şems 43- eş-şeyh 44 eş-şeyhatü ya'nî koca karıya dinür 'acüze ditmez yâhut luğat-ı reddiyedür cem'î 'acâ'izdür ve 'ucüzdür dammeteynle Eş-Sâd 45- eş-şahîfetü 46- eş-şancetü ceki taş 47 eş-şavme'atü Eđ-Dâdü'l-mu'accemetü 48 dârbün mine't-tayyib ya'nî bir güne tayyib ismidür 49- eđ-zab' şırtlan Eđ-Tâ'ü 50- eđ-tarîk 51- bir nevi' ta'âm ismidür ki bahri nebâtlardan tertîb olunur El-'Ayn 52- el-'âciz 53- el-'âfiyetü 54- 'ântü'l-vaḥş hımâr-ı vaḥşîniñ dişisi 55 'akrebetün El-Fâ'ü 56- el-feres 57- el-fıddatü El-Kâf 58- el-kıbletü ya'nî veche Türkî'de yön ta'bîr olunur 59- el-ğadr tencere ve çömlek 60- el-ğaryetü ya'nî köy 61- el-ğavs 62- el-ğıymetü ya'nî bir nesneni~n değeri bahası El-Kâf 63- el-küteybe ya'nî asker ve alay 64- el-Ka'betü bu kıbleden eḥaşdur 65- el-kehbü El-Mîm 66- el-mer'etü 67- müsâfire dinür 68- el-mesk ya'nî meşk-i ezfere dinür 69- el-mesârru fi-ğabdati's-seyf ya'nî kılıç balçığında olan mıḥa ve perçine dinür 70- el-melikü ya'nî pâdişâh 71- menâşibü'l-ğader ya'nî tencere oturdukları taşlar En-Nün 72- nâr ya'nî âteş 73- en-nâkatü ya'nî dişi deve 74- naḥle ya'nî hurma ağacı 75- naşlü's-seyf ya'nî kılıç yalmanı El-Vâv 76- vilâyet ya'nî vâlî olmak El-Yâ'ü 77- yed-i yümnâ ya'nî sağ el ma'nâsınadır.

238. أَبْطَأُ مِنْ فُنْدٍ

Ebṭa'ü min-findi

Find 'Arab ḥayālbāzlarından Şehlü'z-zamānī laḳabıdır ve 'āyişe binti Sa'd bin Ebī Vaḳḳāş'ın āzād-kerdesi olan Ebū Zeyd'in ismidür ki meşel-i mezbūruñ menşe'idür aşlı budur ki.[245a] merḳūm findiñ seyyidesi olan 'āyişe ki Medīne'de sākine idi mezbūru firundan āteş getirmek için eline bir kürek verib gönderdi merḳūm firuna ḳarīb bir maḥallde gördü ki Mışır-ı Ḳāhire'ye bir ḳāfile 'azīmet ediyor anlara ittibāvan ol daḥī Mışır'a 'azīmet ve bir nesne 'ale't-tevālī orada iḳāmet eyledikten soñra yine ol kārvan ile medīne'ye 'avdet eyledi pes firundan bir mikdār āteş alup ḥānesine şitāb ve sür'atle giderken ḳaḏā'en ayağı sürcüp düşdükte ve elinde bulunan āteş ḥarmen-i şabr ve ārām gibi perişān olduḳda merḳūm Te'iset el-'icletü dimekle kelāmı beyne'l-'Arab meşel olmuştur nitekim bu bābda şā'ir demiştür:

ما رأينا لُغْرَابٍ مَثَلًا

إِذْ بَعَثْنَا هِجْرًا بِالمِثْمَلَةِ

غَيْرَ فُنْدٍ أَرْسَلُوهُ قَابِسًا

فَنَتَوَى حَوْلًا وَسَبَّ العَجَلَةَ

Ba'dehū be-ḡāyet baṭī olan kimse ḥaḳḳında Ebṭa'ü min find meşel olmuştur ve ibtidā 'Arabda find ismini tesmiye iden merḳūmuñ seyyidesi 'āyişedür ve Find eḥadü'l-maḡneyni'l-mecīdeyn idi ve ez-cümle nisā' ile ricāl beyninde cem'iyete ālet oldur nitekim İbn-i Ḳays er-Raḳyāt işbu şi'rinde demiştür:

قَلْ لِفُنْدٍ يُشَيِّعِ الأَطْعَانَا

طالما سرَّ عَيْشَنَا وَكَفَانَا

239. ابهى من القلائد فى اعناق الخرائد

Ebhā mine'l-ḳalā'idi fi a'nāḳı'l-ḥarā'idi

El-ḳalā'id ḳılādeniñ cem'idür ki cevāhir ve sā'ire ile tezyīn ve terşī' olunub ekşer-i nisvān ṭā'ifesi gerdenlerine ta'līḳ iderler ve el-ḥarā'id aşlā mess olunmamış ya'nī dāmen-i 'iffet pīr emnine dest-i ta'arruḏ-ı ricāl resīde olmamış biker kızlara dinür

‘alā kavlı be-ğāyet ehl-i hayā ve pürdegī olmağla meclisde ekşerī sākit ve epsem ve āvāzı nerm ve āheste olan [245b] kızlara dinür ki el-ḥāletü hāzihī bīdu’l-envaḳ kabīlindendür müfredi ḥarīd ve ḥarīde ve ḥarūddur şabūr vezninde tekülü Ra’eytüğ ḥarīden ve ḥarīdeten ve ḥarūden ey bikrun lem tūmesse ev el-ḥufratü eṭ-ṭavīletü es-süküt el-ḥāfīdatü eṣ-şavt el-müstetiretü bu meşel fevḳa’l-ḥadd güzel ve āşikāran olan nesne ḥaḳḳında irād ve tezḳār olunur ki fülān nesne kızlarıñ gerdenlerinde olan ḳalā’idden daha ziyāde āşikārdur dimekdür ki ḳılāde kızlarıñ beyāḍ gerdenlerinde āşikār oldığı ecildendür.

240. أَبْهَى مِنَ الْقَمَرَيْنِ ۝

Ebhā mine’l-ḳamerīn

Ḳamerīnden murād ḥürşid ile māhdur lafz-ı ḳamer galebe eylemişdür bu dahī zikrinde ḥıffet olduğından nāşīdür yoḥsa fi’l-ḥaḳīḳa Şems Ḳamer’den enverdür ve her bār Ḳamer nūru āndan aḥz eylediği Şems’den ezherdür nitekim Müntebī şi‘rinde dimişdür:

وما التأنيثُ لاسم الشمس عيبٌ

ولا التذكيرُ فخرٌ للهِلالِ

Bundan murād olan şems’iñ nūrudur yoḥsa ismindeki te’nīs kendüye bir gūne maḍarrat irās eylemez ve hilālīñ tezḳīri kezālīk kendüye bir gūne menfavat verib noḳşanını ikmāl etmez zīrā ḥadd-i zātında nāḳışdur ba‘ḍılarıñ beyānına göre Şems ṭabaḳa-i cārimde ve Ḳamer birinci menzildedür pes ḳamerīn lafzī Arab’iñ ‘Ömereyn lafzına müşābihdür ‘Ömereynden murād Ḥaḍret-i Ebū Bekir ile Ḥaḍret-i Fārūḳ murād olunur ve ‘Ömerān dahī dirler ḥālbuki ehl-i sūnnetiñ ve kāffe-i ümmetiñ ittifāḳ ve icmā’ıyla Ḥaḍret-i Ebū Bekir Ḥaḍret-i ‘Ömer’den efdal ve ekmeldür faḳaṭ lafz-ı ‘Ömer kezālīk ḥafīf ve ḥurūf cihetinden ḳalīl ve ḍa‘īf olduğundan ‘Arablar ‘Ömerān didiler yoḥsa murād Ḥaḍret-i ‘Ömer’i Ebū Bekir üzere taḳdīm ve tercīḥ degüldür Meşel-i mezkūr dahī ziyāde vāḍıḥ ve āşikār olan nesne ḥaḳḳında irād olunur ḥikāyt iderler ki bir A‘rābī bir leyle-i muzlımede bir ṭarafa ‘āzim olurken naşıl ise yolunu ḡā’ib etmekle.[246a] helāke müşrif olmuşiken Ḳamer ṭulū‘ idüp ṭarīḳını bulduḳda teşekkür cihetinden Vallāhi mā edrī mā eḳülü lek ve lā mā eḳülü fike eḳülü ref‘ake Allāhü fe-Allāhü ḳad rafe‘ake em eḳülü ḥüsneke Allāh fe-Allāhu ḳad hasseneke ve

lâkin mâ bağıye illâ ed-du‘â’ in yünsi’ü Allâh fi eclik ve in yec‘alnî mine’s-sû’i fidâ’üke dimişdür ve yine hikâyet olunur ki bir A‘râbî bir şebb-i târ-yekde devesini gâ’ib idüp her ne kadar tefahhuş eylemiş ise de bulmak müyesser olmamışidi bir de mehtâb-ı cihântâb tülû‘ idüp nûrunu zemîne baş eyler A‘râbî hâl-i zulmetde muqaddemen birkaç kerre teftiş eylemiş olduğu evdiyeniñ birinde devesini bulduğda başını mehtâb tarafına kaldırıp işbu şi‘ri inşâd eylemişdür:

ماذا اقول وقولى فيك ذو خطر

وقد كفيتنى التفضيل والجملا

ان قلت لا زالت مرفوعا فأنت كدا

أو قلت زانك ربي فهو قد فعلا

‘Arab’ dan ba‘dıları Kâmer’i mezemmet tarîkıyla dimişdür Vallâhi enneke le-tefettet el-ketân * Ve teşferru’l-insân ve tahterru’l-ebdân * Ve teseddede el-âzân ve tefeddaḥu es-sekrân * Ve tezheru el-ketmân * Ve teḳalleḳa eş-şibyân * Ve tebeyyeḍu el-ercivân * Ve telḥasü ez-za‘ferân * Ve yehzelü el-hītân * Ve temḥaḳu el-edmi‘atü bi’n-noḳşân pes İbnü’l-mu‘tezz nâm şâ‘ir daḥî Kâmer’iñ zemmini müş‘ir işbu ebyâtı inşâd eylemişdür:

يا سارق الأنوار من شمس الضحى

يا مُتَكَلِّي طيب الكرى وَمُنْعَصِي

أما ضياء الشمس فيك فناقص

وأرى حرارتها بها لم تنقص

◌

241. أبهى من فُرطَيْنِ بَيْنَهُمَا وَجْهٌ حَسَنٌ ۝

Ebhā min ḳurṭeyni beynehümā vecdün ḥasenün

El-ḳurṭeyn nisvân taḳımınıñ zīnet için ḳulaḳlarına uyuḡte eyledikleri küpelere dinür. [246b] Ya‘nî bir maşlahat iki ḳurṭe beyinde vech-i ḥüsnüñ âşikâr olduğu mişillü zâhir ve bâhir ve güzel ḥaşıl olsa bu meşel darb ü irâd olunur.

242. أبهى من النيرين

Ebhā mine'n-nīreyni

En-nīreyn kamereyn gibi Ay ve Güneş'e ıtlāk olunur bu meşel daḥī emşāl-i sābıka ma'raḍında ḍarb olunur.

243. أبهى من الدهر

Ebḳā mine'd-dehr

Bu meşel Ebḳā 'ale'd-dehri mine'd-dehri 'unvānıyla daḥī tezkār olunur ve El-bi'ru ebḳā mine'r-rişā'i beyne'l-'Arab sā'ir olan emşāldendir ed-dehr dālīn fetḥi ve hānīn sūkūnuyla gāh olur ki Esmā-i Ḥüsna'da 'add olunur ba'dıların beyānına göre dehr zamān ma'nāsınadır 'alā ḳavl ebed-i ğayr-ı münḳaṭi' ma'nāsınadır ve Ezheri ḳavli üzere dehr 'inde'l-'Arab ba'dı zamān-ı eṭvele ıtlāk olunur ve 'alā ḳavl her ḳavm ve ümmetiñ dehri zamānlarından 'ibāretdür ḳaldı ki Lā tesübbü ed-dehr fe-inne'd-dehra hüve Allāh ve fī rivāyetin Fe-innallāhe hüve ed-dehr Ḥadīşinde vāḳi' dehr 'inde'l-ba'd Esmā-i Ḥüsna'dandır faḳaṭ burada olan dehrden murād zamān olmaḳ üzere mervīdür.

244. أَبْقَى مِنْ تَفَارِيقِ الْعَصَا

Ebḳā min tefārīḳ el-'aşā

Bu meşeliñ tafşīli bābü'l-evvelde Ennek ḥayrun min tefārīḳi'l-'aşā meşeli zeylinde mündericdür.

245. أَبْقَى مِنْ وَحْيٍ فِي حَجْرٍ

Ebḳā min vahyi fī ḥaceri

El-vaḥy lügatda mektüb olan nesneye dinür me'al-i meşel taş üzerinde mektüb olan [247a] ḥaṭṭ murūr-ı zamān ile nesh̄ olmadığı māddeşi olup bir nesneniñ ziyāde beḳāsından baḥş olursa meşel-i mezbūr ḍarb olunur el-vaḥy mektüb ma'nāsına müsta'mel olduğu gibi kitābe ma'nāsına daḥī gelür ki yazı dimekdür ḳāle el-Mü'ellif el-vaḥy el-kitābetü ve el-mektübü ve el-vaḥyü işāret ma'nāsına daḥī müsta'meldür ve işāret-i serī'aya dinür ve el-vaḥy yazı yazmak ma'nāsınadır ve yazılmış nesneye

ve kitāba ıtlāk olunur ve Arablar meşellerinde Ke-mā damene el-vaḥyü selāmeḥā dirler ve selām ke-mā damene el-vaḥy terkībini daḥī meşel olarak İrād ider zīrā lügatda silām sīniñ kesriyle ḥacer ma'nāsınadır taş üzerinde mersūm olan ḥatt yağmur ve sā'ireden mahv olmayup bākī kalmakdan nāşī kaçan ḥayran ve şerran bir nesneniñ eşeri murūr ve kūdūr a'vām ve dühūr ile müdmeḥall olmamağla beḳāsından ḥikāyet kaşd olunsa 'Arab ebḳā min vaḥy fi ḥacer ve daḥī ke-mā damene el-vaḥyü sşlāmeḥā dirler.

246. أَبْقَى مِنْ الْحَجَرِينَ

Ebḳā mine'l-ḥacerīn

Ey ez-zeheb ve'l-fiḍḍa ve beḳā hümā ebedā ya'nī ḥacereynden murād altun ile gümüşdür bu iki ma'dendür ki mazḥar-ı tecellīgāh-ı İlahī olmuşdur zīrā devām-ı 'ālem ve kıyām-ı ādem bunuñ üzerine mebnīdür ve insān 'indinde bu iki māddeden ziyāde 'azīz yokdur binā'en 'aleyh 'Arablar meşellerinde E'azzü mine'l-ḥacereyn dirler āniñ 'izzet ve nedretinden bahş iderler ammā ba'dılara göre bu meşel ebḳā mine'l-ḥacer 'unvāniyla daḥī tezkār olunur ki bundan murād ba'dılara göre 'ādī taşdur ve ba'dılara göre Ḥaceru'l-Esved'dür ki istilām ḥuccāc-ı Müslimīne nā'il olmuş bir seng-i muḳaddesdür ki maḳām-ı İbrāhīm 'alā Nebiyyinā ve 'aleyhi'ş-şalāst ve's-selāmda vāḳi' olmuşdur beḳāsına ebedī ḥalel tārī olmadığından nāşī her iki vechle ebḳā mine'l-ḥacereyn meşeli beyne'l-'Arab ḍarb olunur meşeldür.[247b]

247. أَبْقَى مِنَ النَّسْرَيْنِ

Ebḳā mine'n-nesreyni

En-Nesreyn iki aded kevkebiñ ismidür birine Nesru't-ḫā'ir diğeri Nesru'l-vāḳi' dirler nesr-i ḫā'ir āndan kināyedür ki Benātü'n-Na'ş ḳurbünde ve kerkes şüretinde olub ḳanadlarını baş eylemekle güyā hemen uçmak şadedindedür ve Nesr-i āḳi' bu daḥī Benātü'n-Na'ş ḳurbünde kezālik kerkes hey'etinde olub şanki ḳonmak emelindedür ki ḳanadlarını ḳışmış ḥālde ḫur[ur] nitekim şā'ir dimişdür:

نسرین پرندہ پر کشادہ

طائر شدہ واقع ایستادہ

248. أَبَقَى مِنَ الْعَصْرِينِ

Ebkā mine'l-‘aşreyni

El-‘aşr ‘aynıñ harekāt-ı şelâsı ve şadıñ sükūnuyla ve dammeteynle dehr ve zamān ma‘nāsınadur cem‘i a‘şār ve ‘aşūr ve a‘şur gelür ve minhü yeķülüne cā‘e fülān lākin lem yecī‘ü li-‘aşr ey lem yecī‘ü hīne‘l-mecī‘ ya‘nī geldi ammā vaķtnde gelmedi ve yukālu: Nāme fülān ve mā nāme [e]l-‘aşr ey lem yenem hīne‘n-nevm ya‘nī uyudu lākin vaķtinde uyumadı ve ‘aşr kaşr vezninde gündüze kezālik geceye ıtlāk olunur ‘aşrān gece ve gündüz ve ikindi vaķtine dinür Güneş kızarıncaya kadar bunda fethteynle de cā‘iz ve şabāh vaķtne ıtlāk olunur ğadāt gibi pes ‘aşreynden murād burada ğadāt ve ‘aşıyy olmaķdur bu meşeller daķı beķā-i ebedī ile bāķī olan nesne haķķında irād olunur.

249. أَبِينُ مِنْ قَلْبِ الصُّبْحِ، وَفَرَقَ الصُّبْحِ ِ

Ebyenü min feleķı’ş-şubh ve feraķı’ş-şubh

El-felaķ ve el-feraķ ikisi daķı fecr ma‘nāsınadur ve fi‘t-Tenzil Kıl e‘üzü bi-Rabbi‘l-Felaķ ya‘nī eş-şubh ve beyānühü bu meşeller ğāyet ‘ayān ve beyān olunan nesnelere haķķında darb ü irād olunur Fāliķu‘l-ışbāh hāliķu‘l-ışbāh maķāmında isti‘māl olunur. [248a]

Nitekim şā‘ir dimişdür:

سَوَادِ زَلْفِ تَوِينُمُودِ جَاعِلِ الظُّلُمَاتِ

بِيَاضِ رَوِي تَوِي بَكشُودِ فَالِقِ الْأَصْبَاحِ

250. أَبِينُ مِنْ ابْنِ اسْبُوعَيْنِ

Ebyenü min ibn-i isbū‘ayni

İsbu‘ayn on dört güne dinür İbn-i Üsbū‘ayn on dört gün zarfında hāşıl olmuş bedre dinür eđheru min ibn-i isbū‘ayn ‘unvānıyla daķı irād olunur işbu isbū‘an-aşl hafta ma‘nāsınadur.

251. ابين من فرفير الفلك

Ebyenü min firfiri'l-feleki

Firfiru'l-felek ehl-i felsefiyât iştilâhınca mâh-i tâba ıtlâk olunur.

252. ابين من بدر في الدجا

Ebyenü min bedri fî'd-dücā

Ed-dücā karanlık ma'nāsınadur ve minhü.

بلغ العلا بكماله

كشف الدجى بجماله

حَسُنْتَ جميعُ خصاله

صلوا عليه وآله

Bedr Ay'ın on dördüncü gecesi tülû' iden mâh-i tâba dinür ki ol gece naqâyişdan vâreste olur

253. ابين من الشمس في وسط النهار

Ebyenü mine'ş-Şems fî vasa'î'n-nehāri

En-nehār gündüze dinür ki bu meşeller cümleten mestür olmayup âşikāran ve 'ayān olan nesne hakkında darb olunur.

254. ابعد من ضبب الى التون

Eb'adü min ḍabbi ile'n-nūni

İkisiyiñ beyni yek-diğerinden ziyāde ba'īd olan nesne hakkında bu meşel darb olunur. [248b] Zīrā ḍabb ya'nī keler-i ma'rūf ile nūn ya'nī ḥūt ki balık ta'bīr olunur bu ikisiniñ beyninde қа'ā münāsebet olmayup yek-diğerinden ba'īddür.

255. ابصر من هدهد

Ebşaru min Hüdühüdi

Hüdühüd ibibik didikleri ma'rûf bir kuşdur ki elvân-ı keşîre ve huţût ile münekkaşdur Ebû'l-Ahbâr Ebû Temâneh Ebû'r-Rebî' Ebû Rûh Ebû Süccâd Ebû 'Ubbâd künyesidür ve âña hedâhid daḥî dirler nitekim şâ'ir dimişdür:

كُهُدَاهِدٍ كَسَرَ الرُّمَاءُ جَنَاحَهُ

Ma'lûm ola k Ḥaḍret-i Süleymân 'aleyhi's-selâmiñ hüdühüdünüñ ya'fûr idi rivâyet iderler ki Hüdühüd ziyâde beynâdur ḥattâ yer altında olan şuyı görür gib görür faқаt bu daḥî kerkes gibi duzağı göremez pes ebşaru min hüdühüd meşelinden murâd taḥte'l-ard şuyı gördüğünden nâşîdür ziyâde başîr ḥaққında îrâd olunur.

256. أَبْخَرُ مِنْ أَسَدٍ، وَمِنْ صَفْرٍ

Ebḥaru min esedi ve min şaқari

Şikâr kuşlarından toğan kuşlarına şaқar dinür ki eşқar ve şuқûr ve şaқâr ve şaқûre cem'idür ve fihi yekûlü eş-şâ'ir:

وله لحيَةٌ تَيْسٍ

وله مِنْقَارُ نَسْرٍ

وله نَكْهَةٌ لَيْثٍ

خَالِطٌ نَكْهَةٌ صَفْرٍ

Gerek esed ve gerek şaқar ziyâde te'affün iden ḥayvânâtdan oldukları gibi ağızları fenâ bir ḥâlde müte'affindür ki râyiḥa-i kerîhesi taḥammül gedâzdur pes ziyâde ağızı te'affün eyleyen olan kimse ḥaққında 'Arablar Ebḥaru min esed ve ebḥaru min şaқar [249a] Dirler el-baḥr ağızda ve sâ'irede olan münettin râyiḥaya dinür ve ağız kқusunda meşhûrdur el-ebḥar aḥmer vezninde ağızı bed koқан kimseye dinür mü'ennesi buḥrâdur ağız koқusu bir belâ-yı 'azîm ve dâ'-i elîm olub devâsi müşkildür ve insânı her nefes âzürde ider güyâ bir zehr-i қâtildür nitekim şâ'ir büy-i dühânîñ verdiğı rencîdeden baḥşle dimişdür:

كشَد تير پيكار و تبغ ستم

به يك بار و بوى دهن دم به دم

Ya'nī tīg-i peykār ve tīr-i sitem insāna işābet eylediği hālde bir kerre қатl ider hālbuki būy-i dehn ya'nī ağızdan çıkan rāyiḥa-i müntine insānı nefes-be-nefes қатl ider ki қатl ider derecesinde ezā verir ḥulāṣa-i me'āl bir ağızı қоқан kimse ile hem-şoḥbet olub dem-be-dem ölmekden ise tīg ve tīr ile bir kerre ölüb қurtulmaq daha evlādur dimek olur.

257. أَبْطَشُ مِنْ دَوْسَرَ

Ebṭaşü min devsera

Rivāyet iderler ki devser mülük-i 'Arab'dan Nu'mān bin El-Münzir nām melikiñ ḥāşşaten olan ketā'ibinden bir ketībeniñ ya'nī 'asker ve alayınıñ ismidür zīrā mezbūr Nu'mān'ıñ beş nevi' ketā'ibi var idi ki anlara rehā'in ve şanāyi' ve veḍāyi' ve eşāhib ve devser dirler idi ammā er-rehā'in қабā'il-i 'Arab'dan olub beş yüz neferden müretteb olmalarıyla bir sene mütemādiyēn bāb-1 melikde қā'im olub ba'dehū sene ḥitāmında anlar inşirāf eylediklerinde yine қабā'ilden yerlerine beş yüz nefer daha gelib maқām-1 ḥıdmetde тұrurlar idi ve evvelkile қабіlelerine gider idi ve melik anları umūrunda ve ḥıdemātında istiḥdām ider idi ve ammā eş-şanāyi' Benū Қays ve Benū Temīm el-lāt ibney Sa'lebe'den olub bunlar ḥavāşş-1 melikden olmalarıyla қapu ḥıdmetlerinde bulunmazlar idi ve ammā el-vaḍāyi' fars'dan biñ nefer kimse olub kezālik bir sene nezd-i melikde ārām ve iқāmet iderler. [249b] Ve sene ḥitāmında gidib yerlerine āḥar biñ nefer gelür idi ki bunlar teқā'üd sipāhīsi қабіlinden olmalarıyla meşāққ-1 sefer ve sā'ireden vāreste idiler faқat melik bir ṭarafa 'azīmet eylese bunlar ma'ıyyetinde bile giderler idi ve ammā el-eşāhib Benī el-Münzir cemāvatidür ki mezbūr Nu'mān'ıñ aқrabāsından olub çehreleri beyāḍ ve ḥūb ve delīr olmağla bunlar kendüsiniñ ḥavāşş-1 a'vānından idiler ve ammā devser ketā'ib cihetinden eḥaşş ve baṭş cihetinden eşedd olub cümlesi қабā'il-i 'Arab'dan olmalarıyla ekşerīsi қavm-i Rebī'adan idi ki anlara devser ıtlāқ olunmuşıdi devser desrden iştiқāқ olunmuşdur ki dürtmek ve sancımaq ma'nāsınadır. Yuқālu: Deserehū bi'r-remḥi desran mine'l-bābi'l-evvel izā ṭa'anehū қālū ed-desr ve ḥüve eṭ-ṭa'n bi's-sıқal li-sıқal veṭa'tühā қāle eş-şā'ir:

ضربتُ دوسرُ فينا ضربة

أُنْبِتَتْ أوتادَ مُلْكٍ مُسْتَقَرٍّ

İmdi devser ketā'ibi her bār a'dā ile ceng ü cidāl eylemek üzere Nu'mān'ın nezdinde bulunurlar idi ve a'dā zuhūrunda gidib ɗarb ü ɗarb eylerler idi mervīdūr ki her sene eyyām-ı rebī'de vüçüh-i 'Arab ve aşḫāb-ı rehā'in nezd-i Nu'mān'a gelib melik-i 'Arab tarafından ɗıyāfet olunurlar idi bunların ekṣerīsi zū'l-ākāl olmalarıyla bir ŧehr-i kāmīl Nu'mān nezdinden iṭ'ām olunub ba'dehū ākāllerini aḫz ve rehā'inlerini bezl eyleyüp ḳabileleri ṭarafına muṣarıf olurlar idi ammā devser lügatda deyzmān ve 'azīmü'l-heykel erkek deveye dinür mü'enneṣi devseredür ve ŧedīd arslana dinür ki ebṭaṣ-ı maḫlūḳātdur.

258. أُبُولُ مِنْ كَلْبٍ

Ebvelü min kelbi

El-ebvel ef'al-i tafđıldür ziyāde bevl iden kimseye dinür ve bndan iki vech murād olunur evvelkisi keṣret-i bevl olmaḳ cā'izdür ki 'Arablar fülān pek sidiklidir. [250a] Diyecekleri yerde Ebvelü min kelbi dirler ammā vech-i ṣānī keṣret-i bevlden murād keṣret-i veleddür zīrā zīrā kelām-ı 'Arab'da bevl ile veled kināye olunur İbn-i Sīrīn raḫimehū Allāhu Te'ālā ḫulefā-yı Benī Ümeyye'den 'Abdümelik İbn-i Mervān'ın mescid-i Rasūlullāh ṣallallāhu 'aleyhi ve selleme beṣ kerre bevl eyledim deyü gördüğü ru'yāsını ta'bīr idüp eğer bu ru'yā ru'yā-yı ṣādıḳa ise senden ŧoñra evlādından beṣ kimse ḫalīfe olub miḫrāba ḳā'im olur didi fi'l-ḫaḳīḳa mezbūruñ evlādından beṣ 'alā ḳavl dōrt kimse ḫalīfe olmuşlardır bunlardan biri Velīd biri Süleymān ve biri Yezīd ve diğeri Hiṣām'dur intehā.

259. أُبْرَدُ مِنْ أَمْرَدٍ لَا يُشْتَهَى، وَمِنْ مُسْتَعْمِلِ النَّحْوِ فِي الْحِسَابِ، وَمِنْ بَرْدِ الْكَوَانِينِ

Ebredü min emred lā yüṣtehā ve min müsta'mel en-naḫvi fī el-ḫisāb ve min berdi'l-kevānīn

El-kevānīn kāmūnuñ cem'idür fuṣūl-i erba'adan ḳıṣ faṣlında olan iki ŧühūr-i ŧemsiyyeye dinür ki Kāmūn-i evvel biri Kāmūn-i ṣānīdür bunlar ŧühūr-i bāridedendür bālāda maṣṭūr olan üç nevi' meṣel gāyet ŧoğuḳ nesne ḫaḳḳında ɗarb ü īrād olunur.

260. أَبْعَضُ مِنْ وُجُوهِ النَّجَارِ يَوْمَ الْكَسَادِ

Ebğaðu min vüçühi't-tüccāri yevme'l-kesādi

Tüccār tā'ifesi yevm-i kesāda ya'nī aḥz ve i'tā ve ticāret edemediği zamānda ebğað olduğu gibi meşel-i mezkūr daḥī ol maḳūleler ḥaḳkında ḍarb ü irād olunur bu meşel ebred 'unvānıyla daḥī tezkār olunur.

261. أَبْعَضُ مِنْ سَجَّادَةِ الرَّانِيَةِ

Ebğaðu min seccādeti'z-zāniyeti

Fülān ne ḳabīḥ şüretle ebğað ve 'abūsdür diyecek maḥalde 'Arab meşel-i mezbūru irād ider. [250b] ya'nī yüzü seccāde-i zāniye gibi ḳarış muruş olmuştur

262. إِلَى الْعَوَانِي، وَمِنْ رِيحِ السَّدَابِ إِلَى الْحَيَّاتِ ۖ أَبْعَضُ مِنْ قَدَحِ اللَّبْلَابِ، وَمِنْ الشَّيْبِ

Ebğaðu min ḳadeḥi'l-leblāb ve mine'ş-şeybi ilā el-fevk ve min riḥi's-sedābi ilā el-ḥayyāti

Muḳaddemā zikr olunan meşeller ma'raḍında ḍarb olunurlar.

263. أَبْطَأُ مِنْ مَهْدِيِّ الشَّيْبَعَةِ ۖ

Ebḫa'ü min mehdiyyi eş-Şi'ati

Eş-Şi'atü müstaḳill bir fırḳa-i insānīye ıtlāḳ olunur ba'dehū lafz-ı mezkūr İmām 'Alī el-Mürteḍā kerreme Allāhu vecchū ḥaḍretlerine ḥānedān-ı 'ālīlerine muḥibb ve mşhribān olanlara bi-tarīḳi'l-galebe ıtlāḳ olunub ḥattā anlara ism-i ḥāşş oldu ḳünkü bu taā'ife bir zamān düşmen-i ḥānedān-ı risāletden aḥz-i şār ve intikām eylemek için mehdīye muntazır oldular zuhūr eylemediği eelden her baḫı olan nesne ḥaḳkında 'Arablar kelām-ı merḳūmı ḍarb iderler.

264. أَبْطَأُ مِنْ غُرَابِ نُوحٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ ۖ

Ebḫa'ü min ğurābi Nūḫ 'aleyhi's-selām

Hikāyet iderler ki Hādet-i Nūh ‘aleyhi’s-selāmīn bir ğurābı olub ānı ekser-i hıdemātında istiḥdām eyler idi vaqtā k tūfān zūhūr eylemeğe başladı Hādet-i Nūh bilādīn ğarķını istiḥbār içün mezbūru gönderdikde ğurāb eṣnā-yı geṣt ü güzārda bir cīfe bulub ṭabī‘at-ı aṣliyyesi iktidāsınca ol cīfe ile meṣġūl olub me‘mūriyyetini ferāmūṣ idi ve tūz gelmek ṣānından iken geṣ ḳaldı Hādet-i Nūh āña ḥavf ile du‘ā eyledikleri içün ol ğurāb ile nās ve ğurāb nās ile mü‘ālefe eylemez oldı çünki mezkūr ğurāb me‘mūriyyetinde beṭā‘et eylediği eclden her baṭı ḥaḳķında bu meṣel ḍarb olunur oldu [251a].

265. أَبْكُرُ مِنْ غُرَابٍ ۝

Ebkeru min ğurābi

Ma‘lūm ola ki ğurāb bükūr cihetinden kāffe-i tūyūruñ eṣeddidür.

266. أَبْكِي مِنْ يَتِيمٍ ۝

Ebkā min yetīmi

Bu meṣel yetīmān-i bī-çāregān gibi ziyāde bükā idenler ḥaḳķında ḍarb olunur ve meṣel-i sā’irde Lā ta‘lem el-yetīme el-bükā’e vārid olmuṣdur ki yetīme ta‘līm olunmaz ḥod ol yetīm ağlamak ṭarīķını ra’nā bilir me‘ālindedür fī’l-ḥaḳīķa yetīm ya’nī ebeveyninden dūr olmuṣ ğarīb ağlamak ḥuṣūşunda ta‘līme muḥtāc olmaz ki ḳalbi ğāyet raḳīķ ve tenkdür zīrā vālideyninden dūr ve mehcūr olub başından anlarıñ sāyesi zā’il olmuṣdur nitekim ṣā’ir dimiṣdūr:

من آنکه سر تاجور داشتم

که سر بر کنار پدر داشتم

اگر بر وجودم نشستى مگس

پريشان شدى خاطر چند کس

کنون دشمنان گر برندم اسير

نباشد کس از دوستانم نصير

267. أَبْخَلُ مِنْ صَبِيٍّ ۞

Ebħalü min şabiyyi

Bu meşel ziyāde baħıl olan kimse haqqında irād olunur çünki şabīniñ tabī'atında buħl olmamaq mümkün deĝüldür nitekim 'āmmeye ma'lümdür.

268. أَبْخَلُ مِنْ كَسَعٍ

Ebħalü min küs'i

Bir racülün ismidür ki buħlü derece-i nihāyeye bālig olmuşdur binā'en-'aleyh her baħıl haqqında meşeldür. [251b]

269. أَبْخَلُ مِنْ أَهْلِ مَرْوٍ ۞

Ebħalü min ehl-i Mervi

Merv Fāris ülkesinde bir belde adıdır nisbetinde Merviyy dinür ve Merevī dinür 'Arabī vezninde ve Mervezī dinür zāy-i mu'acceme ziyādesiyle ki ĝayr-ı kıyās üzeredür ve Ehl-i Merv Ehl-i Ĥumuş'un ĥumķ ile đarb oldukları gibi buħl ile ma'rüfdurlar ve beyne'l-'Arab denā'et ile mevşükdurlar.

270. أَبْخَلُ مِنْ مَنْصُورٍ

Ebħalü min Manşüri

Bu meşel ebħalü min Miklāş ve esraqü min Miklāş 'unvānyıla daħi tezkār olunur Miklāş bir meşhür sār,iķ ismidür ve Manşüruñ daħi lakabıdır Manşür bin Meħmed bin 'Alī bin 'Abdullāh bin 'Abbās-ı Şānī-i Ĥulefā-yı 'Abbāsīdür ki künyesi EBū Ca'fer'dür Bağdad'ı binā eyleyen oldur ve āña Devānķi daħi dirler birāderi Sifāħ'dan soñra ĥalīfe olmuşdur mervīdür ki Maşür fi ĥadd-i zātihī ecved-i nās idi ya'nī kendü kesb-i yediyle ĥāşıl eylediĝi mālından cüd ve seħāyı mu'tād ve ammā ev-mvāl-i beytü'l-mālden bir dāniķı vermekde i'tiyād eylemişidi binā'en-'aleyh zamānında bulunan birtaķım beytü'l-māl mevşleri 'atāyā-yı vefireye nā'il olmadıklarından nāşi Manşür'u buħle nisbet eylemişlerdür ve manşür 'uķalādan olub her bār El-ħalīfe lā yuşliħuhū illā et-taķvā ve es-sultān lā yuşliħuhū illā eť-tā'atü

ve er-ra‘iyyetü lā yuṣliḥuhā illā el-‘adl ve evlā’n-nāsi bi’l-‘afvi aḳderuhüm ‘ale’l-‘uḳūbeti ve enḳaṣu’n-nāsi ‘aḳlen men zaleme men hüve dūnehū kelimātını vird-i zebān eyleyüp tezkiye-i ahlāḳ ider idi ehl-i dāniṣe ma’lūmdur ki Manṣūr’a isnād olunan işbu buḥl māddeşi mülūke göre şıfat-ı memdūhadandur ki ḥazīne-i beytü’l-māl bu şıfatla isrāfdan maḥfūz olmuş olur Manṣūr’uñ velādeti ḥılāfeti vefātı Zī’l-ḥicce’de vāḳi’ olmuşdur ki ğarīb teşādüfdür. [252a]

271. ابخل من كلب بني ساعدة

Ebḥalü min kelbi Benī Sā‘ideti

Benū Sā‘ide Ḥazrec ḳabīlesinden bir cemā‘at adıdır ki Medīne’de bir şuffe binā idüp ānda īvā iderler idi bu meşel ebḥalü min kelb ḳabīlindendür ve Benī Sā‘ide’niñ bir kelbi olup be-ġāyet baḥīl idi ḳavmiñ verdikleri nān pāre buḥlünden nāṣī āḥara yedirmediġinden başḳa kendüsi daḥī ekl eylemeyüp beyāyāna defn ider idi.

272. ابزر من قشرة

Ebzeru min ḳaṣireti

Bu meşel beyne’l-‘Arab cārī ve sā’ir olan emşāldendür.

273. أَبْلُدُ مِنْ ثَوْرٍ

Ebledü min sevri

El-ebled kend zihn ve kāhil ve kör dil olan kimseye dinür ki fiṭan ve zekā muḳābilidür ft’l-ḥaḳīḳa sevr ya’nī öküzüñ belādeti cümle ‘inde meşhūrdur ki lisānımızda daḥī bir kimseniñ belādetinden ḥikāyet murād olunsa fülān öküz gibidür dinür.

274. أَبْلُدُ مِنْ سُلْحَفَاةٍ

Ebledü min sülḥaḳāti

Es-sülḥafāt ḳablubaġaya dinür ki lisān-ı ‘Arab’da belādet ile mezkūrdur.

275. أَبْشَعُ مِنْ مَثَلٍ غَيْرِ سَائِرٍ ِ

Ebşe‘u min meşel-i ğayr-ı sâ‘iri

276. وَأَبْعَى مِنَ الْإِبْرَةِ، وَمِنَ الرَّبِيبِ، وَمِنَ الْمُحْبَرَةِ ِ

Ve ebġā mine‘l-ibreti ve mine‘z-zîbi ve mine‘l-miħbereti

Ḳāle eş-şā‘ir:

أَبْعَى مِنَ الْإِبْرَةِ لَكُنَّه

يَوْمَهُمْ قَوْمًا أَنَّهُ لُوَطَى

Ebşa‘ yakışksız nesneye dinür meşel-i ğayr-ı sâ‘ir ma‘lūmdur.

Hāzā āħiru ħurūfi‘l-Bā‘i ve‘l-ħamdü lillāhi Te‘ālā fi‘l-āħireti ve‘l-ülā ve şallallāhu ‘alā Rasūlihī Muħammedin ve ālihī ve şaħbihī ecma‘ın.

SONUÇ

Ahmed b. Muhammed el-Meydânî'nin *Mecmau'l-Emsâl* adlı kitabı, Arap edebiyatında atasözü ve mesel konusunda yazılmış en kapsamlı bir eserdir. İki ciltten oluşan eserde altı binden fazla mesel bulunmaktadır. Otuz bölümden oluşan kitabın ilk 28 bölümü, alfabedeki harf sırasına göre düzenlenmiş mesellerden oluşmaktadır. Yirmi dokuzuncu bölümde, eyyamu'l-Arab'ın isimlerine, otuzuncu bölümde ise Hz. Peygamber ile dört halifenin mesel haline gelmiş hikmetli sözlerine yer verilmiştir.

Bu eserin Türkçe üç tercümesi olduğu bilinmektedir ve bu tercümelerden biri de Antepli Hafız Mehmed Şâkir'in *Menbau'z-Zülali Meânî Mecmau'l-Emsâli Meydânî* isimli dört ciltlik tercümesidir. Beş yılda tamamlanan eser 1326 (1. cilt 395, 2. cilt 311, 3. cilt 338, 4. cilt 282) varaktan meydana gelmektedir.

Çalışmamız Mehmed Şâkir Efendi'nin hayatı ve eserleri ile *Menbau'z-Zülâl*'in metin ve incelemesinden oluşmaktadır. Üç bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde yazarın hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Buna göre Hâfız Mehmed Şâkir b. Hacı İbrâhîm Hilmî Ayıntâbî H.1245/1829 yılında İstanbul'da doğmuştur. Müellifin farklı türden şiirlerini ihtiva eden *Divân*'ı ve *Mecmau'l-Emsâl*'in tercümesi olan *Menbau'z-Zülali Meânî Mecmau'l-Emsâli Meydânî* olmak üzere iki eseri bulunmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde Şâkir Efendi'nin tercüme anlayışı üzerinde durulmuştur. Burada Şâkir Efendi, önce mesel maddesini yazmış ardından Meydânî'nin mesele dair açıklamalarını tercüme etmiştir.

Şâkir Efendi tercüme yaparken mesel maddelerinin sıralamasında değişikliğe gitmiş, *Mecmau'l-Emsâl*'de üçüncü kısımda olan müvelledûn türündeki meselleri ikinci sıraya almıştır. *Mecmau'l-Emsâl*'de bulunan mesellerin yanı sıra *Mecmau'l-Emsâl*'de olmayan bazı mesellere yer vererek bunların da açıklamasını yapmıştır. Sadece “be” harfiyle başlayan kısımda 275 meseli açıklamasıyla birlikte tercüme etmiştir. Bunlardan 157'si eski/kadim, 42 tanesi müvelledûn, 75 tanesi “efa'l” vezniyle başlayan mesellerden oluşmaktadır.

Mütercim, meselde geçen ve okuyucu açısından anlaşılması güç olduğunu düşündüğü; fakat Meydânî tarafından açıklamasına yer verilmeyen kelimelerin de çözümlemesini yapmıştır. Bunun için genelde Mütercim Asım'ın *Kâmûsü'l-Mûhîr*'inden istifade etmiştir.

Müvelledûn meseller, dil bakımından daha sade ve anlaşılır olduğundan Meydânî tarafından açıklanmamıştır. Ancak Mehmed Şâkir, Meydânî'den bağımsız olarak bunların da açıklamasını yapmıştır.

Şâkir Efendi, tercüme sırasında konuyu aydınlatmak için kimi yerde Türkçe atasözlerinden de faydalanmıştır. Bazen Türkçe şiiirlerden de örnekler sunmuştur. Konuya açıklık getirmek için daha çok Farsça veya Arapça şiiirlerden örnekler sunmuştur. Ayrıca tercüme sırasında konularla ilgili hikâyelere de başvurmuştur.

Arap atasözlerini içeren *Mecmau'l-Emsâl*'in Türk tercümesinin ikinci bölümünün transkripsiyonlu metniyle önemli bir yere sahip olan atasözlerinin anlaşılması sağlanmıştır.

Tercümenin transkripsiyonlu alfabesine aktarılmasıyla daha anlaşılır hale getirilmiştir.

Mütercim Şakir Efendinin hayatı ve eserlerinden bahsedilerek metin hakkında incelemeler yapılmış ve *Mecmau'l-Emsâli Meydânî* adlı eserin önemi anlaşılmiş olur.

Hâfız Mehmed Şâkir'in tercümesinin nasıl olduğundan bahsedilmiş, sıralama yaparken sıralamanın yerini değiştirip *Mecmau'l-Emsâli*'de olmayan mesellere yer vererek meselleri tercümesiyle dile kazandırmıştır.

Meydani ve Şakir Efendi arasındaki kelime açıklamalarının nasıl olduğu belirtilmiştir. Meydaninin mesellerinin Türk atasözleriyle benzerlikten bahsedilmiştir.

Şakir Efendinin şiiirlerinde farklı dil kullanarak bu dillere hakim olduğu ve eserlerine büyük değer kattığı örneklerle açıklanmış ve anlaşılması sağlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Cersel, Fatih. (2009). *Mehmed Şâkir Gâlib Efendi Dîvânı (İncememe-Metin)* [Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İnce, Muhammet. (2022). *Nuhbetü'l-Emsâl (Mecmau'l-Emsâl Tercümesi)*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Levend, Agâh Sırrı. (2008). *Türk Edebiyatı Tarihi* (5. bs, C. 1). Türk Tarih Kurumu.
- Mir'ât-ı Sicill-i Memûrîn-i Osmaniye*. (1325). Artin Asaduryan ve Mahdumları Matbaası.
- Mütercim Âsım Efendi. (2013). *Kâmûs Tercümesi* (C. 2). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Mütercim Âsım Efendi. (2014). *Kâmûs Tercümesi* (C. 5). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Şeyh Sâdî-i Şîrazî. (1980). *Bostan ve Gülistan* (Kilisli Rıfat Bilge, Çev.; 12. bs). Zafer Matbaası.
- Tahir, Bursalı Mehmed. (2016). *Osmanlı Müellifleri: C. II*. Türkiye Bilimler Akademisi.

ÖZGEÇMİŞ

Burcu ÖZTÜRK, lise öğretimini 2010 yılında Suriye'deki Yasin Hac Hüseyin Lisesi'nde tamamlamıştır. 2015 yılında Halep Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü bitirmiştir. 2019 yılında Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı Anabilim dalında yüksek lisans eğitimine başlamıştır. 2017 yılından bu yana Özel Elmenahil Milletlerarası Okulunda öğretmenlik yapmaktadır.